

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

ANTİKÇAĞ'DA MYSİA VE ARKEOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa TÜRK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Turhan KAÇAR

Balıkesir, 2008

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

ANTİKÇAĞ'DA MYSİA VE ARKEOLOJİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

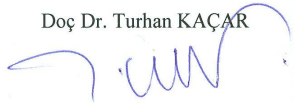
Mustafa TÜRK
200512517002

Balıkesir, 2008

Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
Ana Bilim Dalında hazırlanan Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ tezi jürimiz tarafından incelenerek, aday
Mustafa T.Ü.K. 10.09/2008 tarihinde tez savunma sınavına alınmış ve
yapılan sınav sonucunda sunulan Antik çağda Mysia ve
Arkeolojisi olduğu oy kararı ile karar verilmiştir.

ÜYE

Doç Dr. Turhan KAÇAR

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Muzaffer DEMİR

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Abdülmecit MUTAF

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Antikçağ'da Mysia ve Arkeolojisi

TÜRK, Mustafa

Yüksek Lisans, Tarih Ana Bilim Dalı

Tez danışmanı: Doç. Dr. Turhan KAÇAR

20008, 168 Sayfa

Mysia, kuzeybatı Anadolu'da; kuzeyde Propontis, doğuda Phrygia, kuzeydoğuda Bithynia, güneyde Lydia, batıda Aiolia, Ege Denizi ve Troas'la çevrili Anadolu'nun Antikçağ bölgelerinden biridir. Kolaylıkla çizilebilen bu şemaya karşılık, hem coğrafi sınırlar hemde bölgeye adını veren halk açısından bazı sorunlar vardır. Mysialıların siyasi bir birlik oluşturamaması, Eskiçağ yazarlarının bölgeden ve halktan üstün küri bahsetmelerine neden olmuştur. Kaynaklardaki bilgi boşluklarını doldurması beklenen arkeolojik araştırmalarda ne yazık ki yeterli boyutta değildir. Örneğin Mysia coğrafyasında her yıl en az beş merkezde bilimsel nitelik taşıyan kazı yapılmasına rağmen bugüne değin Mysialılara ait ciddi bulgulara rastlanmamıştır. Her ne kadar bu durum Mysialıların yaşam biçimlerine bağlanabilirse de bölgeye kendi adlarını verecek kadar etki etmiş bir halkın hiçbir kalıntı bırakmamış olması düşünülemez. En azından yaşam biçimlerine uygun eşyaları ve mezarları hala toprak altındadır. Bu nedenle Mysia coğrafyasında kazı yapan araştırmacıların, lokal bir model oluşturmayı ivedilikle hedefleri arasına almaları gerekmektedir. Daha önemlisi ise Mysialıların kentleşme açısından çevredeki diğer halklara göre az gelişmiş oldukları dikkate alınarak araştırmaların kırsal kesimdeki küçük boyutlu yerleşimlerde yapılmasıdır. Fakat bu tür yerleşimlerin denetimden uzak olması kaçakçılar tarafından kolayca tahrip edilmelerine neden olmakta ve gün geçtikçe elde edilecek bilgiler azalmaktadır. Üstelik tahribat sadece defineciler tarafından değil, bazen sit sınırlarının değiştirilmesi, bilinçsizce hazırlanan baraj ve yol projelerinde olduğu gibi, bizzat devlet kurumları eliyle bazen de arazi ıslahı, yapı malzemesi temini gibi nedenlerle bilinçsiz yöre halkı tarafından gerçekleştirilmektedir. Yani bütün Türkiye'de olduğu gibi Antikçağ'da Mysia olarak adlandırılan ve tezimize konu olan coğrafyada en büyük arkeolojik sorun tahribattır. Mysia Arkeolojisini inceleme amacı güden bu çalışmamızda, arkeolojik açıdan yukarıda özetlenen sorunlarla birlikte Mysia coğrafyasındaki tarih öncesi ve Eskiçağ yerleşimleri incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mysia, Mysia Arkeolojisi, Antikçağ Kentleri

ABSTRACT

History and Archaeology of Mysia in Antiquity

TÜRK, Mustafa

Master of Arts, Department of History

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Turhan KAÇAR

2008, 168 pages

Ancient Mysia is situated in the North-west of Anatolia. It is surrounded by Propontis in the North, by Phrygia in the East, by ancient Bithynia in the North-east, by Lydia in the South and by Aiolia and the Aegean sea in the west. Although the boundaries of ancient Mysia may be drawn easily and roughly, there are serious problems with both the people of Mysia and the exact geographical boundaries. As the Mysian could not manage to establish a political unity, ancient writers mentioned cursorily about Mysia and the Mysians. The gaps in the literary sources may not be easily filled with the archaeological data in the case of Mysia. The basic problem here is that although there have been a continuous archaeological excavations in the region, the object of these digging projects are not find a Mysian entity. Although it is difficult to distinguish the lifestyle of ancient Mysians from those who lived around, nevertheless it is tempting to think that there must have been something different. I believe that the different Mysian lifestyle is stil under the earth. It is my opinion that the archaeological excavation projects should take the Mysian character into consideration. In my search for the archaeology of Mysia I have realised that the urbanization had been relatively less developed in Mysia with comparison other regions in the neighbourhood. The Mysians possible lived in smaller settlements not in the big cities. Another problem is the illegal excavations by treasure hunters in the region. Also the modern constructions and process of soil make a considerable amount of damage to our cultural heritage in Mysia, as elsewhere. Therefore it must be stated that the greatest danger for the archaeology of Mysia is devastations for variety of reasons. This thesis basically deals with the history of the prehistorik archaeological works in Mysia.

Key words: Mysia, Archaeology of Mysia, Ancient Cities

ÖNSÖZ

Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yüksek lisansa başladığım 2005 yılında; Balıkesir çevresi ile ilgili çalışma isteğime karşılık sorunlara hâkim olmadığım için herhangi bir konuda karar vermiş değildim. Bahar yarıyılı sonlarına doğru eski Cumhurbaşkanımız A. Necdet Sezer'in Rektörler toplantısında Üniversitelerin kendi bölgeleri ile ilgili çalışmalar yapmasına dikkat çekmesi, beni daha önce çok fazla çalışılmamış olan Mysia ve Mysialılar konusuna yönlendirdi. Konunun hem antik kaynaklar hem de arkeolojik açıdan eksiklikleri bu iki alanın birlikte ele alınmasını zorunlu kılsa da böyle bir çalışmayı Yüksek Lisans aşamasında ve Balıkesir şartlarında yapmanın güçlüğü açıktır. Neyse ki Doç. Dr. Turhan Kaçar danışmanlığında çalışan A. Akşar'ın da konuya ilgi duyması sorunun paylaşılmasını sağladı.

Aslında çalışmamı sadece; tarımsal faaliyetler, kaçak kazılar ve yöre halkının bilinçsizliği gibi sebeplerle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan küçük boyutlu antik yerleşimlere yoğunlaştırmayı düşünmüştüm. Fakat görsel olarak toprak üzerinde çok fazla buluntunun görülemeyeceği, buralardan ele geçen ve çeşitli yollarla müze depolarına ya da koleksiyonlara ulaşan eserlerinde buluntu yerlerinin sağlıklı olarak kayda geçirilmemiş olması gibi nedenler bunu güçleştirmektedir. Kaldı ki Müze depolarındaki eserlerin incelenebilmesi de zorlu ve uzun bir prosedür gerektirmektedir. Önce, küçük boyutlu yerleşimleri de kapsayacak şekilde Mysia coğrafyasında yer alan antik kentlerin bir envanterini oluşturma amacıyla başladığım çalışmalar, hazırlanan projeye kaynak bulunamaması nedeniyle "Antikçağ'da Mysia ve Arkeolojisi" konusuna dönüştü.

Sorunlar ve konunun işleniş yöntemi girişte açıklanacağı için burada tezin hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen hocalarıma teşekkür etmek istiyorum. Öncelikle konunun belirlenmesinden, yazdıklarımın kontrolüne kadar tezin her aşamasında büyük desteğini gördüğüm danışman hocam Doç. Dr. Turhan Kaçar'a ve Balıkesir Belediyesi'nden kendi projesi için sağladığı destekle İstanbul'da İÜ. Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'ndeki kaynakları incelememi sağlayan Yrd. Doç. Dr. Abdülmecid Mutaf'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. İncelenen kaynaklardaki eksikliklerin giderilmesi ve dipnotlarda geçen bazı yayınlara ulaşma gerekliliği ikinci bir kütüphane çalışmasını zorunlu kılmaktaydı. Ankara'da TTK. ve AÜ. DTCF. kütüphanelerindeki bu çalışmalarını da Araş. Gör. Abdullah Üstün maddi ve manevi olarak destekledi. Kendisine müteşekkirim. Ayrıca Balıkesir Kuva-yı Milliye Müzesi kütüphanesindeki kaynakları inceleme fırsatı veren Arkeolog Tarkan Özal'ın şahsında bütün Müze çalışanlarına teşekkür ederim. Fakat yapılan çalışmadaki eksiklikler ve yanlışların sorumluluğundan kendilerini tenzih etmeyi bir borç saymaktayım.

Mustafa TÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
I BÖLÜM	9
MYSİA	9
I. 1. HALKIN KÖKENİ VE KÜÇÜK ASİA'YA GEÇİŞ SORUNU	9
I. 2. COĞRAFYA	13
I. 3. TARİHÇE	21
II BÖLÜM	32
MYSİA ARKEOLOJİSİ	32
II. 1. PRE-PROTOHİSTORİK YERLEŞMELER	32
II. 1. 1. Paşalar Kazıları	32
II. 1. 2. İnönü Mağaraları	34
II. 1. 3. Yortan Kültürü Merkezleri	37
II. 1. 4. Yüzey Araştırmaları	41
II. 2. ANTİKÇAĞ KENTLERİ	47
II. 2. 1. Adramytteion	47
II. 2. 1. 1. Coğrafya ve Tarih	47
II. 2. 1. 2. Lokalizasyon ve Kazı Çalışmaları	52
II. 2. 2. Allianoı	59
II. 2. 2. 1. Coğrafya ve Tarih	59
II. 2. 2. 2. Kurtarma Kazıları	61
II. 2. 3. Daskyleion	67
II. 2. 3. 1. Coğrafya ve Tarih	67
II. 2. 3. 2. Lokalizasyon ve Kazı Çalışmaları	70
II. 2. 3. 3. Epigrafik Araştırmalar	79
II. 2. 4. Kyzikos	81
II. 2. 4. 1. Coğrafya, Mitoloji ve Tarih	81
II. 2. 4. 2. Hadrianus Tapınağı	85
II. 2. 4. 3. Limanlar	88
II. 2. 4. 4. Surlar	89
II. 2. 4. 5. Amfiteyatro	89
II. 2. 4. 6. Tiyatro	90
II. 2. 4. 7. Nekropoller	91
II. 2. 4. 8. Arkeolojik Araştırmalar	91
II. 2. 5. Prokonnesos	95
II. 2. 5. 1. Coğrafya ve Tarih	95
II. 2. 5. 2. Kazı ve Yüzey Araştırmaları	98
II. 2. 6. Hadrianaoutherai	103
II. 2. 7. Akhyraous ve Balıkesir Adının Kökeni	107

III. BÖLÜM	111
İVRİNDİ ÇEVRESİNDEKİ ANTİK YERLEŞİM İZLERİ VE TARİHSEL MİRASIN	
YOKOLUŞU	111
III. 1. İVRİNDİ ÇEVRESİNDEKİ ANTİK YERLEŞİM İZLERİ.....	111
III. 2. TARİHSEL MİRASIN YOKOLUŞU	119
SONUÇ	125
KAYNAKÇA	128
EKLER	139
ÖZGEÇMİŞ	154

KISALTMALAR

AA.	Archaeologischer Anzeiger
Age.	Adı geçen eser
AMS.	Asia Minor Studien
AST.	Araştırma Sonuçları Toplantısı
AÜ.	Ankara Üniversitesi
Çev.	Çeviren
DÖSİM	Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri
DSİ.	Devlet Su İşleri
DTCF.	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
EA.	Epigraphica Anatolica
EF.	Edebiyat Fakültesi
EÜ.	Ege Üniversitesi
İÜ.	İstanbul Üniversitesi
KST.	Kazı Sonuçları Toplantısı
MTA.	Maden Teknik Arama
S.	Sayfa
TAD.	Türk Arkeoloji Dergisi
Vb.	ve bu gibi
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan
YKY.	Yapı Kredi Yayınları

EKLER LİSTESİ

- Ek 1: Mysia haritası
- Ek 2: Havran İnönü mağaraları
- Ek 3: Adramytteion antik kenti
- Ek 4: Allianoi antik kenti
- Ek 5: Kaleoba Köyü yakınlarındaki kalıntı alanı
- Ek 6: Anakayadaki eski yunanca yazıt
- Ek 7: Asartepe
- Ek 8: Asartepe nekropolü
- Ek 9: Okçular kalesi surları
- Ek 10: Okçular kalesi sarnıcı ve genel görünüm
- Ek 11: Arkeolojik tahribat örnekleri
- Ek 12: Yağlılar köyü yakınındaki mezarlar
- Ek 13: Parçalanmış mezarlar
- Ek 14: Parçalanmış sunak ve kazılmış mezarlar
- Ek 15: Gözlüçayır Köyü'nde tahribat örnekleri

GİRİŞ

Marmara Denizi'nin güneyinde yer alan Mysia, doğusunda Phrygia, batısında Aiolia, kuzeydoğusunda Bithynia, ve kuzeybatısında Troas ile çevrili Anadolu'nun Antikçağ bölgelerinden biridir. Bugün Balıkesir merkez olmak üzere Manisa'nın kuzeyi, İzmir'in Bergama ilçesi civarı, Kütahya'nın batısı ve Bursa'nın güneybatısı Mysia coğrafyası kapsamında değerlendirilebilir. Ancak bu genel şemaya rağmen hem coğrafi sınırlar hem de bölgeye adını veren halk açısından bazı sorunlar vardır. Bunların ilki Mysialıların kökeni ve Küçük Asia'ya geçişleri konusudur. Gerçi Mysialıların Phrygilialılar ve Bithynialılar ile birlikte Thrak kökenli oldukları genel olarak kabul edilmektedir. Ancak onları Anadolu'nun yerli halkı sayılan Luviler (İ.Ö. II. bin) ile bağdaştıranlar da vardır. Daha dikkat çekici görüş ise, Mysia'nın bazı Hitit belgelerinde geçen Masa Ülkesi olduğudur. Gerçi ses benzerliğine dayanarak Troia, Akha, Lykia gibi kent ve kavimleri karşıladığı sanılan bu belgelerdeki isimler kesin olarak kanıtlanabilmiş değildir (Ünal 2002). Kaldı ki Masa'nın başka bir kent ya da topluluğu ifade etmesi de olasıdır. Anadolu yanlısı olarak nitelendirilebilecek diğer bir görüş ise, Mysialıları, Muşkilerle bağdaştırır.

Mysialıları Thrak göçmeni kabul ettiğimizde bu kez ne zaman Anadolu'ya geldikleri sorunu ile karşılaşmaktayız. Antikçağ'a uzanan tartışmada Herodotos'un kabul ettiği Troia savaşı öncesi ve Strabon'un benimsediği Troia savaşı sonrası olmak üzere iki ana görüş vardır. Biz, gerek Herodotos'un olayları biraz daha hikâyeci ele alışı gerekse Strabon'un belki Amaseia'lı olmasından kaynaklanan Anadolu tarihi coğrafyası konusundaki başarısı ve Homeros'a kadar giden kaynakları nedeniyle birçok modern araştırmacı gibi ikincisini kabul etmekteyiz. Buna göre; Mysialılar İ.Ö. 1200 yıllarında Yunanistan'a akın düzenleyen Dorlar'la aynı tarihlerde önce boğazlara ve Propontis'in Thrakia kıyılarına geldiler, Troia savaşı sonrası oluşan kargaşadan yararlanarak da daha sonraları sadece Bosporos diye anılacak Mysios Bosporos' tan (İstanbul Boğazı) Küçük Asia'ya geçtiler. Geçişe işaret eden en önemli verilerden biri antik kaynaklarda geçen *Mysia Bosporosu* adlandırmasıdır. Diğer yandan *İlyada*'da Mysialıların Troialıların müttefikleri arasında sayılması, ya henüz Anadolu'ya geçmeden önce Thrakia

tarafındaki Mysialıların ya da savaş öncesi geçen Proto-Myslerin ücret karşılığında Asia'nın savunuculuğunu yaptıkları şeklinde açıklanabilir.

Sorunlardan ikincisi Mysia tarihsel coğrafyasının sınırlarıdır. Sınır sorununun en önemli nedenlerinden biri Mysialıların yaşam biçimlerine bağlanabilecek siyasi bir birlik oluşturamamasıdır. Hiçbir zaman devlet kuramayan bu halk; sırasıyla Phrygia, Lydia, Pers, İskender İmparatorluğu, kendi coğrafyalarındaki Pergamon krallığı ve Roma egemenliğinde yaşamışlardır. Thrak kabilelerinin Anadolu'ya geçtikten sonra birbirlerine yakın coğrafyalara yerleşmiş olması da, bu halklar arasında itişip kakışmalara, dolayısıyla sınır değişikliklerine neden olmuştur. Strabon'a göre; Mysialılar ilk zamanlarda kuzeyde Olympos dağının güney ve güneybatı eteklerine yerleşmişken Phryglerin baskısıyla güneye, Kaikos ırmağının suladığı ovaya değin çekilmek zorunda kalmışlardır (XII. VIII. 3). Fakat Lydia kralı Kroisos zamanında bile Olympos dağı dolaylarında varlıklarının devam ettiği de anlaşılmaktadır (Sevin 2001). Strabon dışındaki Antikçağ kaynaklarının konuya yeterli düzeyde değinmemiş olması, Mysia coğrafyasının bugünkü belirsizliğinin diğer bir nedenidir. Strabon zamanında ise Mysia'nın geçmişten gelen bir adlandırmadan başka fazla bir şey ifade etmemesi yazarın Anadolu coğrafyasını iyi tanınmasına rağmen kesin sınırlar konusunda eksikliğe neden olmaktadır. Sonuçta oda köken ve coğrafya konusunda kendinden önceki kaynaklarda bulunan kırık dökük bilgilere başvurmak zorundadır.

Coğrafya ve köken dışında Mysialıların dilleri, tarihsel gelişimleri, sosyal¹, dinsel² ve ekonomik faaliyetleri aydınlatılması gereken diğer sorunlardan bazılarıdır. Gerçi Strabon Mysia dilinin, Phrygia ve Lydia dillerinin karışımı olduğunu ve Mysia isminin aslının Lydialılar'da gürgen ağacına verilen isimden kaynaklandığını aktarmaktadır (XII. VIII. 3)³. Bu açıklamaya göre; dinsel bir adağa uyularak halkın onda birinin Olympos dağı çevresine yerleştirilmesi, çok sayıdaki gürgen ağacından (oksya-mysos) dolayı burada yerleşenlerin torunlarına Mysialı denilmesine neden olmuştur. Herodotos' da (I. 171) yer alan bilgilere göre de Mysialılar, Lydialılar ve

¹ Strabon; Mysialıların dinsel inanışları gereği canlı bir şey yemekten kaçındıkları ve sadece peynir, süt ve bal ile beslendikleri şeklinde Poseidonios'tan bir bilgi aktarmaktadır (VII. III. 3).

² Kutsal ve Adil Tanrı olarak bilinen "Hosios kai Dikaios" kültünün en erken (İ.S. I. yy.) belgesinin Mysia'da ele geçmesi, kültün kuzey Phrygia'da olduğu düşünülen kaynağının sanılanın aksine Mysia'da olabileceğini düşündürmektedir (Petzl1992; Akyürek Şahin 2004).

³ Yunanlılar tarafından Oksya denen gürgen ağacının ismi Lydialılar'da Mysos'dur (Strabon XII. VIII. 3).

Karlar akrabadır. Zira Mylasa'daki Karia Zeusu'na ait tapınağa, Lydos ve Myros Kar'ın kardeşleri oldukları için, yalnızca kardeş uluslar olarak Mysialılar ve Lydialılar kabul edilmektedir. Yazar bir başka yerde (VII. 74) Mysialıları Lydia kolonileri olarak gösterir. Fakat Phrygialılar dışında Lydialılar ve Karlarla Mysialıların akrabalıkları daha çok Anadolu'da komşu coğrafyalarda yaşamalarına bağlanır. Sorunun çözümü için gerekli epigrafik araştırmalar ise şimdilik yetersizdir. Örneğin Mysia dili hakkında hiçbir bilginiz olmadığı gibi elimizde bir belge de yoktur. Phryge ve Karca konusunda bilinenler ise yeterli boyutta değildir⁴. Gelecekte bu dilerin çözümünü sağlayacak çift dilli yazıtların bulunmasıyla konunun açıklığa kavuşması beklenebilir.

En genel tanımıyla eski medeniyetleri maddi kalıntıları yoluyla inceleyen Arkeoloji, antik kaynaklardaki bilgi boşluklarını doldurmak adına Eskiçağ tarihi açısından çok önemlidir. Bir araştırma yöntemi olarak Tarihsel Arkeoloji, belgesel kaynaklar ve arkeolojik kayıtlar arasında iletişimi kurarak, tarihi belgelerin anlamını genişletir. Ancak Arkeoloji XIX. yüzyıldan bu yana gelişme grafiğini sürdürmesine karşın, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de genellikle tarih öncesi ve Eskiçağ'ın görkemli yerleşmelerinde yoğunlaşmaktadır. Mysia arkeolojisi de bu olumsuzluktan payını almıştır. Bölge; gerek Sardeis, Troia, Smyrna gibi önemli merkezlere yakınlığı ve Pergamon, Daskyleion, Kyzikos vb. belli dönemlerde siyasi ve kültürel olarak o zamanki dünya tarihine yön vermiş kentleri bünyesinde barındırması, gerekse batı Anadolu'da antik yol güzergâhlarında yer alması nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Fakat bu önemine rağmen arkeolojik ve epigrafik açıdan yeterli araştırılmış olduğu söylenemez. Mysia coğrafyasında düzenli sayılabilecek özellikte her yıl en az beş merkezde kazı yapılmasına rağmen şimdiye kadar ciddi anlamda Mysialılara ait verilere ulaşılamaması şaşırtıcıdır. Tabii ki bu durum, halkın tıpkı Orta Asya Türkleri gibi boylar halinde göçebe yaşam biçiminden kaynaklanmaktadır. Fakat kazı sonuçlarının yayınlandığı makalelerden sezinlediğimiz kadarıyla, araştırmacıların özgün bir Mysia modeli oluşturma arayışı içinde olmadıkları da görülmektedir. Bölgeye kendi adlarını verecek kadar etki etmiş bu halkın hiçbir maddi kalıntı bırakmamış olduğu düşünülemez. En azından yaşam biçimlerine uygun eşyaları ve mezarları hala toprak

⁴ Mysia coğrafyasında gerçekleştirilen epigrafik araştırmalar için bkz. Malay 1986; Tanriver 1991; 1995; 1999; Polat 1995; Cremer 1991; Schwertheim 1990a.

altındadır. Özellikle Mysialıların göç yollarında bulunan ve Thrak kavimlerinden⁵ Phryglere ait kültürel varlıklarla karşılaşılan Daskyleion ile bazı antik kaynaklardan Mysialıların eline geçtiğini bildiğimiz Adramytteion'daki kazıların Mysialılar ile ilgili verilere ulaşmayı kazı hedefleri arasına alması gerekir. Daha önemlisi ise kentleşme açısından az gelişmiş oldukları dikkate alınarak araştırmaların yüksek kesimlerdeki hayvancılığa elverişli yaylalarda yapılmasıdır.

Arkeolojik açıdan diğer bir olumsuzluk bütün tarihi değerlerimizi olduğu gibi Mysia'daki arkeolojik alanların; bazen sit sınırlarının değiştirilmesi, baraj ve yol yapımı gibi nedenlerle bizzat devlet kurumları eliyle bazen de kaçak kazılar ya da arazi ıslahı gibi faaliyetlerle yöre halkı tarafından tahrip edilmesidir. Mysia arkeolojisine ait verilerin olabileceği kırsal kesimlerdeki kalıntıların, denetimden uzak olması kaçakçılar tarafından kolayca tahrip edilmesine neden olmaktadır. Ayrıca tarım arazisi elde etmek için alanların temizlenmesi, işlenmiş taşların sökülerek yeni yapılarda kullanılması da tahribatın diğer nedenlerindedir. Yine Antikçağ geleneklerinin yansımaları modernleşmenin kentlerden daha yavaş yaşandığı kırsal kesimlerde belirgin olmasına karşılık son yıllarda giderek geleneklerin unutulması bu izlerin yok olmasına neden olmaktadır. Bu durumda bölgede kazı ve yüzey araştırmalarının daha yoğun ve geniş kapsamlı yapılması, önemli merkezlerin yanında, Antikçağ'ın küçük boyutlu yerleşimlerine de yoğunlaşılması gerekmektedir. Ayrıca Homeros, Herodotos, Thukydides, Plinius, Ksenophon ve Strabon gibi antik yazarların verdiği bilgilerin arkeolojik araştırmaların sonuçları ile karşılaştırılması da bölge ile ilgili bilgilerimizi arttıracaktır.

Kısaca açıklamaya çalıştığımız bu sorunlardan sonra tezimizin içeriği ve takip ettiğimiz yöntemle değinebiliriz. Çalışmamız üç ana başlık altında toplanmaktadır. Başta antik kaynaklarda yer alan kısıtlı bilgilerle bazı modern araştırmalar dikkate alınarak oluşturulan ve literatüre genel bir bakış diyebileceğimiz ilk bölüm; Mysia halkının kökeni ve Küçük Asia'ya geçişi sorunu, coğrafya ve tarihçesi ile ilgilenmektedir. Homeros, Herodotos, Thukydides, Plinius gibi yazarların yanısıra bu bölümün asıl

⁵ Antik kaynaklarda Mysialıların dillerinin Phrygia ve Lydia dili ile benzer olduğu şeklindeki aktarımlar, Thrak kavimleri arasındaki kültürel ilişkiye işaret etse de; gerek epigrafik gerekse de arkeolojik araştırmalarla maddi kültür bağlamında bu ilişkinin aydınlatılamamış olması nedeniyle aralarında Mysialılarında olduğu Thrak kavimleri arasındaki kültürel bağların ne ölçüde olduğu konusu belirsizliğini korumaktadır.

kaynağı Strabon'un *Geographika*'sıdır. İ.Ö. 63 ya da 64 yılında Ameseia'da doğmuş olan yazar, Polybios'un eserini (*Historiai*) devam ettirme gayesiyle günümüze yalnızca bazı fragmanları kalmış olan 47 kitaplık bir tarih eseri de kaleme almış olmakla birlikte asıl ününü *Geographika*'ya borçludur (İplikçioğlu 1997). 17 kitaptan oluşan bu eseri batıda Atlas Okyanusu ve doğuda İndus (Sind) nehriyle sınırlanan bütün Eskiçağ dünyasının coğrafyası, tarihi ve mitolojisi ile ilgili bilgiler vermektedir. Anadolu ile ilgili XII., XIII. ve XIV. kitapların Prof. Dr. Adnan Pekman tarafından Türkçeye çevrilmiş olması da sevindirici bir gelişmedir⁶. Modern eserler arasında ise Veli Sevin'in "*Anadolunun Tarihi Coğrafyası I*" adlı eseri, hem daha yeni bir yayının hemde genel olarak konunun özünü vermesi açısından en önemli kaynağımızdır. Ayrıca Eskiçağ tarihi ile ilgili A. Müfid Mansel, Bülent İplikçioğlu, Oğuz Tekin, Charles Freeman, George E. Bean, M. E. Bosch, Oktay Akşit gibi araştırmacıların yayınlarından da faydalanılmıştır. Fakat modern araştırmacıların antik kaynaklardaki eksikliklerden dolayı çoğu zaman "ihtimallerden" bahsetmesi, bizim de tartışmalarla birlikte bu teorileri aktarmamıza neden oldu. Diğer taraftan tezimizin asıl amacı Mysia Arkeolojisi'ni irdelemek olduğu için bu bölümü kısa tutmaya çalıştık. Ancak Mysialılar konusundaki eksiklikler, daha ileri bir çalışmada diğer Thrak kavimlerinin maddi kültür kalıntıları ile karşılaştırmalı olarak Mysia halkının yeniden ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Tezimizin ikinci bölümü "Mysia Arkeolojisi" başlığı altında Pre-Protohistorik Yerleşmeler ve Antikçağ Kentleri başlıklarını içermektedir. Paleolitik, Mezolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağlarını kapsayan Pre-Protohistorik yerleşmeler; Paşalar Kazıları, İnönü Mağaraları, Yortan Kültürü Merkezleri ve Yüzey Araştırmaları alt başlıklarından oluşmaktadır. Fakat zaman olarak henüz Mysia coğrafyası kavramı ortaya çıkmadığı için bu bölüm Antikçağ kentleriyle aynı önemde ele alınmamıştır. Örneğin aşağıda inceleyeceğimiz Antikçağ kentleri tek tek ele alınırken, bu bölümdeki kazı ve yüzey araştırmaları bazen merkez bazında olsa da genellikle araştırmacı başlığı altında irdelenmeye çalışılacaktır. Araştırmalar toplu olarak değerlendirildiğinde en dikkat çekici husus; XX. yüzyılın ortalarında bir ara yoğunluk kazanmasına rağmen Antikçağ'da Mysia olarak adlandırılacak coğrafyada bugün hiçbir tarih öncesi merkezde

⁶ Çeviri, Arkeoloji ve Sanat Yayınları tarafından yayınlanmaktadır: İstanbul 1987; İstanbul 1991; İstanbul 1993; İstanbul 2005.

düzenli kazı yapılmadığı görülmektedir. Bu konuda tek istisnai merkez alt başlıkta ele alacağımız Paşalar'daki Miyosen döneme ait fosil yatağı kazılarıdır. Aslında fosil kalıntıları içerdiği için Arkeoloji'den daha çok Paleoantropoloji ve Jeoloji bilim dallarının kapsamına giren Paşalar kazıları konunun kapsamı açısından bir istisna olmasına rağmen Mysia coğrafyasında yer alması ve Miyosen dönem verileri ile Anadolu jeolojik devirleri açısından önemi nedeniyle kısaca bilgi verilecektir. İkinci alt başlıkta değinilecek Havran İnönü mağaraları gerek Paleolitik çağa uzanan verileri gerekse yakında kısmen su altında kalacağından arkeolojik tahribat açısından önemlidir. Üçüncü alt başlık ise özellikle Apias Pedion'da yer alan Yortan kültürü merkezlerini içermektedir. Tunç çağına ait bu merkezler K. Bittel, E. Akurgal ve İ. Kılıç Kökten'in kazılarıyla bilim dünyasına tanıtılmıştır. Pre-Protohistorik yerleşmelerin dördüncü alt başlığında Mehmet Özdoğan ve Engin Beksaç gibi araştırmacılar tarafından yapılan yüzey araştırmalarının sonuçları ele alınacaktır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca her yıl yayınlan Kazı ve Araştırma Sonuçları Toplantıları dışında genel olarak Prehistorik yerleşimlerle ilgili bir başka kaynağımız TAY projesi verileridir. Fakat verilerin klasör yayınlarına ulaşamadığı için internetteki veri tabanından faydalanılmıştır.

Bu bölümün diğer başlığı tezin en önemli kısmını oluşturan Antikçağ kentleridir. Burada kentler sırasıyla konumları, keşif ve kazı tarihçeleriyle kazılarda ele geçen önemli buluntuları içerecek şekilde tanımlanacaktır. Ayrıca her bir kent hakkında antik ve modern literatürde yer alan bilgiler arkeolojik verilerle karşılaştırılarak yapılan kazıların sonuçları değerlendirilmeye çalışılacaktır. Yalnız Hadrianoutherai ve Akhyaous dışında konumları tartışmalı ya da ciddi bilimsel araştırmalara konu olmamış bölge kentleri tezin kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca Mysia coğrafyasının en düzenli kazılan ve görsel malzeme açısından da en fazla ilgi çeken Pergamon kenti de yeterli düzeyde bilimsel yayınlara konu olduğu için kapsam dışıdır. Kentle ilgili sıradan bir eserde dahi sayfalarca kaynakça ile karşılaşıldığı düşünüldüğünde yeni bir şey ortaya koymak için çok kapsamlı bir çalışma yapılmasının zorunluluğu anlaşılır. Kaldı ki bizim amacımızın üstünde bir yayını Pergamon kazıları bağlamında buradaki

kazılara yıllarca emek veren ve geçtiğimiz yıllarda kaybettiğimiz Wolfgang Radt gerçekleştirmiştir⁷.

Tezimizin Antikçağ kentleri bölümünün en önemli kaynakları arasında; Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce her yıl yayınlanan Kazı, Araştırma Sonuçları, Müze Çalışmaları ve Arkeometri Sonuçları Dergileri sayılabilir. Fakat Kazı sonuçlarının düzenli yayınlanmaması çok tekrar edilen bazı bulgular dışında bir bütün oluşturmayı engellemekte, hatta bazen hataya düşme durumu da söz konusu olabilmektedir. Kentlerin keşif tarihçeleri açısından ise XIX., XX. yüzyıl seyyahlarının notları önemli bir kaynaktır. Bunlardan Charles Texier'in eseri Türkçeye de çevrilmiş olduğu için diğerlerinden daha fazla yararlanılmıştır. Ramsay'ın "*Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*" adlı eseri tarihi coğrafya konusunda çok önemli bir kaynak olmasına karşılık, Mysia tarihi coğrafyasına ayrı bir başlık ayırmak yerine Hellespontus başlığı altında konumu tartışmalı bazı kentlere değinmekle yetindiği için bu durumdaki Hadrianouthereai ve Akhyaous kentleri açısından faydalı olmuştur. Bilge Umar, Engin Arıcan, Emrullah Güney gibi araştırmacıların eserlerinden ise sadece başlangıçta kaynakça olarak ve bazı farklı görüşleri aktarmak adına yararlanılmıştır.

Tezin üçüncü ana başlığı İvrindi çevresinde bulunan Antikçağ'ın küçük boyutlu yerleşimlerine ve arkeolojik tahribat konularına ayrılmıştır. Bu tür yerleşmeler genellikle, gerek görsel olarak yüzeyde fazla buluntunun olmaması gerekse yapılacak araştırmalarda sansasyonel buluntuların beklenmemesi nedeniyle arkeologlar tarafından ihmal edilmektedir. Buralarda gerekli güvenlik önlemlerinin de alınmaması define avcılarının işine gelmekte ve gün geçtikçe elde edilecek bilimsel veriler azalmaktadır. İşte bu nedenle biz İvrindi çevresi özelinde soruna değinmeye çalışacağız. Ayrıca bölgedeki antik yerel yerleşimlerin tezimizin konusu olan *Mysia Arkeolojisi* açısından da farklı bir öneme sahip olduğuna inanmaktayız. Zira Mysia bölgesinde şimdiye kadar yapılan kazılarda söz konusu halk hakkında önemli bir veriye ulaşılamamıştır. Mysialıların kentleşme açısından yetersiz oldukları ve göçebe yaşam biçimleri dikkate

⁷ Radt, Wolfgang. (1999). *Geschichte und Bauten einer antiken Metropole*. Darmstadt. Yayın Türkçeye de çevrilmiştir: Radt, Wolfgang. (2002). *Pergamon Bir Antik Kentin Tarihi ve Yapıları*(çev. Suzan Tammer). İstanbul: YKY.

alındığında onların Kyzikos, Daskyleion, Pergamon gibi merkezi yerleşmelerden ziyade yüksek kesimlerdeki küçük boyutlu iskânlarda aranması gerektiği açıktır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında ise arkeolojik tahribat irdelenecektir. Modernleşmenin gerektirdiği yol, baraj yapımı gibi nedenler ve tarihi eser kaçakçıları tarafından antik yerleşimler her geçen gün tahrip edilmektedir. Üstelik tahribat sadece tarihöncesi ve Antikçağ kentleri için değil, yakın geçmişimiz için de söz konusudur. Bu nedenle daha dar çerçevede İvrindi ilçesi Gözlüçayır köyü ve çevresi geç Osmanlı ve daha yakın geçmişimizin tahribatı açısından ele alınacaktır. Bölgede geç Osmanlı izleri tarım ve buna bağlı faaliyetler nedeniyle, yakın geçmişe ait Cumhuriyet'in ilk yıllarına tanıklık etmiş çeşme, konut, cami gibi yapılar ise modernleşme uğruna yıkılarak yenilenmektedir. Son yıllarda teknolojik gelişmelerin bilinçsizce köylere girmesi de eski geleneklerin unutulmasına neden olmakta böylece gelecek kuşaklara kentlerde olduğu gibi maddi ve kültürel geçmişi olmayan köyler bırakma tehlikesi ortaya çıkmaktadır. Yani çok yakın bir gelecekte Antikçağ'ın günümüzde yaşayan özelliklerini köylerde de göremeyeceğiz. Fakat biz sadece tahribat açısından konuya değineceğimizden ayrıca konunun yerel tarihçilik açısından ele alınması gerektiği unutulmamalıdır. Genel olarak üçüncü ana başlıkta verilen bilgiler kendi gözlemlerimize dayandığı ve kaynaklarda yer almadığı için daha çok fotoğraf kullanılmıştır. Fakat gezilerimiz sırasında çektiğimiz bu fotoğraflar, uygun ışığın her zaman denk getirilememesi ve fotoğraf makinesinin özelliklerinin yetersiz olması nedeniyle amatör nitelik taşımaktadır.

I BÖLÜM

MYSİA

I. 1. HALKIN KÖKENİ VE KÜÇÜK ASİA'YA GEÇİŞ SORUNU

Kuzeybatı Anadolu'da, kuzeyde Propontis, güneyde Lydia, doğuda Phrygia, batıda Aiolia, Ege Denizi ve Troas arasında kalan bölgeye adını veren Mysialıların kökeni konusunda çeşitli görüşler ileri sürülse de en kabul göreni Thrakia menşeli olduklarıdır. Hemen bütün Antikçağ yazarları onların Thrak kökenli bir ulus oldukları konusunda hemfikirdir. Sözelimi Strabon bunu Geographika'nın çeşitli yerlerinde kanıtlarıyla birlikte vurgular. Bunlardan biri: "Mysialıların şimdi Moislere denilen Thrakların kolonicileri olduğu söylenir" şeklindeki açıklamasıdır (XII. III. 3). Cümleden de anlaşılacağı gibi bu düşünce salt kendisine ait değildir. Yazara göre Karyandalı Skylaks, Aitolialı Aleksandros ve Euphronion da aynı görüştedir (XII. IV. 8). Ayrıca bu savı " Thraklar hemen öbür tarafta otururlar ve her iki halk birbirinden farklı değildir" diyerek dayanaklandırır (XII. IV. 4). Bir diğer kanıt Dionysos'un kentlerin kuruluşları hakkındaki kitabından aktarılır: "Şimdi Thrakia Bosporosu denilen Khalkedon ve Byzantion'daki boğaz, eski devirlerde Mysia Bosporosu adını taşıdı" (XII. IV. 8). Bu bilgi aynı zamanda Mysialıların Küçük Asya'ya Antikçağ'da sadece Bosporos olarak anılan İstanbul Boğazı yoluyla geçtiklerini açıklar. Plinius'a (Naturalis Historia V. 145) göre de Mysialılar, Phrygialılar ve Bithynialılar adlarını Avrupa'dan Moesi, Thyni ve Brygi adalarıyla gelen üç göçmen topluluğundan almışlardır (Sevin 2001).

Diğer taraftan Halikarnas Balıkcısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), Azra Erhat gibi araştırmacıların Anadolu yanlısı tutumunu devam ettiren bazı modern araştırmacılar, Mysialıları İ.Ö. II. binyıl Anadolu halklarıyla bağdaştırmaktadır. Bunlar Strabon'un kaynakları Lydialı Ksanthos ve Elealı Menekrates'in İ.Ö. II. binyıl Anadolu halklarını tanımadıkları için kendilerince bir köken bulma yoluna gittiklerini savunurlar. Anadolu

uygarlıkları alanında birçok eser vermiş olan Ekrem Akurgal ise biraz bu gruptan ayrılarak *Eski İzmir* kitabında; Mysia'yı, güneydoğu Avrupa'da Moesia denen bölgeyi ve Makedonia'daki Mysi halkını ön Phrygler olarak tanınan Muşkilerin adıyla bağlantılı görür (Akurgal 1993). Dayanakları daha güçlü bir görüş, Hitit belgelerinde geçen Masa ülkesini Mysia ile aynı saymaktadır (Memiş 2005). Masa ülkesi adının geçtiği belgelerden biri Hitit kralı Muvattali ve Mısır firavunu II. Ramses arasında kuzey Suriye egemenliği yüzünden yapılan Kadeş Savaşı öncesinde Hitit kralının Viluşa kralı Alakşanduş ile yaptığı antlaşmadır : “ Eğer ben, güneş senin tarafından Karkisa, Masa, Lukka veya Warsiyalla tarafına çağrılırsam o zaman sen piyadelerin ve harp arabalarının yanında yer almalısın veya ben Hatti memleketinden herhangi bir komutanı savaşmak için gönderirsem, o zaman dahi sen muntazaman onun yanında yer almalısın” (Memiş 2005 s. 193). II. Ramses'in zafer kitabelerinde Kadeş'te Mısır ordusuna karşı savaşan ülkeler arasında Arzava, Gaşka, Kizzuvatna, Dardana, Lukka ve Karkişa ile birlikte Masa ülkesi ikinci kez geçer (Memiş 2005; Umar 2006). Mysialıları Anadolu'nun yerli halkı sayan bu görüşlerin en önemli dayanağı ses benzerliği nedeniyle Hitit belgelerinde geçen bazı adların Antikçağ'daki Anadolu bölgeleriyle özdeşleştirilmesidir. *İlyada*' da (II. 858- 861) Khromis'le bilici Ennomos önderliğindeki Mysialıların Troianın müttefikleri arasında sayılması da teoriyi desteklemektedir. Fakat Homeros'un henüz Thrakia'daki halktan ya da savaş öncesi gelen Proto- Mysialılardan bahsetmiş olması daha mantıklıdır. Bu nedenle Hitit devletinin Mısır'a karşı verdiği savaşta ücret karşılığında Masa ülkesi de dahil batı Anadolu kavimlerin Hititler yanında yer aldığı görüşü şimdilik bir teori olmaktan öteye geçmemektedir. Yalnız Thrak kavimlerinin Küçük Asia'ya göçleri, Deniz Kavimleri kaynaşmasının bir sonucu olduğundan Mysialıların en azından bir kısmının bu istilaya katılmış olması beklenebilir. Nitekim bazı modern araştırmalarda Mysialıların deniz kavimleri göçüne katıldıkları ve geri dönerek Mysia'ya yerleştikleri şeklinde bilgilere rastlanmaktadır (Akurgal 1993).

Mysialıların kökenine ilişkin başka bir açıklama Mysialıları Troia savaşı öncesi Anadolu'ya geçen göçmen bir halk olarak kabul eden Herodotos'ta yer alır (I. 171). Buna göre Mylasada'ki Karia Zeusu'na ait çok eski bir tapınağa Lydos ve Myros'un Kar'ın kardeşleri oldukları gerekçesiyle sadece Mysialılar ve Lydialılar kabul edilmektedir. Fakat bu ifade yazarın görüşünden ziyade Karialıların kendilerini

Anadolu'nun yerli halkı olarak göstermek için ileri sürdükleri bir kanıttır. *Historiai*'da (VII. 74) bu yöndeki diğer bir ifade; Mysialıların Lydia kolonileri oldukları şeklindedir. Olasılıkla aynı kaynağı kullanan Strabon'da Mylasa'daki tapınakları anlatırken diğer iki tapınaktan farklı olarak bütün Karia halkının mülkiyetinde olan Karia Zeusu'na ait bir tapınaktan bahseder ki bunda kardeş uluslar olarak Lydialılar ve Mysialıların da payı vardır (XIV. II. 23). Strabon'un "Mysialıların dillerinin Lydia ve Phrygia dilinin karışımı olduğu şeklindeki açıklaması" (XII. VIII. 3) bu akrabalığa Phrygialıları da katar. Her ne kadar bu bilgileri eski Luvi yurdunda yaşamalarına bağlayanlar varsa da Phrygialılar ve Mysialıların Thrak kökenli oldukları bilinmektedir. Bu kavimler Küçük Asia'ya geçtikten sonra da komşu coğrafyalarda yaşamışlardır. Dolayısıyla dillerinin benzerliği normal karşılanmalıdır. Ancak bu benzerliğin Thrakia kökenli olmalarından mı yoksa Anadolu'daki komşuluktan mı kaynaklandığı açık değildir. Lydialılar ve Karlar için ise Thrak kabilelerinin uzun süren göçleri sırasında kimi grupların güneye doğru inerek Lydialılar ve Karlar ile kaynaşmasının dil benzerliğine yol açtığı, bunda akrabalık olarak yorumlandığı şeklinde açıklanabilir. Bunun en azından Mysia ve Lydia dili benzerliği için nedenini Strabon'da (XII. VIII. 3) "Mysialılar Olympos dağı dolaylarında bir süre yaşadıkten sonra, Thrakia'dan gelen Phrygialılar Troia ve dolaylarını çevirerek burayı ele geçirince bunlarda Lydia'ya komşu olan Kaikos nehrinin kaynaklarının bulunduğu alanın yukarısına yerleştiler" şeklindeki bilgi açıklar. Ayrıca Mysialıların Anadolu'ya Troia savaşı sonrası geldikleri, Lydialıların İ.Ö. 1200 öncesi Anadolu'da buldukları, Karların ise Girit ve Kyklad adalarından gelerek Karia'ya yerleştikleri genel kabul görmektedir. Lydialıların kökeni sorunun tam aydınlatılamamış olması yanında Karca, Lydce ve Mysia dili konusundaki bilinmezlikler tartışmanın sürmesinde en büyük etkendir. Hatta Mysia diline ait elimizde tek bir belge bile yoktur⁸. Phrygce konusunda bilinenler ise şimdilik yetersizdir. Kesin çözüm ancak epigrafik araştırmaların yoğunlaştırılarak bu dillerin çözülmesiyle elde edilecektir.

Kökeni gibi Mysialıların Küçük Asia'ya geçişleri konusunda da tartışma Antikçağ'dan bugüne devam etmektedir. Her ne kadar Veli Sevin (2001) göçün tarihi

⁸ Şimdiye kadar dilleri konusunda bir belge bulunamaması, ilk başta Mysialıların yazılı kültüre sahip olmadıklarını düşündürse de soydaşları Phryglere özgü alfabenin varlığı ve antik kaynaklardaki aktarımlar tersini ispatlamaktadır.

ile ilgili Strabon'un Troia savaşı sonrası kabul ettiğini bildirirse de yazarın verdiği bilgiler açık değildir. Özellikle çeşitli kaynaklardan yapılan aktarımlar⁹ karışıklığa yol açmaktadır. Yukarıda Mysialıların dilleri ile ilgili verilen bilgi (Strabon XII. VIII. 3) onların Anadolu'ya Phrygialılardan önce göçtükleri ya da Phrygialıların Anadolu'ya geçtikten bir süre sonraki genişleme çabaları olarak yorumlanabilir. Strabon'un bu konuda verdiği diğer bir bilgi şöyledir: "Troia savaşı sonrası Kyzikos tarafları Phrygler tarafından, Thebe ovası ise sonradan Maionlar olarak adlandırılan Lydler ile önceleri Teuthras ve Telephosun tebası olan Myslerin selefleri tarafından kolonize edildi" (XIII. I. 16). Bu açıklama Teuthras önderliğindeki¹⁰ Proto- Mysialıların daha savaş öncesi Küçük Asia'ya geçtiklerini, yine savaş öncesi gelen ya da Troia'nın yıkılmasıyla oluşan otorite boşluğundan yararlanan Phrygialıların baskısıyla Propontis kıyılarından daha güneye çekildiklerini düşündürür. Herodotos ta Kserkses'in Yunanistan seferinin büyüklüğünü anlatırken (VII. 20) konuya değinerek Mysialıların ve Teukrialıların Troia savaşından önce Bosporos'u geçip bütün Thrakları egemenlikleri altına aldıktan sonra İonia denizine (Adriyatik) ve Peneios Irmağı'na¹¹ kadar indiklerini bildirir. Eğer bu bilgi doğruysa Asia'ya yerleşmek için Thrakia'dan gelen bu halk, geriye dönerek çıktığı sahayı kendine bağlayacak kadar güçlenmiş demektir. Fakat destanlar dışında antik kaynaklarda İ.Ö. II. binyılın sonlarında gerçekleşen olaylarla ilgili bilgilerin yer almayışı bu konuda kesin bir şey söylemeyi güçleştirmektedir. Destanlarda bazı bilgi kırıntıları içermesine rağmen zaman kavramının güvenilir olmayışı nedeniyle çok titiz incelenmelidir. Yinede antik kaynaklarda verilen bilgileri sentezlersek; Mysialılar, Troia savaşı öncesinde güneydoğu Avrupa'daki anayurtları Moesia'dan İstanbul ve Çanakkale boğazlarının batısına göçtüler. Savaş sonrası oluşan göç hareketiyle de Anadolu'ya geçerek önceleri Propontis kıyılarındaki bölgelerle Olympos'un güneyinde yerleşmişken daha sonra Phrygler gibi diğer Thrak boylarının baskısıyla daha güneye indiler.

Thrak kavimlerinin Hellespontus, Propontis kıyıları ile Olympos dağı eteklerinde birbirlerine yakın bölgelere yerleşmeleri, muhtemelen aralarında anlaşmazlıklara neden olmuştur. Diğer Thrak kavimleri gibi geldikleri yerdeki kabile

⁹ "Phrygia ve Mysia'ya ait söylentiler Troia savaşlarından önceye dayanır" (Strabon XII. VIII. 4).

¹⁰ Telephos annesiyle birlikte sürgün olarak gelmiş ve sonradan Mysialıların önderi olmuştu (Erhat 1997).

¹¹ Makedoniada Selanik Körfezi'ne dökülen Tepme Suyu.

düzenlerini Roma imparatoru Hadrianus'un kentlileştirme¹² politikasına kadar Anadolu'da da devam ettiren Mysialılar, hiçbir zaman devlet oluşturamamıştır. Phrygler ve Bithynlerin devlet kurmuş olmalarına rağmen onların başaramamalarının nedenleri arasında; bağımsız kabileler halinde yaşamaları, her zaman çevrelerinde güçlü bir devletin bulunması ve savaşçı bir karaktere sahip olan halkın ücretli asker olarak çeşitli ordularda yer almasıyla güçlerini yitirmeleri sayılabilir. Her ne kadar bu durum tek bir sebebe bağlanmasa da bizim açımızdan en önemli sebep son değindiğimizdir. Nitekim daha Küçük Asia'ya geçmeden Priamos yanında Akhalara karşı savaşmışlardır. Mysialıların ücretli asker olarak bulunduğu diğer savaş Pers kralı Kserkses'in İ.Ö. 480 yılındaki Yunanistan seferidir. Bu savaşa Mysialılar kendi ülkelerinin başlıkları, ellerinde küçük kalkanları ve ateşte sertleştirilmiş demirden kargılarıyla katılmışlardır (Herodotos VII. 74). Hatta savaşa Lydialılar ve Mysialıların Datis ile Artaphrenes komutasında birlikte katılması Herodotos'un Mysialıları Lydia kolonları göstermesinde etkili olmuştur. Genç Kyros'un kardeşi Artakserkses'e karşı giriştiği seferde yer aldıklarını ve Pers sarayında Mysialıların bulunduğunu da Ksenophon'un Anabasis (V. II. 28; VI. I. 9; III. II. 23) adlı eserinden öğrenmekteyiz. Hellenistik dönemde Büyük İskender ordusunda da yer alan Mysialılar özellikle Diadochlar dönemindeki savaşlarda aranan askerlerdir.

I. 2. COĞRAFYA

Mysialıların kökeni ve Anadolu'ya geçişleri gibi tarihi coğrafyası da yukarıda değindiğimiz ana hatlarına rağmen kesinleştirilememektedir. Genellikle kaynaklarda geçirtilmiş olan sınırların belirtilmesini kendisine bir görev sayan Strabon'da (XII. IV. 4) geçen şu ifadeler, sorunun Antikçağda da varlığını ortaya koyar: "Bithynialılarla Phrygialılar ve Mysialılar hatta Kyzikos dolaylarındaki Dolionlar, Mygdonlar ve Troialılar arasındaki sınırı belirtmek zordur. Her kabilenin diğerinden ayrı olduğu

¹² Bu yöndeki ilk adım Diadochlar döneminde atılmıştır. Özellikle Mysia'nın güneyinde komutanların çıkarları doğrultusunda birçok kent ya yeni baştan kurulmuş ya da var olan köyler geliştirilerek kent statüsü kazandırılmıştır. Fakat Roma, Mysialılara ancak Mithridates savaşı sonrası kabul ettirebildiği egemenliğini devam ettirebilmek için -kentte yaşayan halk, dağlarda göçebe bir yaşam süren halktan daha kolay denetim altında tutulabilir- daha kapsamlı bir kentlileştirme politikasına girer. Mysia'da hem mevcut kentlerin bayındırlaştırılması hemde yeni kentlerin kurulması faaliyeti İmparatorluk sınırları içinde refahın en üst seviyeye çıktığı İ.S. II. yüzyılda doruk noktasındadır.

gerçeği kabul edilmiştir. Mysialıların ve Phrygialıların sınırları ayrıdır, şeklinde bir atasözü vardır, fakat aralarındaki sınırları belirtmek zordur”. Bu karışıklık elbette tek bir sebebe bağlanamaz. Nedenlerden biri bölgeye yerleşenlerin barbar ve savaşçı olmaları nedeniyle ülkeyi sürekli ellerinde tutamamaları, çoğu zaman göçebe olduklarından önlerine gelen halkları kovalamaları, diğerleri tarafından kendilerinin de ülkelerinden sürülmüş olmasıdır. Bölgenin verimli topraklara sahip olması ve istilacı kavimlerin geçiş güzergâhında yer alması da istilalarda önemli bir paya sahiptir. Değişik yöneticilerin hâkim olduğu bu topraklarda bazı kabilelerin birleştirilmiş, bazılarının da dağıtılmış olması, halkın diyalekt ve isimlerini kaybetmesine yol açmıştır. Strabon dışında Antikçağ coğrafyacılarının (Skylaks, Ptolemaios) bölgeden üstünkörü bahsetmeleri ve Mysialıların siyasi bir birlik kuramamış olmaları da nedenler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Zira Mysia, idari bir bölge değil; sırasıyla Lydialılar, Persler, Büyük İskender imparatorluğu, Pergamon krallığı ve Roma egemenliğinde göçebe bir yaşam süren Mysialıların yaşadıkları coğrafyadır. Kolonizasyon hareketleri çerçevesinde Propontis ve Ege denizi kıyılarındaki Ion ve Aiol kolonileri de batı Anadolu’da özellikle kıyılardaki etnik yapıyı değiştirmiştir. Strabon kaynaklardaki karışıklığa ışık tutabilecek bir neden daha saymaktadır : “Şairler özellikle tragedia şairleri, Troialılar, Mysialılar ve Lydialıları Phrygialılar diye karıştırırlar” (XIV. III. 3). Bu durumda Vergilius’un Aineas (III. 5) destanında İda dağı eteklerindeki Antandros’un Phrygia’da göstermiş olması bu bilgiyle daha sağlıklı değerlendirilebilir. Zira Vergilius ya da onun kaynakları kenti yanlışlıkla Phrygia’da göstermiştir.

Bu karışıklığa rağmen biz Strabon’un *Geographika*’sında verilen bilgiler ışığında fiziksel coğrafyayı dikkate alarak kabaca bir sınır çizmeye çalışacağız (Ek 1). Bölgenin kuzeyi zaten Propontis (Marmara Denizi) ile çevrilidir. Fakat Propontis’in güneyinde Arktonnesos (Kapıdağ) Yarımadası’nın yakınındaki adalar da anakaraya yakın oldukları için Mysia coğrafyasında değerlendirilmesi gerekir. Kuzeyde Mysia’yı Bithynia ile Aisepos’un (Gönen Çayı) denize döküldüğü alan arasına yerleştirebiliriz (Strabon XII. IV. 5). Kuzeydoğuda Bithynia-Mysia sınırını Olympos Dağı ve Rhyndakos¹³ (Adırnaz, Orhaneli) Çayı oluşturur. Strabon (XII. VIII. 10) Olympos

¹³ Kaynaklarını Mysia ve Phrygia bölgelerinden alan Rhyndakos, Susurluk (Makestos) ve Nilüfer çayı ile Ulubat gölünün hemen kuzeyinde birleşerek Propontis’e dökülür. Strabon’un verdiği bilgiler için bkz. XII. VIII. 11.

Dağı'nın(Uludağ) kuzey tarafının Bithynialılar, Mygdonlar, ve Dolionlar öteki yanının ise Mysialılar ve Epiktetos¹⁴ tarafından iskan edildiğini bildirmektedir. Uludağ'a "Mysia Olymposu" denilmesi antik kaynaklar yanında bölgedeki Mysialıların varlığının en belirgin kanıtıdır. Herodotos'da (VII. 74) Olympos dağına komşu oldukları için, Mysialılara Olymposlular da denildiğini aktarmaktadır.

Doğuda Phrygia ile kuzeyden güneye sınır; Olympos Dağı'nın güneyinden Dağardı bölgesi ve Eğrigöz dağları boyunca Kütahya'nın Gediz (Kadoi) ilçesi yakınlarındaki Şaphane Dağı'na uzanır (Sevin 2001). Kadoi bazen Phrygia da bazen Mysia'da gösterilen bir sınır kentidir. Strabon'un yukarıda aktardığımız sözleri Mysia ve Phrygia arasındaki sınır karmaşasının nükteli bir şekilde halk diline girdiğini göstermektedir. Batıda ise Troas ile sınırı büyük ölçüde İda Dağı'nın kuzey eteklerinden kuzeye doğru akarak Propontis'e dökülen Aisepos (Gönen Çayı) oluşturmaktadır. Fakat Aisepeos'un kaynaklarından güneyde Thebe Ovası'na kadarki sınırı belirlemek çok güçtür. Bazı modern kaynaklar bugünkü Güre ile eşleştirilen Astyra'nın doğusunu Mysia coğrafyasına katmaktadır¹⁵. Ancak bunun Aioller henüz bölgeye gelmeden önceki durum olabileceği açıktır. Aiol yerleşmelerin ilk zamanlarda körfezin güneyinden itibaren yoğunlaştığı bilgisi erken dönemlerde Thebe Ovası'yla birlikte Adramytenos Kolpos'un kuzeydoğu kıyılarının Mysialıların eline geçmiş olabileceğini düşündürmektedir. Plinius'un (Naturalis Historia V. 32) Aiolia sınırını Lekton burnuna kadar getirmesi Aiollerin zamanla buralara sahip olduğunun kanıtıdır. Güre'nin (Astyra?) batısından itibaren İda Dağı'nın güneyinde sahil boyunca sıralanmış kentler ise Troas bölgesine aittir. Mysia Aiolia sınırı açısından bir başka karmaşa Adramytenos Kolpos'un güneyindedir. Burada da Mysialıların Pindasos'un (Madra dağı) batı yamaçlarına kadar yayıldığı Aiol yerleşmelerinin sadece kıyı boyunca dar bir alanda buldukları kabul edilmektedir.

¹⁴ Phrygia Epiktetos. Bölge, İ.Ö. 184 yılında Bithynialılar'dan Attaloslar'a (Pergamaon Krallığı) geçince sonradan kazanılmış, fethedilmiş anlamında bu şekilde adlandırılmıştır. "Bu ülkeye ilk zamanlar küçük Phrygia denirdi. Fakat Attaloslar buraya Phrygia Epiktetos-sonradan kazanılmış, fethedilmiş anlamında demişlerdir". "Phrygia Epiktetos'u Mysia dolaylarındadır. Hiçbir yerde kıyıya ulaşmadan Askania (İzmit) gölünün ve topraklarının doğu kısmına doğru uzanır" (Strabon XII. IV. 3, 5). Ayrıca bkz. Şahin 1986a; 1986b.

¹⁵ Josef Stauber kenti Havran'ın doğusundaki Küçük Çal Tepe üzerine yerleştirir (Stauber 1996).

Bölge iç kısmında Olympos Dağı'ndan Pergamene'ye ve Kaikos Ovası'na kadar olan alanı kaplar¹⁶. Güneydeki Lydia ile sınırı ise batıdan doğuya Elaitikos (Çandarlı) Körfezi'ne dökülen Kaikos (Bakırçay), Temnos (Demirci) ve Dindymos (Murat) Dağı oluşturur. Elbette burada söz konusu coğrafi oluşumlar arasında düz bir çizgi çizmek de mümkün değildir. Özellikle Soma, Kırkağaç ovalarını karşılayan İndeipedion ve daha doğusunda sınır nehrin güneyine kaymaktadır. Daha güneyde yer alan Katakaumene Strabon'un (XII. VIII. 12) belirttiği gibi bazı yazarlarca Mysia'da bazılarınca Lydia'da kabul edilir. Katakaumene'den Tauroslara kadar olan kısımlar o kadar iç içe geçmiştir ki Phrygialılar, Kariyalılar, Lydialılar ve Mysialılar birbirlerine karıştıklarından beri bunları ayırt etmek zordur (Strabon XIV. IV. 12). Bu durumda Mysia coğrafyası kuzeydoğuda Olympos'un güneyi, kuzeybatıda Aisepos'un, güneybatı da Kaikos'un denize döküldüğü alanlar ve güneydoğuda Dindymos dağı ile sınırlanmaktadır. Bu uç noktalar arasındaki sınırlar zamana göre değişmekle birlikte genellikle fiziki coğrafyaya göre çizilebilir.

Değindiğimiz sınırların Strabon'un yaşadığı döneme ait olduğu da unutulmamalıdır. Mysialılar zaman zaman bu sınırların çok ötesine yayılmışlar ya da daha dar bir alana çekilmek zorunda kalmışlardır. Onların hâkimiyet kurdukları bölgelerden biri Bithynia'dır. Nitekim Herodotos (V. 122) ve Ksenophon (*Hellenika* I. IV- 7) Olympos dağının kuzeyindeki Kios'u (Gemlik) Mysia'da gösterirler. Strabon'da "Bithynia'nın Mysialılar tarafından iskân edildiğini ilk defa Karyandalı Skylaks kanıtlamıştır diyerek Euphronion ve Aitolialı Aleksandros'u kanıt olarak gösterir (XII. IV. 8)¹⁷. Askania (İznik) Gölü civarındaki toprakların erken dönemlerde Mysialılara ait olduğunu kanıtlayan diğer kaynağımız Mysia'nın kuzeybatı sınırını Kios körfezine dökülen Ekhelos (Parmaklar) deresini kabul eden Plinius'tur (Sevin 2001). Önceden Lydialılara ait olan Adramytteion dolaylarındaki topraklarda zamanla Mysialılar tarafından ele geçirilmiştir (Strabon XIII. I. 65). Aslında bir Lydia kenti olan Thyateira (Akhisar) Mysialıların en güneydeki kenti olarak da tanımlanmaktadır. Güneyde

¹⁶ -Ene, -enon bitimli kent adlarının söz konusu kentin çevresinde sahip olduğu köy ve kasabalarla birlikte ismi olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.

¹⁷ "Euphronion, 'Mysia Askanius'un kıyılarında' ve Aitolia'lı Aleksandros 'Silenos ve Melia'nın oğlu olan Dolion'un yaşamış olduğu Askania gölü kıyılarında ve Askania ırmakları boyunca yaşayanlar' derken aynı şeyi kanıtlamış oluyor, çünkü Askania gölü buradan başka hiçbir yerde bulunmamaktadır".

Mysialıların Maiandros'un ötesinde toprakları olduğunu da yine Strabon'dan öğrenmekteyiz (XIV. II. 1).

Fakat zamanla Mysialıların yukarıda değinilen alanlardan çekilmek zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Phrygialılar, onların kuzeybatı Anadolu'da ilk yerleştikleri yerlerden güneye Kaikos Vadisi'ne doğru çekilmesine neden olmuşlardır. Sonradan Olympos Dağı dolayları Bithynialılar, Thebe ovası ise Aioller tarafından ele geçirilmiştir. Nitekim Plinius Aiolis'in Troas'ın güneybatı ucundaki Lekton burnuna değin uzandığını bildirmektedir (Naturalis Historia V. 32). Aiollerin daha çok Adramytenos Kolpos'un güneyinde sahil boyunca yoğunlaştıkları bilinmekle birlikte Mysialıları zamanla Ege kıyılarından Thebe Ovası'nın iç kesimlerindeki yükseltilere çekilmek zorunda bıraktıkları düşünülebilir. Mysialıların sonradan elde ettikleri tek bölge ise Propontis kıyısında Phryglerin ilk yerleştikleri yer olması nedeniyle Phrygia ad Hellespontum olarak adlandırılan bölgedir. Burası Phrygialılar iç Anadolu'ya çekilmeleri ile Mysialılara kalmakla birlikte Hellespontus Phrygiası adlandırması daha sonrada devam etmiştir.

Mysia coğrafyası, Ptolemaios (V. 2. 2. 5) tarafından Mysias Mikras (küçük Mysia) ve Mysias Megales (büyük Mysia) olarak iki bölgeye ayrılır (Sevin 2001). Strabon'da aşağı yukarı aynı bölgeleri kapsayan "Olympos dağı dolaylarında yaşayan Mysialılar" ve "Kaikos ırmağı dolaylarındaki Mysialılar" ayrımından bahsetmektedir: "...Brincisi Bithynia ve Epiktetos'un devamı olan ve Artemidoros'a göre İstros'un (Tuna) uzak kıyılarında yaşayan Mysialılar tarafından kolonize edilmiş Olympene ülkesi; ikincisi ise Kaikos nehri ve Pergamene dolayları ile nehrin denize döküldüğü yere ve Teuthrania'ya kadar uzanan bölgedir" (XII. VIII. 1). Fakat coğrafya bu iki ayırmadan ziyade bazen üzerinde yaşayan boylardan bazen de fiziki şartlardan adını alan birçok yöreden oluşur. Yukarıda değinilen Hellespontus Phrygiası dışında kuzeydoğuda adını Olympos dağından alan Olympene, onun güney batısında Abrettene daha güneyde ise olasılıkla adını Mys oymağı Abbaitler'den alan ve kısmen Phrygia Epiktetos ile ilişkili Abbaitis vardır. Hellenistik dönemde Pergamon'un önem kazanmasıyla önceleri Teuthrania'ya dâhil olan Pergamon çevresi Pergamene, Adramytteion ve Kyzikos kentlerinin çevresi de söz konusu kentlerin gelişmesiyle Adramyttene ve Kyzikene diye anılmaya başlanır. Bölgede yaşayan Dolionlar (Proto- Mysler?) nedeniyle sonuncusu

Dolionis diye de geçmektedir. Bölgenin son iki yöresi bugünkü Soma ve Kırkağaç ilçelerinin bulunduğu İndeipedion ve konumu tartışmalı Katakaumene'dir.

Kaikos ırmağının kuzey tarafındaki Teuthrania'nın adı ise efsanevi kral Teuthras'tan kaynaklanmaktadır. Mitolojiye göre; Arkadia kralının kızı Auge, Herakles'ten hamile kalınca çocuğun dayılarını öldürerek krallığı ele geçireceği kehaneti nedeniyle oğlu Telephos'la birlikte Mysia'ya sürülür. Burada kral Teuthras anneyi eş çocuğu da öz oğlu olarak kabul eder. Mitosun bir diğer versiyonunda sadece Auge Mysia'da Teuthras'a satılır. Telephos ise Arkadia'da bir dağa bırakılır. Fakat burada çobanlar tarafından büyütülen Telephos bilmeden iki dayısını öldürerek o da sürgün edilince, Delphoi kâhinin kendisine Mysia'ya gitmesi yönündeki buyruğuna uyarak Mysia'ya gelir. Burada annesinin Kilikalıların ve Mysialıların kralı Teuthras'la evlenmesi sonucu kendisi de kralın varisi olarak ondan sonra Mysialıların kralı olur (Erhat 1997). Telephos mitolojisini Euripides'ten aktaran Strabon (XII. I. 69), "Arkadialıların kızı ile Mysialı kralın birleşerek, kadının oğlunun sonradan tahta geçişinin kesinlikle başka bir gerçeği olmalıdır" diyerek realist kişiliğini ortaya koyar¹⁸. Ancak gerçeği ortaya çıkarmak için başvurduğu kaynaklarda ne yazık ki doyurucu bilgiye ulaşamaz.

Bölgedeki ekonomik duruma da kısaca değinecek olursak; uzun zaman göçebe yaşam tarzını sürdüren Mysia halkı hayvancılığa bağımlıydı. Yüksek kesimlerdeki yaylalar Mysialıların hayvanları için otlak sağladığı gibi onların hâkimiyet altına alınmalarını da önlemekteydi. Fakat diğer antik kaynakların yanı sıra Strabon (*Geographika*) ve Plinius'ta (*Naturalis Historia*) yer alan bazı bilgiler, bölgenin ekonomik kaynaklarının hayvancılıkla sınırlı olmadığını göstermektedir. İç kısımlarda dar vadilerle kesilen dağlık arazi orman ve maden ürünleri bakımından çok zengindir. Özellikle Bithynia sınırındaki Olympos dağı ve batıda Troas sınırında İda dağı sık ve çeşitli ormanlarıyla ünlüdür. Mysia insanı da İda ve Olympos dağlarının kereste zenginliğinden faydalanmasını bilmiş, hatta Antandros (Altınoluk) yakınlarında İda dağından gelen kerestenin pazarlandığı bir merkez (Aspeneus) oluşmuştur (Strabon XIII. I. 51; Magie 2002). Ormanlar, gemi yapımının yanında tıpta kullanılan terebentin yağı gibi farklı ekonomik özelliklere de sahiptir. Plinius'tan öğrendiğimize göre

¹⁸ Yazarın hurafelere inanmadığının bir diğer kanıtı, Herodotos'un (IV. 13- 15) ölüp tekrar dirildiğini bildirdiği Prokonnesos'lu Aristeas'ı görülmedik şarlatan olarak tanımlamasıdır (XIII. I. 16).

bölgedeki dışbudak ağaçları kabuğu soyulduğunda sedir kerestesi olarak satılabilmektedir (Malay 1983; Magie 2002).

İda dağının doğusu ise zengin maden kaynaklarına sahiptir. Aisepos çayının kaynakları civarındaki Argyria ve Perikharaksis (Balya), ilkinin adının anlamından (gümüş) ikincisinin ise bugün bilinen maden yataklarından anlaşıldığı gibi bu konuda iki önemli merkezdir (Magie 2002). Balya'daki maden ocaklarının Pergamon krallığı ve Roma döneminde çalıştırıldığı sikkeler ve epigrafik belgelerden anlaşılmaktadır (Magie 2002, dp. 28). Bu konuda bilinen üçüncü merkez Pergamon'un kuzeyindeki dağlardır. Hellespontus'ta Sigeion'daki bakırcılar loncası hammaddelerinin bir kısmını buradan sağlamaktadır (Magie 2002; Malay 1983¹⁹). Prokonnesos adası da beyaz mermer yatakları ile ünlüdür. Nitekim Strabon (XIII. I. 16) "Yeni Prokonnesos'un zengin ve iyi yönetilen bir mermer ocağı vardır" diye yazmaktadır. Buradan elde edilen mermer Kyzikos vb. bölge kentlerinin bayındırlaşmasında kullanımının yanı sıra Karia'daki Halikarnassos Mauseleumu'nun²⁰ yapımında bile kullanılmıştır (Vitruvius II. VIII. 10-11).

Dağlık arazinin bir başka ekonomik özelliği barındırdığı av hayvanlarıdır. Nitekim Hadrianoutherai çevresinde ve Daskyleion yakınında Aphnitis (Daskylitis-Manyas) Gölü'nün sağladığı olanaklarla ormanlık araziler her dönemde imparatorlar yanında yöre halkına hem eğlence hemde yiyecek sağlamıştır. Elbette bazen buralardaki yabani hayvanların bölge insanının ürünlerine zarar vermesi söz konusudur. Böyle bir olayı Herodotos'tan (I. 36) öğreniyoruz: "...O sıralarda Mysia'nın Olympos dağı yörelerinde azman bir yaban domuzu türemiştir; dağ yönünden geliyor, Mysia köylülerinin ekinini silip süpürüyordu, köylüler hayvanı yakalamaya gidiyorlar, ama bir şey yapamıyorlar, kendileri onun kurbanı oluyorlardı".²¹ Bölge halkına ekonomik anlamda ikinci zararı, korunaklı oldukları için zorlu arazi koşullarını üs edinmiş haydutlar vermiştir. Bunlardan Abrettene'de kendi zamanında ünlü olan çete reisi Gordion'lu Kleon'dan Strabon (XII. VIII. 9) bahsetmektedir. Bu kişi önce Antonius

¹⁹ Magie'de "hammadenin Adramytteon'dan gelen kısa yolun yakınında Pergamon'un kuzeyindeki dağlardan elde edildiği" şeklindeki bilgi olasılıkla çeviri hatasından dolayı Malay'da Adaramytteion'dan çıkarıldığı şeklinde verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Magie 2002 s. 21; Malay 1983 s. 55.

²⁰ İÖ. 353 yılında Karia satrapı Mausolos için karısı Artemisia tarafından yaptırılan bu mezar anıtı antik dünyanın yedi harikasından birisiydi.

²¹ Herodotos'ta Kroisos'un bencilliğine tanrıların verdiği ceza olarak sunulan bu olay, bir anlamda *Tarihin Babası*'nın verdiği ahlak dersidir.

yanlısı bir tutum sergilemiş, ancak Augustus- Antonius mücadelesinde Augustus tarafına geçtiği için imparator tarafından kendisine Abrettene Zeusun'un rahipliği gibi kimi ayrıcalıklar verilmiştir.

Tekrar coğrafyanın sağladığı zenginliklere dönecek olursak; Mysia'da ekonomik hayatı canlandıran hususlardan biri de Propontis kıyılarından güneyde Pergamon, Sardeis ve Ephesos gibi merkezlere ulaşan ve bölgeyi doğuya giden yollarla buluşturan yol ağlarıdır. Bunlardan biri Ege denizi sahilinden Kaikos (Bakırçay) ırmağının ağzına kadar uzanarak buradan iç kesimlere dönmektedir (Magie 2002). İkinci bir güzergâh Kyzikos'tan başlayarak bu kez Mysia'nın merkezindeki Apia Ovası'ndan geçerek ara bağlantılarla Pergamon'la birlikte Sardeis'teki kral yoluna ve daha güneydeki merkezlere ulaşır. Hatta bu ikinci yolda bugünkü tren yolu, eski İzmir yolu ve yeni otoban olmak üzere üç farklı seçenek vardır. Ayrıca iç kesimlerden kuzeye akan nehirlerin vadileri Propontis kıyılarına ulaşımı sağlarken Ege denizine dik inen dağlar arasındaki vadiler de yöre insanını Ege denizi ile buluşturmaktadır. Fakat bu sonuncusu batı Anadolu'nun coğrafik özelliği olmasına karşılık Mysia da kuzey- güney doğrultulu Pindasos Dağı ulaşımı güçleştirmekte, bağlantı ancak bugünkü Balıkesir- Edremit karayolunu takip eden bir doğal geçitten sağlanabilmektedir. Mysia'nın güneyinde ise iç kısımlarla deniz arasındaki bağlantıda Kaikos vadisi kullanılmış olmalıdır.

Bölge iç kesimlerin dağlık yapısına karşılık kıyılarda verimli ovalara sahiptir. Kuzeyde Propontis kıyılarındaki düzlükler, ikliminde elverişli olması nedeniyle tahıl, meyve, özellikle zeytin ve üzüm üretimi açısından çok elverişlidir (Magie 2002; Sevin 2001). Kyzikos'un ihraç ettiği parfümün hammaddesi olan süsen bitkisi de buralarda yetiştirilmiştir. Zeytin ve üzüm üretimi açısından uygun iklime sahip diğer ova Ege denizi kıyısındaki Euenos (Havran) çayının suladığı Thebe'dir²². Burası verimliliği nedeniyle önce Mysialılar ve Lydialılar ardından da Aiolis ve Lesbos'tan gelerek burayı kolonize eden Yunanlılar arasında çekişme konusu olmuştur (Strabon XIII. I. 61). Ayrıca yörede elde edilen üzümlerden geç dönemlerde kraliçe Stratonike'nin teşvikiyle bir tür parfüm üretilmiştir (Magie 2002). Mysia'nın verimlilik açısından en zengin ovası ise Kaikos vadisidir. Kaikos Irmağı (Bakırçay) tarafından sulanan ve efsanevi kral

²² Diğer pek çok ova adını taşıdığı alüvyon ile kendisini oluşturan nehirlerden alırken Thebe, Iliada'da geçen (I. 336; II. 690; VI. 397, 415-16), Strabon zamanında ise ıssızlaşmış eski bir kentten (Thebe) almıştır. Kent genellikle bugünkü Havran ile özdeşleştirilmektedir. Fakat farklı bir öneri olarak Stauber (1996) Edremit'in kuzeyinde Paşa Dağ yakınlarına lokalize etmiştir.

Teutras'tan dolayı Teuthrania ovası diye geçen bu ova aynı zamanda Mysia'nın nüfus açısından en sık bölgelerindendir. Strabon da (XIII. IV. 2) ırmağı anlatırken “Kaikos, aynı isimle anılan Kaikos ovasında Pergamon'un yakınından, Mysia'nın en iyi ve en bereketli topraklarından geçer” demektedir. Önceleri Mysialıların sahip olduğu bu ova Pergamon krallığının da tahıl deposudur (Magie 2002).

Kıyılardaki ovalar yanında, iç kısımlarda kuzeye doğru akarak Propotis'e dökülen Rhyndakos (Orhaneli), Makestos (Susurluk) ve daha küçük akarsular; küçük fakat verimli ovalar oluşturmuştur. Bunlardan en önemlisi olan Apia ovası diğer iç ovalardan hem daha büyük, hemde sulama imkânlarına daha fazla sahip olması nedeniyle dikkat çekicidir. Bugünkü Balıkesir ovasını karşılayan bu ova Strabon'da (XIII. I. 70) “ Apia Ovası Thebe Ovası'nın üst tarafında ve içindedir” şeklinde geçmektedir. Mysia'nın coğrafyasının değineceğimiz son zenginliği ise termal kaynaklarıdır. Allianoı, Pamukçu, Poimanon (Gönen), Güre (Astyra?) gibi belirgin örneklerin yanında Balıkesir'in Kepsut ve Bigadiç ilçeleri çevresinde birçok sıcak su kaynağı vardır (Schwertheim 1987). Tıpkı bugünkü gibi bu merkezler Antikçağ'da dinlenme ve sağlık mekânları olarak buldukları kentlerin ekonomik hayatını canlandırmaktadır.

I. 3. TARİHÇE

Antik Anadolu coğrafyasının şekillenmesini etkileyen siyasal olaylardan biri İ.Ö. II. bin yılın son çeyreğinde gerçekleştiği düşünülen Ege Göçleri'dir. Buna göre Illiryalıların Orta Avrupa'dan güneybatıya hareketleri bölgede henüz ilkel bir yaşam süren Thrak kavimleri arasında Anadolu ve Mısır'a kadar uzanan kitlesel bir göç hareketine neden olmuştur (Mansel 1999)²³. Fakat şimdilik göç olgusunun gerçekleştiği yönündeki düşünceleri destekleyen tek yazılı kaynağımız yukarıda değindiğimiz Mısır kralı III. Ramses'in Medinet Habu'daki bir tapınağın duvarına kazıttığı İ.Ö. 1190 yılına tarihlenen yazıttır: “Hatti ülkesinden hiçbiri bunların saldırısına dayanamadı. Kode,

²³ İ.Ö. II. binin sonlarında gerçekleşen olaylarla ilgili destanlar dışında Yunan dünyasında yazılı kaynağımız yoktur. Göçlerle ilgili de biri Ön Asya'dan diğeri Mısır'dan olmak üzere iki belge dışında kaynağımız yoktur. Bunlardan ilki Anadolu'da İ.Ö. II. bin yıl yerleşimlerinde görülen yangın tabakaları diğeri ise Mısır kralı III. Ramses'in yazıtıdır. Yazıtın ait olduğu tarihlerde Hitit krallığı ile ilgili yazılı belgelerinde susması istilanın diğer kanıtı olabilir. Zira istilacılar Mısır kapılarına dayanmadan önce orta Anadolu'daki bu devleti ortadan kaldırmışlardır (Akarca 1998).

Kargamış, Arzaova ve Alaşia (Kıbrıs) tahrip edildiler. Bu insanlar Amurru ülkesinde bir yerde ordugâhlarını kurdular. Burasının halkını sanki hiç yokmuş gibi mahvettiler. Bunlar önlerinde bir ateş perdesi bulundurmak suretiyle Mısır üzerine yürüdüler. Müttefikler arasında Pelest, Turşa, Şerdana, Şekeleş, Zakkari, Danuna ve Vavaşlar vardı. Bu insanlar dünyanın kenarındaki ülkelere bile el uzatıyorlardı. Kalpleri güvenle doluydu ve kendi kendilerine ‘planlarımızı başarıyoruz’ diyorlardı” (Mansel 1999 s. 88; Akurgal 1993 s. 4).

Yazıtta anlatılan Mısırlıların deyimi ile Deniz kavimleri Göçü’nün konumuz açısından asıl önemi, Thrak kavimlerinden Mysialıların da bu göçe katıldıkları şeklindeki teorilerden kaynaklanmaktadır. Ancak söz konusu olayla ilişkilendirilen Ilion’un²⁴ bu göç çerçevesinde mi yoksa daha sonra gerçekleşen Troia savaşıyla mı yıkıldığı kesinleştirilememiştir. Hatta bilgi eksikliği savaşın hiç yapılmadığı şeklinde teorilere de neden olmaktadır. Bizim görüşümüz Homeros’un destanlarının bütünüyle olmamakla birlikte bazı gerçekleri barındırdığı yönündedir. Fakat destanlarda zaman kavramının karışması, çok titiz incelenmelerini zorunlu kılmaktadır. Hititçe’nin çözümüyle son yıllarda bu dilde yazılmış tabletlerin okunması gelecek için umut verici olsa da günümüzde özellikle metinlerde geçen bazı kent ve kavimlerin Yunan anakarası ve batı Anadolu’daki merkezlerle eşleştirilmesi, tartışmaları daha da alevlendirmiş gözükmektedir. Buna rağmen eğer aileleri, eşyaları ve arabaları ile karadan; gemilerle de denizden gerçekleştirildiği düşünülen göç dalgası Ilion’u yıkarak iç Anadolu ve Mısır’a yöneldiyse Mysialıların göçe katıldıkları, gidiş yolculuğunda bir kısmının Mysia’da kaldığı ya da III. Ramses tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra geri dönerek sonradan Mysia olarak adlandırılacak coğrafyaya yerleştikleri düşünülebilir. Ama Troia savaşı istiladan sonra gerçekleşmişse (istila Troia’nın güçsüzlüğünü, Hellespontus’un aşılabileceğini Akhalara göstermişse) Mysialılar bir kısmı daha önce Ege Göçleri’ne de katılmış olsa da Troia savaşı sonucunda Anadolu’da kendilerine yeni yurt bulma gayesiyle gelen ikinci bir Thrak göç dalgası içinde yer almışlardır.

Troia savaşı sonrası Anadolu; Phrygler, Mysler, Bithynler gibi Thrak kavimlerinin akımına uğrarken aynı tarihlerde Yunanistan, yine kökeni Illiryalıların

²⁴ Destanlara dayanarak tarihin yazılamayacağı görüşünü benimseyen bazı modern araştırmacılar, savaşın hiç gerçekleşmemiş olduğu fikriyle bugünkü yerleşim için Troia ve Ilion yerine Hisarlık adlandırmasının daha uygun olduğunu savunmaktadır (Ünal 2002).

baskısına bağlanabilecek kuzeyden gelen büyük bir göç dalgasına sahne olmaktadır. Sonradan Ege dünyasında önemli değişikliklere neden olacak bu halk kuzey Yunanistan'daki Makedonia ve Thessalia bölgelerinden başlayarak Peleponnesos'un güney ucuna kadar gelen Dorlar'dır. Böylece Yunanistan'daki Akha uygarlığı yıkılmış ve Akhalar kendilerinden daha ilkel bu ulusun baskılarına dayanamayarak kolları halinde batı Anadolu kıyılarına göçmüşlerdir (Mansel 1999). Batı Anadolu'ya Yunanistan'ın Boiotia ve Thessalia bölgelerinden gelen ilk Yunanlı göçmenler kuzey Ege'de önceleri Elaitikos Kolpos (Çandarlı Körfezi) kıyılarına yerleşen ve daha sonra kuzeye yayılan Aioller'dir (Akarca 1998; Magie 2003; Tekin 2007). Bu halk, kuzey Ege kıyılarına geldiklerinde kendilerinden önce bölgeye yerleşen Mysialılarla karşılaşmışlardır. Mysialılar ilk zamanlarda onların Adramytenos Kolpos'un güneyinden daha kuzeye yayılmalarını engellemiş olsa da Thebe ovası için yapılan mücadeleyi sonradan Aiollerin kazandığı da anlaşılmaktadır. On iki²⁵ Aiol kentinin oluşturduğu birlik karşısında Mysialılar Ege denizi kıyısından iç kesimlerdeki yükseltilere çekilmek zorunda kalmışlardır. Aioller'den sonra Ionlar ve Dorların da batı Anadolu'ya göç ederek; ilkinin Hermos ve Maiandros vadileri arasına ikincinin de güney batı Anadolu kıyılarına yerleşmesiyle İ.Ö. I. bin yıl batı Anadolu'sunun coğrafi ve siyasi temelleri atılmıştır.

Deniz kavimleri göçleri sonucunda Hititlerin tarih sahnesinden çekilmesi ile iç kesimlerde, Troia'nın yıkılması ile de batı Anadolu'da oluşan otorite boşluğu ve Priamos'un müttefiklerinin kayıpları göçmenlerin kıyılara yerleşmesini kolaylaştırmış olsa gerektir. Bu nedenle yerli halkla²⁶ göçmenler arasında kimi ufak çarpışmaların dışında fazla gerginlik yaşanmamıştır. Ancak İ.Ö. VII. yüzyılın ilk çeyreği içinde Lydia'da krallığın Heraklid- Tylonid sülalesinden Mermnadlara geçmesi bu ilişkilerde bir dönüm noktasıdır. Zira Mermnadların ilk kralı olarak tahta çıkan Gyges'in ilk işi Yunan kentlerini egemenliği altına almak olacaktır (Bean 1997). Fakat bu tarihlerde

²⁵ Smyrna (İzmir) başlangıçta bir Aiol kenti iken sonradan Ionların eline geçmiş, böylece Aiol birliğini oluşturan kentlerin sayısı 11, Ion birliği kentlerinin ise 13 olmuştur (Herodotos V. 149; Bean 1997). Herodotos Smyrna'nın Ionların eline geçmesiyle ilgili olarak; politik karşıtlarına yenik düşen ve Smyrna'ya sığınan Kolophon'luların kent halkının Dionysos bayramını kutlamak üzere surlar dışında olmasını fırsat bilerek kent kapılarını kapattıklarını, Aiollerin eşyaları karşılığında Smyrana'yı İonlara terk ettiğini bildirmektedir (Herodotos V. 150).

²⁶ Yunanlıların göçleri sırasında batı Anadolu'da oturan halklar arasında; Lelegler, Karlar ve Anadolu'ya Aiollerden az önce geçen Mysialılar sayılabilir (Akarca 1998; Tekin 2007).

Kafkasya ve boğazlar yoluyla Anadolu'ya giren Kimmerler'in²⁷ İ.Ö. 676 da Phryg krallığını yıkarak batı Anadolu'ya yönelmesi Gyges'in tasarılarını kesintiye uğratmıştır. İstila; bir taraftan batı Anadolu'daki Yunan kentlerinin Lydia krallığına karşı bağımsızlıklarını korumada yararlı olmuş, diğer taraftan ise kıyıdaki kentleri de kapsadığı gibi, Demir Çağı'nda doğu- batı arasındaki kültür ve ticari alışverişin rotalarından biri olarak gösterilen Phrygia'nın yıkılması, karayolu üzerinden yapılan ticareti sekteye uğratarak kıyıdaki kentlere ekonomik anlamda zarar da vermiştir (Sevin 1999). Dolayısıyla Phrygia'nın komşusu Mysia kentleri de önce hareketliliğin avantajlarından faydalanmış daha sonra ise Kimmer istilasının getirdiği olumsuz durumdan etkilenmiş olmalıdır.

Yunanistan'da geç Tunç Çağı Miken kalelerinden farklı olarak gelişen kent devleti (Polis) ve onun gelenekleri batı Anadolu'da da İ.Ö. IX-VIII. yüzyıllarda Kralların soylular tarafından tahtlarından indirilerek yerlerini soylu hükümetlerin almasına yol açmıştır. Bu doğrultuda İ.Ö. VII. yüzyıl başında İonia kentlerinin çoğu bir çeşit ilkel demokrasi ile yönetilmektedir (Bean 1997). Anakara Yunanistan'ının batı Anadolu üzerindeki ikinci etkisi ise kolonizasyon hareketlerinin başlatılmasında yaşanır. Başlangıçta bu hareket, kendi nüfuslarına yetecek topraklara sahip oldukları ve denize dik inen vadiler aracılığı ile iç Anadolu ile kurdukları ticari ilişkileri nedeniyle batı Anadolu kentleri arasında pek rağbet görmez. Tek istisna toprakları ana karaya benzeyen ve iç kesimlerle ticari bağlantıları Mysialılarca sekteye uğratan Aioller'le İonia kenti Miletos'tur. Lydia kralı Gyges'in izniyle Hellespontus'un girişinde Abydos'u kurmuş olan Miletos, daha sonra Hellespontus ve Propontis kıyılarında kolonizasyonu sürdürmüştür. Doksan kadar olduğu sanılan kolonileri arasında Prokonnesos, Kyzikos, Kios (Gemlik) gibi kentlerde vardır. İon kentlerinin koloni hareketine girişmesi ise ancak İ.Ö. VII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlamıştır (Sevin 1999). Kimmer istilaları ve güçlü Lydia krallığının Anadolu ticaretine sahip olma isteği bunda başlıca etkindir.

²⁷ Kimmerlerin Lydia kralı Alyattes (İ.Ö. 610- 575) tarafından Kızılırmak'ın doğusuna sürüldükleri tarihe kadar kıyıdaki Yunan kentleri de dâhil bütün batı Anadolu'ya zarar verdikleri kesindir. Ancak istilanın Mysia coğrafyasını ne ölçüde etkilediği konusunda bir şey söylemek güçtür. Özellikle kıyılarıdaki zengin kentleri (Antandros vb.) yağmaladıkları, iç kesimlerde göçebe bir yaşam süren Mysia halkına fazla zarar vermedikleri düşünülebilir. Ayrıca bkz. Tarhan 1979; 1983; San 2000.

İ.Ö. VII.- VI. yüzyıllarda batı Anadolu kentlerinin kaderi bir bakıma mücadele içinde oldukları Lydia krallığına bağlıdır. Daskyleion'un kuruluşunun Gyges'in babası Daskylos'a dayandırılması tezimize konu Mysia'nın bir kısmının daha Gyges döneminde Lydia etkinliğinde olduğunu göstermektedir. Fakat Kimmer istilaları bir süre bu hâkimiyeti kesintiye uğratmıştır. Alyattes'in oğlu Adramys'in adını taşıyan Adramytteion da, Kimmer tehlikesini savuşturduktan sonra batı Anadolu'yu egemenliği altına alma faaliyetine devam eden Alyattes'in bu teşebbüsünün Mysia'da tamamlandığının göstergesidir. Nitekim İ.Ö. VI. yüzyılın ortalarında Kroisos zamanında Miletos dışında tüm batı Anadolu Lydia egemenliğindedir(Bean 1997). Fakat Kroisos'un etkinliğini Halys' (Kızılırmak)ın ötesine yayma düşüncesi, Lydia krallığının sonunu oluşturur. Zira Pers kralı Kroisos, Sardeis yakınlarında Lydia kralının ücretli askerlerini terhis etmesinden de yararlanarak yaptığı baskınla Lydia krallığına son vermiştir (İ.Ö. 547/46). Pers ordusu Sardeis'i ele geçirdikten sonra Harpagos ve Mazares adlı iki komutanın yönetiminde batıya doğru yayılarak kıyıdaki kentleri ele geçirmiştir. Yaklaşık 200 yıl sürecek Akhaemenid etkinliği döneminde Mysia coğrafyasının kuzeyi Daskyleion, güneyi de Sardeis satraplığı yönetimindedir. Ancak Susa ve Ekbatana gibi uzak başkentlerde oturan Pers krallarının batı Anadolu kentleriyle ilgilenmesinin güçlüğü kentlerin merkezi hükümetle bağlarının gevşek olmasını sağlamış, güç hemen hemen sonsuz yetkilere sahip satrapların elinde toplanmıştır. Satrapların vergi dışında kentler üzerinde en önemli istekleri Pers yanlısı tiranların başa geçmesini sağlamak şeklindedir. İ.Ö. 513 yıllarında Pers yanlısı olarak bilinen tiranlar arasında Prokonnesos'ta Metrodoros, Kyzikos'ta Aristagoras vardır (Tekin 2007).

Yukarıda değinilen gevşek hegemonyaya rağmen İ.Ö. VI. yüzyılın sonlarına doğru batı Anadolu kentlerin durumu oldukça değişmiştir. Siyasal bağımsızlığın elden gitmesinin ve tiranlığın doğurduğu hoşnutsuzluğun yanında Ionia'nın ekonomik durumu da kötüye gitmektedir. Özellikle Darius'un İ.Ö. 513'te yaptığı İskit seferi sonrası boğazların kontrolünün Perslerin eline geçmesinin, Yunan kentlerinin Marmara ve Karadeniz'deki kolonileri ile bağlantılarını kesmesi, ekonomik durumu daha da kötüleştirmiştir. Nitekim Darius Avrupa kıtasında iken Hellespontus'daki Khersonnesos kentinin tiranı Miltiades, Pers ordusunun İstanbul boğazı üzerinde kurduğu köprüyü bozarak onları Avrupa'da bırakmak istediye de planı her birinin Dareios sayesinde

ülkelerinde tiran olduklarını hatırlatan Miletos tiranı Histiaios tarafından önlenir (Herodotos IV. 137). Bu tartışmada büyük kral yanlısı oy kullananlar arasında Prokonnesos'tan Metrodoros, Kyzikos'tan Aristogoras da vardır (Herodotos IV. 138). Nihayet giderek artan hoşnutsuzluk İ.Ö. 500/499 yılında Ionia isyanına dönüşür (Mansel 1999). Miletos öncülüğünde başlayan ve kısa sürede kuzeyde Propontis'ten güneyde Kıbrıs'a kadar yayılan isyan, ilk yıllarda bazı başarılarla ulaşmakla birlikte Yunan anakarasından beklenen düzeyde yardım gelmeyince İ.Ö. 494'te Miletos'un Persler tarafından yıkımı ile son bulur. Pers yanlısı Fenike donanmasının isyana katılan Propontis kıyısı kentlerini cezalandırmasından yalnızca Kyzikos, Daskyleion satrapı Megabazos'un oğlu Oibares ile anlaşarak kurutulabilmiştir (Herodotos VI. 33).

Atina ve Eretria'nın ayaklanmaya kısmen de olsa destekleri ayrıntılarını Herodotos'un *Historiai* adlı eserinden öğrendiğimiz 10 yıl sürecek Pers -Yunan savaşlarının (İ.Ö. 490- 479), dolayısıyla da Yunan dünyasının Pers boyunduruğundan kurtulması sürecinin başlamasına neden olur. İ.Ö. 479'daki Mykale zaferi sonrasında Ionia kentlerinin Pers yanlısı tiranları devirerek bağımsızlarını elde ettikleri bilinmekle birlikte bu durum uzun sürmez. Diğer yandan Pers tehlikesi Yunanistan'da birçok batı Anadolu kentinin de katıldığı Attika Delos Deniz Birliği'nin kurulmasını sağlar (İ.Ö. 478/77). Ancak birliğin İ.Ö. 461'de Perikles iktidarı ile kuruluş amacından sapması ve İ.Ö. 454 Mısır başarısızlığı sonrası hazinenin Delos adasından Atina'ya taşınması, daha sonra dağılmasında önemli rol oynayacaktır (Mansel 1999). Hatta Atina, Anadolu'daki birleşik kentleri Lykia, Karia, Ionia, Thrakia ve kuzey Mysia'yı da kapsayan Hellespontus olmak üzere beş vergi bölgesine ayırır. Bu durumda Atina hegemonyası batı Anadolu ekonomisine Perslerden daha fazla zarar vermektedir.

Atina ve Sparta arasında Yunan dünyasının liderliği sorunu ve Attika Delos Deniz Birliği üzerindeki Atina baskısının doğurduğu hoşnutsuzluk bu kez Yunan dünyasında 27 yıl sürecek (İ.Ö. 431- 404) Peloponnesos Savaşları²⁸'nin nedenidir. Savaş Atina ve Sparta'yı olduğu kadar ve doğu Yunan dünyasını da güçsüzleştirir, buna karşılık asıl kazanan Perslerdir. Peloponnesos savaşından büyük İskender'e kadar batı

²⁸ Nasıl ki Perslerle Yunanlılar arasındaki savaşın ayrıntılarını Herodotos'tan (*Historiai*) öğreniyorsak; Peloponnesos savaşları hakkındaki en ayrıntılı bilgiyi de Thukydides'in özgün adı günümüze gelmeyen Peloponnesos Savaşı Tarihi'nden öğrenmekteyiz. Fakat yazarın İ.Ö. 411 yılına kadar getirebildiği eseri yarım kalmış, bundan sonraki olaylar Ksenophon'un Yunan Tarihi'nde tamamlanmıştır (İplikçioğlu 1997).

Anadolu kentleri Perslere karşı kâh Atina kâh Sparta ile birleşerek mücadelesini sürdürür. Bunlardan biri Sparta ile işbirliği içinde olan Sardeis satrapı genç Kyros'un ağabeyi Artekserkses'e karşı giriştiği seferdir (İ.Ö. 401). Bu savaşta Kyros'un yanında yer alan aralarında Mysialıların da olduğu batı Anadolu kentleri savaşın yenilgiyle sonuçlanmasıyla Perslerin öç almasından korkarak Spartalılardan yardım istemiştir. Sparta kralı Agesilaos komutasındaki ordu Anadolu'ya geçerek Perslere karşı onların koruyuculuğunu üstlendiyse de (İ.Ö. 400) kralın ülkesine dönmesi üzerine yeniden Perslerin etkisine bırakılmışlardır. Atina ve Sparta arasındaki rekabetin neden olduğu bölünmüşlük İ.Ö. 386'da Kral Barışı'yla Perslerin Yunan kentleri üzerindeki hegemonyasını devam ettirmesini sağlamıştır (Bean 1997).

Nihayet Yunan dünyası ile birlikte batı Anadolu kentlerini de Pers hegemonyasından kurtaracak güç Makedonia'dan çıkmıştır. İ.Ö. IV. yüzyılın ortasında Makedonia tahtına geçen II. Philippos bu yönde ilk adımı atmakla birlikte asıl başarı oğlu İskender'e aittir²⁹. Büyük bir askeri yeteneğe, babasının yetiştirdiği kuvvetli bir yönetici kadrosuna ve disiplinli bir orduya sahip olan İskender İ.Ö. 334 yılında 35.000 Makedoniyalı ve Yunanlıdan oluşan ordusuyla Hellespontus'u geçerek Granikos ırmağı kıyısında Perslere karşı ilk savaşını vermiştir. Sayıca üstün olan Pers ordusu karşısında İskender'in cesareti ve taktiği başarıda en büyük paya sahiptir. Bu başarıdan hemen sonra Parmenion komutasındaki ordu Hellespontus Phrygiası satraplığı merkezi Daskyleion'u ele geçirir. İskender hiçbir statü değişikliği yapmadan Phrygia'ya kaçarak intihar eden eski satrap Arsites'in görev ve yetkilerini yeni atadığı Kalas'a vermiştir (Bosch 1942; Bosworth 2005). Makedonia ordusunun daha sonra Lydia satraplığı merkezi Sardeis'e gittiği kesin olmakla birlikte Mysia'dan geçen güzergâh³⁰ kesin olarak bilinmemektedir (Freeman 2003).

²⁹ İ.Ö. 336'da yapılması planlanan doğu seferi ile ilgili olarak II. Philippos generali Parmenion idaresinde 10.000 ücretli askeri Anadolu'ya göndermiştir. Parmenion önce Propontis kıyılarından güneye doğru ilerleyerek Kyzikos, Ephesos ve Miletos gibi kentleri ele geçirmiş ise de İ.Ö. 336'da Philippos'un öldürülmesi sonrasında III. Dareios'un Makedonia tehlikesine karşı kumandanlığına atadığı Rhodoslu Memnon komutasındaki Pers ordularınca Hellespontus'a kadar çekilmek zorunda bırakılmıştır. Hellespontus'daki Makedonia ordusu İskender'in boğazı kolaylıkla geçmesini sağlarken, Zeleia dolaylarında konaklayan Memnon komutasındaki Pers ordusu da Granikos savaşında İskender'in karşısına çıkmıştır (Bosch 1942).

³⁰ "İskender büyük bir olasılıkla, Propontis'ten ana yolu takip ederek bölgenin içine girmiş, güneydoğuya ilerleyerek Zeleia'dan Makestos vadisine gitmiş, Balıkesir'in bereketli ovalarından ve Kırkağaç'tan Thyateira'ya geçip sonunda Hermos vadisine varmıştır" (Bosworth 2005 s. 63).

Ertesi yıl İssos'ta ve İ.Ö. 331'de Gaugamela zaferi ile Pers imparatorluğunu tamamen ele geçiren İskender'in bir varis bırakmadan aniden ölümü (İ.Ö. 323) kurduğu imparatorluğun birliğini sarsacak niteliktedir. Nitekim hemen sonrasında ordu komutanlarının Babylonia'da yaptığı toplantıda imparatorluğun bütün olarak korunması benimsenmiş ise de yönetim açısından Asia ve Avrupa olarak ikiye ayrılmasına karar verilir. Avrupa'daki topraklar Antipatros'a, Asia topraklarının yönetimi imparatorluk naipliği ile birlikte krallık askeri kuvvetlerinin başkomutanı Perdikkas'a, Kralların³¹ vasiliği de İskender'in ordu komutanlarından Krateros'a verilir (Bosch 1943). Böylece imparatorluk üç büyük komutanın elinde bütünlüğünü korumuş olacaktır. Yerel yönetimde İskender'in sağlığında olduğu gibi satraplık statüsü korunmaktadır. Fakat bu paylaşımın kısa bir süre sonra Perdikkas'ın yanına iki kralı alarak imparatorluk birliğini yeniden sağlama çabası Diadochlar adıyla bilinen komutanlar arasında kutuplaşmalara ve ardından savaflara neden olur³².

İçinde Mysia'nın da yer aldığı batı Anadolu İskender'in ölümünden İpsos Savaşı'na kadar Antigonos'un yönetimindedir. Generaller arasındaki mücadelelerin en önemlilerinden biri olan bu savaş, İ.Ö. 301'de Antigonos'un ihtirası karşısında birleşen Kassandros, Ptolemaios, Lysimakhos ve Seleukos kuvvetleri arasında, Phrygia'daki İpsos Ovası'nda yapılır (Tekin 2007; Bean 1997; Magie 2001; Magie 2003). Savaş sonucunda imparatorluğa bir bütün olarak sahip olmak isteyen son general olan Antigonos öldürülerek, toprakları Seleukos ve Lysimakhos arasında paylaşılmıştır. Buna göre; Seleukos Phrygia'dan İndus'a kadar olan sahayı, Lysimakhos da Bithynia ve Bosporos kıyısındaki kentler dışında küçük Asia'nın Toroslar'a kadar olan kesimini alır. Görünürde karısı Arsinoe'nin Lysimakhos'un eski eşinden olan oğlu Agatokles'i öldürtmesi sonrasında yaşanan olaylar gerçekte ise İpsos Savaşı'nın güçlendirdiği iki liderin daha fazla istekleri İ.Ö. 281'de Seleukos ve Lysimakhos arasında yeni bir savaşa neden olur. Magnesia ad Sipylos'un kuzeyinde Kurupedion'da yapılan savaşta

³¹ İskender öldüğünde ardında zekâ özürlü üvey kardeşi Arrhidaios ve karısı Roksane'den olacak oğlunu bırakır. Başlangıçta Arrhidaios III. Philip, İskender'in oğlu da IV. İskender adıyla ortak kral ilan edilmiştir. Fakat her ikisi de krallığı yönetebilecek vasıftan yoksun oldukları için bir generalin himayesinde ülkeyi yönetmeleri benimsendiyse de çok geçmeden varislerin öldürülmesi İskender'in fethettiği toprakların Diadochlar adıyla bilinen komutanlarına kalmasını sağlamıştır.

³² İ.Ö. 321'de Orontes (Asi) ırmağı üzerinde yer alan Triparadeisos kentinde yeniden bir araya gelen generaller Antipatros'u, öldürülen Perdikkas'ın yerine imparatorluk naibi seçtiler. Satraplıklarda yeniden bölündü. Yeni bir paylaşım İ.Ö. 311'de Ptolemaios, Kassandros ve Lysimakhos'un yıllarca süren yıpratıcı savaflardan bıkararak Antigonos'la barış yapmalarının ardından yapıldı.

İskender'in son generali Lysimakhos öldürülür (Bosch 1943; Tekin 2007). Böylece Küçük Asia'da İ.Ö. 188 yılına kadar sürecek Seleukosların egemenliği başlamış olur. Artık ölümünden yaklaşık 40 yıl sonra İskender'in ele geçirdiği topraklarda Mısır'da Ptolemaioslar, Thrakia'nın bir parçası ile Küçük Asia ve Suriye'de Seleukoslar, Makedonia'da Antigonoslar sülalesi olmak üzere üç büyük krallık kurulmuştur.

Mücadele bu üç sülale arasında da devam edecektir. Ancak bu arada daha sonra batı Anadolu siyasi tarihine biri olumlu diğeri olumsuz etki edecek iki önemli olay yaşanmaktadır. Bunlardan ilki Pergamon krallığının kurulması, diğeri de Galatların³³ istilasıdır. Lysimakhos tarafından Pergamon kalesindeki 9.000 talentlik hazinesini korumakla görevlendirilen Philetairos, Agatokles'in öldürülmesinin ardından (İ.Ö. 283) Seleukos tarafına geçmiş, Seleukos'un da öldürülmesi, Philetairos'a kendi başına hareket etme fırsatı vermiştir. Fakat Philetairos Seleukoslar'a en azından görünüşte bağlılığını sürdürür. Nitekim bunun ilk göstergesi Thrakia'da Lysimakheia'da öldürülen Seleukos'un küllerini katilinden satın alarak oğlu I. Antiokhos'a teslim etmesidir (Kaya 2005; Arslan 2000). Bağlılığa işaret eden bir diğeri veriyi bastırdığı sikkeler üzerindeki Seleukos portreleri oluşturur (Kaya 2005). I. Antiokhos da kardeşi Akhaios'un kızını Philetairos'un yeğeni Attalos'la evlendirerek bu bağlılığı pekiştirmiştir. Philetairos ve I. Eumenes'in ardından başa geçen I. Attalos kral ünvanını kullanan ilk Pergamon yöneticisidir. Yeni kral, Seleukosların Ptolemaioslarla mücadelesi ve Seleukos II. Keraunos ve Antiokhos Hieraks arasındaki iç çatışmadan yararlanarak Mysia ve Lydia'yı Pergamon krallığına katmıştır. Hatta İ.Ö. 228 de yapılan bir savaş küçük Asia'nın Seleukosların hâkimiyetindeki Marmara Denizi'nden Toroslar'a kadar olan topraklarının Pergamon Krallığı'na geçmesini sağlar (Bosch 1943). III. Antiokhos'un küçük Asia'daki savaşın komutanlığına getirdiği Akhaios, Attalos'un Seleukoslardan ele geçirdiği toprakları geri aldıysa da gerek Akhaios'un isyanı ve Sardeis civarında Antiokhos tarafından öldürülmesi sırasında yaşanan kargaşa gereksede Ptolemaiosların, Koile Suriye'yi³⁴ ele geçirmeleri Attalos'a kuzeybatı Anadolu'yu tekrar kazandırmıştır (Tekin 2007).

³³ Romalılar tarafından Hellenistik dünya ile bütünleştirilmelerine kadar Anadolu kentlerinin özgürlükleri açısından tehlike oluşturan istilacı Galatlar için bkz. Kaya 2000; Arslan 2000.

³⁴ κοιλὴ Συρία; çukur Suriye (Sinanoğlu 1953 s. 144).

Diğer yandan birbirleri ile yaptıkları savaşlarla iyice yıpranan Hellenistik dünya için yeni bir tehlike baş göstermektedir. Yunanistan'ı istila eden Galat ordusundan Leonnatos ve Lutharios'un boyları ayrılarak Marmara denizinin Thrakia tarafına gelmişler, bu sırada kardeşleriyle taht kavgası yaşayan Bithynia kralı Nikomedes Leonnatos'un birliklerini bu mücadelede kendisine yardımcı olması için Bosporos'tan Bithynia'ya geçirmiştir(Arslan 2000). Ardından Lutharios idaresindeki boylarında boğazı geçmesi, sonradan kendi adlarıyla anılacak Phrygia'ya yerleşinceye kadar batı Anadolu; Galatların yağmalarına sahne olmuştur. Her ne kadar Pergamon kralı Attalos Kaikos Irmağı kenarında yenilgiye uğratarak istilacıları durdurduysa da daha sonra Akhaios'a karşı kullanmak üzere Trakia'daki Aiosages boyunu Anadolu'ya geçirmesi önce aldığı soter (kurtarıcı) ünvanına uygun düşmemektedir. Galatları ilk kez yenilgiye uğratarak bu ünvanı elde eden Seleukos kralı I. Antiokhos'un da Galatika'nın ödeneceği vaadi ile onları Galatia'ya yerleştirmesi bir galibiyetten çok uzlaşa sağlandığı görüntüsü vermektedir.

III. Antiokhos'un Koile Suriye'yi aldıktan sonra Yunanistan ve batı Anadolu'yu hâkimiyeti altına alma politikası Pergamon krallığı ve Rhodos'un desteklediği Romalılarla Seleukoslar arasında savaşa neden olur. Önce Yunanistan'da ardında da İ.Ö. 190 yılında Sipylos dağı yakınındaki Magnesia'da yapılan savaşta Antiokhos yenilir (Günaltay 1987). İki yıl sonra (188) Apameia'da belirlenen barış koşullarına göre III. Antiokhos Toroslar'ın kuzeyindeki topraklarını Romalılara bırakmakla birlikte Roma bu toprakları müttefikleri Pergamon ve Rhodos arasında paylaşmıştır (Schwertheim 1988; Mitchell 2004). Bu paylaşım da batı Anadolu'nun çoğunu elde eden Pergamon krallığı Küçük Asia'nın en güçlü devleti haline gelmiştir. Fakat Pergamon kralı III. Attalos'un İ.Ö. 133'te vasiyetiyle³⁵ topraklarını Roma'ya bağışlaması Mysia ile birlikte batı Anadolu'nun bir kez daha el değiştirmesine neden olmuştur. Roma, daha önce savaşarak kazandığı halde almadığı topraklara sahip olma konusunda bu kez isteksizlik değildir. Fakat aynı yıl II. Eumenes'in oğlu olduğunu ileri süren

³⁵ Kralı böyle bir vasiyete iten sebep konusunda; geleneksel Roma dostluğu, Roma'nın Pergamon krallığı üzerine olası askeri seferinin önlenmesi gibi öneriler ileri sürülse de gerçekten Aristonikos, II. Eumenes'in varisi ise Attalos'un Aristonikos'a karşı beslediği kin de bunda rol oynamış olabilir. Nitekim III. Attalos'un II. Eumenes'i zehirleyerek krallığı elde ettiği yönünde görüşler vardır. Vasiyetin sahte olduğu görüşü ise Pergamon'da 1980 de bulunan bir yazıt sayesinde çürütülmüştür.

Aristonikos'un isyanı³⁶ ve III. Eumenes adıyla kendini kral ilan etmesi yüzünden toprakların teslim alınması gecikmiştir (Malay 1987). Bu nedenle resmi kuruluşu İ.Ö. 133 yılında olmakla birlikte Aristonikos isyanından dolayı 129 da Manius Aquillius tarafından kurulabilen Roma'nın Asia eyaleti Lydia, Karia, Phrygia ile birlikte Mysia'yı da kapsamaktadır. Artık bundan sonra Mysia'nın siyasi tarihi Romanın Asia Eyaleti içinde cereyan edecektir

³⁶ Aristonikos'un filozof Gaius Blossius'un görüşlerinden de yararlanarak köleliğin olmadığı, herkesin toprak sahibi olduğu bir ülke vaadi; en çok Mysia gibi dağlık bölgelerde yaşayan halklar arasında yandaş bulmasını sağlamıştır. Nitekim isyancının son sığınma yeri de Msiya'da Kaikos Irmağı kenarındaki Stratonikeia' (Siledik) dır (Malay 1987).

II BÖLÜM

MYSIA ARKEOLOJİSİ

II. 1. PRE-PROTOHİSTORİK YERLEŞMELER

II. 1. 1. Paşalar Kazıları

Bu bölümde inceleyeceğimiz araştırmalardan ilki Bursa ili Mustafakemalpaşa ilçesi Paşalar köyündeki Orta Miyosen dönem fosil yatağı kazılarıdır. Bu yatak ilk kez 1965- 1969 yılları arasında MTA. Enstitüsü ve bir grup Alman Jeolog- Paleontolog işbirliğiyle gerçekleştirilen linyit araştırmaları sırasında keşfedilir (Alpagut 1985a). Anadolu yarımadasının Jeolojik zaman içersinde Miyosen ve Pliyoseni kapsayan dilimindeki önemini belirleme amacını da taşıyan bu araştırmanın sonuçlarına göre Anadolu'da orta-üst Miyosen, Pliyosen ve alt Pleistosen'i kapsayan zaman dilimi 12 fauna topluluğu ile temsil edilmektedir (Alpagut 1990). Paşalar lokalitesi de Anadolu neojeninde tanıtılan bu 12 fauna gurubundan kronolojik olarak en eskisidir³⁷. Fosil primat dişlerini içeren fauna, günümüzden 14 milyon yıl eskiye orta- üst Miyosen döneme tarihlenmektedir. 1983 yılından itibaren bu lokalite AÜ. DTCF. Paleoantropoloji öğretim üyesi Prof. Dr. Berna Alpagut başkanlığındaki bir ekip tarafından yeniden incelenmeye başlanmış, 1984'te kazıya dönüşen araştırmalar Antropoloji, Jeoloji, Fizik vb. çeşitli bilim dallarından uzmanların katılımıyla günümüze kadar devam etmiştir (Alpagut 1985a).

1983'te yapılan yüzey araştırmasının ilk sonucu Paşalar Köyü'nün güney batısında köy yolunun kenarında dar bir şerit halinde uzanan neojen sedimanlarının, etrafını çeviren ana kayalardan sağladığı zengin kalsiyum karbonat sayesinde fosilleşerek iyi derecede korunduğunun anlaşılmasıdır (Alpagut 1985a; Alpagut 1986). Fosil sedimanı vadi benzeri çöküntünün yaklaşık en dar yerindedir ve yola paralel

³⁷ Anadolu'da primat fosili içerdiği bilinen diğer iki lokalite Çandır (Ankara- Kalecik?) ve Sinap (Ankara- Kazan) dadır. Fakat bunlar Paşalardan daha gençtir (Alpagut 1986; Alpagut 1992).

olarak bugün ölçülen uzunluğu 42.60 m. yüksekliği ise 4 m. civarındadır (Alpagut 1987). Ancak yol yapımı sırasında kuzey sınırının tahrip edilmesi nedeniyle sedimanın ana kaya ile bağlantısı tam olarak görülememektedir. Yüzeysel araştırmalarından çıkan diğer sonuç, sedimanın fluvialite olmadığı aksine Miyosen dönemin akarsuları tarafından taşınarak havzaya birikmesi sonucu oluştuğudur. Yakın çevredeki kalkerli alanlardan akıntıların sürüklemesiyle dişler ve kemik parçaları, kum ve çakıl taneleri tarafından taşınarak burada birikmişlerdir (Alpagut 1986; 1988). Ele geçen kemik parçaları ve dişlerde görülen kırıklar, kemik uçlarının yuvarlak olması, çakıllı ünitelerin kırık fosil parçacıkları içermesi gibi deliller bunun kanıtlarıdır. Daha sonraki kazılarda elde edilen küçük memeli fosilleri üzerinde taramalı elektron mikroskobu ile yapılan incelemelerde Paşalar fosil topluluğunun bulunduğu yere taşınarak geldiği, taşınmadan önce bir süre açık havada kalarak güneş ışınları, rüzgâr gibi hava koşullarından etkilendiğini göstermektedir (Alpagut & Demirel 2003).

Paşalar faunası Anadolu'da miyosen dönemin paleo-ekolojik ortamı hakkında vereceği bilgiler açısından da son derece önemlidir. Günümüzden 15 milyon yıl öncesinin ekolojik ortamını aydınlatan verilerin sağlanması, Bursa- Gönen havzasında doğal yaşamın tablosunu ortaya çıkaracaktır. Jeolojik verilere göre günümüzden 18 milyon yıl önce başlayan kıta çarpışmaları sonucunda Afrika ile Avrupa arasında oluşan birkaç kara köprüsü kıtalar arasında hayvan topluluklarının geçişini sağlamıştır. Afrikalı primatlardan maymunlar, kemirgenler, et yiyiciler vb. hayvan gurupları da Avrasya'ya bu sırada geçmişlerdir (Alpagut 1985b; Alpagut 1986). Bunların günümüzden 24 milyon yıl ile 5 milyon yıl arasında kapsayan Miyosen dönemde gerçekleşmiş olması ve Paşalar fosillerinin de aynı döneme ait olması merkezin önemini arttırmaktadır. Miyosen'in paleo-ekolojik ortamını primatlar ile paylaşan ot ve et yiyiciler, kemirgenler, filler, gergedanlar gibi memeli hayvanlar Miyosen dönemin yaşam tablosunu oluşturmakta ve bize ortam hakkında ip uçları sunmaktadır (Alpagut 1987). Bu ip uçlarından insan oğlunun evrimini hazırlayan ekolojik ortamların nasıl olabileceği yönünde teorilerde elde edilebilir. Ancak doğaldır ki bu bilgilerin edinilmesi, fosillerin çeşitli bilimsel yöntemlerle incelenmesiyle mümkündür. Bunlardan biri de fosil kalıntılarının ölümünden yeniden bulununcaya kadar başına gelenleri inceleyen Paleontoloji'nin alt disiplini Tafonomi bilimi kapsamındadır. Genellikle fosiller bütün olmayan parçalardan oluştukları ve geçmiş faunayı tam olarak temsil etmediklerinden

tafonomik analizler fosillerin değişmesine neden olan süreçlerin belirlenmesi yolu ile geçmiş ortamlar hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Paşalar tabakalarında hiçbir polen, ağaç yada omurgasız canlı kalıntısına rastlanmaması paleo- ekolojik değerlendirmelerin sadece omurgalı fosil kalıntılarına bakılarak yapılmak zorunda bırakılmaktadır. Özellikle küçük memeli kemikleri ortamdaki değişliklerden kolaylıkla etkilenmeleri nedeniyle bu konuda önemli bir veri kaynağıdır. Bu doğrultuda küçük memeli hayvan fosillerini içeren örnekler Güney Metodist Üniv. Jeoloji Bölümü'nde tafonomik analizler (fosillerin gömülme kuralları) yöntemiyle incelenmiştir (Alpagut 1987)³⁸. Sonuçların bilimsel bir şekilde değerlendirilmesiyle çevrede yaşamış en küçük memeli hayvandan fillere kadar zengin bir hayvan topluluğu tanınmış olacaktır. Fosillerin çökmesine ilişkin bilgilerin bir araya gelebilmesi ve sağlıklı bir yoruma gidilebilmesi için Jeokimyasal analizlerin sonuçlarına da ihtiyaç vardır. Ancak kazıdan ele geçen diş minesini parçalarının ESR (Elektron Spin Rezonans) yöntemiyle yaş tayininin yapılabilmesi olasılığını araştırmak için yapılan ön çalışma gelecek için umut verse de şimdilik element yoğunluğundan kaynaklanan sorunlar nedeniyle kesin bir sonuç vermemiştir (Bulur& Özer& Göksu 1991).

Ancak bu yönde yapılan Jeolojik ve Arkeometrik çalışmalar havzanın paleo-coğrafyası konusunda bazı ipuçları vermektedir (Alpagut 1994). Buna göre; genel olarak Paşalar faunası günümüzdeki tropikal koru faunasına benzemektedir. Koruluk tropikal- subtropikal bir iklim ve sürekli yeşil bir orman örtüsünden ziyade geçici koruluk hâkimdir (Alpagut 1991). Yazları yağışlı, yarı geçici orman örtüsü ile Hindistan ve Afrika'nın ortamına benzemektedir. Toprakta yaşayan büyük, küçük otçul hayvanlar; meyve ve mevsimsel gıdalarla beslenen bir grup hayvan ve etçilleri, kemirgenleri, primata takımı üyelerini de içerdii anlaşılın fosil kalıntıları, 10 takım, 29 aile ve 56 türden oluşmaktadır (Alpagut 1990).

II. 1. 2. İnönü Mağaraları

Mysia coğrafyasında bilinen en eski yerleşimlerden biri Havran'ın İnönü Köyü yakınlarındaki mağaralardır (Ek 2). Bu mağaralar, İnboğazı denilen yerde Büyük ve

³⁸ Paşalar fosil topluluğu üzerinde yapılan üç değişik Tafonomik araştırmanın sonuçları için bkz. Alpagut& Demirel 2003 s. 108.

Küçük Çal adlı iki yükseltiden Büyük Çal Tepe'nin dereye bakan kalker yapılı yamaçlarında yer almaktadır. Mağaraların Paleolitik çağa uzanan verileri yanında bizim açımızdan asıl önemi hemen önünde inşa edilen baraj sularından etkilenecek olmasıdır. Wiegand (Reisen in Mysien)³⁹ gibi birçok araştırmacının yayınlarında değinilmiş olmakla birlikte bölgede en ciddi araştırma İ. Kökten Kılıç'ın TTK. adına yaptığı "Tarih Öncesi Araştırmaları" kapsamındaki kazılardır (Kılıç 1949). Mağaraların adlarını da son değinilen araştırmacıdan öğrenmekteyiz: Devedamı, Karanlık, Aydınlık ve Andık mağarası. Kökten'in kazdığı mağara bizimde incelediğimiz dere tabanına yakın ve diğerlerinden daha büyük olan Karanlık mağarası olmalıdır (Ek 2 a). Bu mağaranın ağız güneye bakmaktadır. İçten ağzına yakın bir yerde açılan açmada yaklaşık 2. 20 m. derinlikteki kültür toprağında üç farklı tabaka tespit edilmiştir. Ayrıca en üstteki 2, ortadaki karışık olmakla birlikte 6, alttaki de 7 ayrı seviye göstermekte, böylece 15 farklı kültür evresinin varlığı anlaşılmaktadır (Kılıç 1949). Bunlardan ilk iki seviye Yunan ve Roma malzemesi vermiş, bu seviyelere ait adak heykelcikleri de Kybele kültürünün mağaradaki göstergesi olarak yorumlanmıştır. 6 seviyeden oluşan ikinci katta kaba siyah çömlek kırıkları ve küçük boyda değirmen taşları ile karşılaşmıştır. En alttaki tabakanın üst kısımlarında üst seviyelerdeki kap parçaları devam etmekle birlikte Troia II seramiği ile karşılaştırılabilir parçalarla çakmaktaşı, kemik eşya, artık hayvan kemik parçaları ele geçmiştir. Bu seviye Kalkolitik ve Neolitik devirlere tarihlenmektedir (Kökten 1949). Ancak çakmak taşından yapılmış olan ok uçları ve yonga aletler üzerinde Paleolitik devir tekniğinin izlerine rastlanması mağaranın en erken kullanım aşamasının Paleolitik döneme ait olduğunu düşündürmektedir.

Engin Beksaç'ın (2003b) aşağıda değinilecek araştırmaları kapsamında baraj inşaatı nedeniyle gezemediğini bildirdiği mağaraların bulunduğu alanı 2007 yılında ziyaret etme fırsatımız oldu. Ancak arazi şartlarının zorluğu, bölgeyi tanıyan bir rehberimizin olmaması ve zaman darlığı nedeniyle aklımızdaki sorulardan hepsinin yanıtlarını bulabildiğimizi söyleyemeyiz. Sadece birisi dere tabanına yakın (Karanlık), diğeri ise Balıkesir- Edremit karayolundan bile fark edilen iki mağarayı inceleyebildik. Tepenin güney yüzünde adeta asılı duran bir diğeri ulaşım güçlüğü nedeniyle ancak karşından görülebilmektedir. Kökten'in bahsettiği dördüncüsü ise ilk iki mağara

³⁹ Yazarın bu makalesine ulaşmadığım için alanda İ. Kökten Kılıç öncesi kazı yapıp yapılmadığını bilemiyoruz. Kılıç'ın kazılarıyla ilgili makalede (Kılıç 1949) de bu yönde bir bilgi yoktur.

arasındaki açıklık olmalıdır. Tepenin güneyinde ana kayaya işlenmiş kabartma benzeri oluşumu karşıdan Hitit geleneğinde tanrı ve kral kabartması gibi algılasak da kabartmaya ulaşmanın imkânsızlığı nedeniyle bu düşüncemizi teyit edemedik. Kabartma, mağaralarla ilgili bilgi veren yayınlarda da ne yazık ki yer almamaktadır. Küçük Çal tepe üzerindeki bir Hitit yerleşimi kabartmanın işlevini daha anlaşılır kılacağı kanısındayız.

Eğer gerçekten Hititler Ege denizine kadar batı Anadolu'ya hakim oldularsa onların Edremit körfezini kontrol etmelerini sağlayacak en stratejik noktalardan birisi burasıdır⁴⁰. Bölgeyi iç kesimlere bağlayan yol üzerinde olması ve geri çekilme kolaylığı burasının ulaşım ve iletişim açısından stratejik önemini arttırmaktadır. Bugün zeytin ağaçları ile kaplı olan arazi sahibinin bir gecede bütün tepeyi toprak kaymasına karşı teraslandığı yönünde anlatılanlar burada işlenmiş taşların bolluğu ve dolayısıyla eski yerleşimi kanıtlamaktadır. Engin Beksaç'ta Şıvga tepesi olarak adlandırdığı tepenin Edremit ve Burhaniye ovalarını uzaktan kontrol eden en doğudaki nokta olarak topoğrafik önemine dikkat çekmektedir (Beksaç 2003b)⁴¹. Aynı araştırmacıdan öğrendiğimize göre rahatlıkla güneydoğu yamaçlarından zirvesine ulaşılabilen tepenin değişik seviyelerinde kyklop duvarlara rastlanmakta, zirve çevresinde de bir savunma duvarının izleri fark edilmektedir. Tepedeki doğu batı doğrultusunda oval biçimli düzlükte biri belirgin ikisi kesin olmayan üç sarnıç yer almaktadır. Belirgin sarnıcın 6-7 m. çap, 10-15 m. derinliğe sahip olması, yerleşimin boyutları hakkında ipucunu oluşturur. Zirvede yoğun biçimde görülen tuğla ve kiremit kalıntıları, siyah kaba dolgulu Demir çağı, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemi seramikleri yanında az miktarda gri mat Aiolik seramik, tepenin uzun bir zaman sürecinde iskân edildiğini kanıtlamaktadır. Bizans malzemesine rastlanmaması yerleşimin Ortaçağ sürecinde önemini yitirdiğini düşündürmektedir. Beksaç'ın değindiği diğer ayrıntı tepenin mağaralarla karşı karşıya olan kuzey batı ucunda günümüzde zorlukla seçilebilen bir kaya düzenlemesiyle, kaya sunağı oluşumudur.

⁴⁰ Bölgeyi gezdiğimiz dönemde, eteklerindeki baraj yolundan geçmemize ve yerleşim için uygun olduğu düşüncemize rağmen yerleşim barındırdığı yönündeki bilgilere sahip olmadığımız için incelemeye gerek görmemiştik. Bu durum yüzey araştırmaları öncesi kütüphane çalışmasının önemini bir kez daha kavramamızı sağlamıştır.

⁴¹ Josef Stauber buraya Homeros'ta geçen Astyra'yı yerleştirmektedir (Stauber1996).

Mağaralara geri dönersek; Kökten'in kazısı mağaralar hakkında bir ön bilgi oluştursa da gerek o dönemdeki teknik imkânsızlıklar gerekse kazıların çok kısa sürmesi nedeniyle alanın yeterli araştırılmadığı kanısındayız. Tarih öncesi dönemlere ait bir kazının sadece birkaç aylık bir çalışmayla güvenilir sonuçlara ulaşması düşünülemez. Nitekim kendisinde ışık yetersizliği nedeniyle açmanın mağaranın ağzında açıldığını bildirmektedir. Bizim görüşümüz mağaralarda günümüzün Arkeoloji teknikleri ile yeni bir kazı yapılması gerektiği yönündedir. Fakat bunun için geç kalındığı da görünmektedir. Çünkü Büyük Çal ve Küçük Çal tepeleri arasında konumlanan Havran Barajı tamamlanarak su tutma aşamasına gelmiştir. Su tutulduğunda Kökten'in kazı yaptığı bizimde arkeolojik anlamda en önemli gördüğümüz mağara su altında kalacaktır. Diğerlerinin de en azından nemden etkileneceği açıktır. Bu duruma gelinmeden önce yetkili devlet kurumlarının işbirliği ile yeni bir bilimsel kazı yapılması sağlanabilirdi. Hatta baraj yerine İnboğazı Mağaraları turizme açılarak belki barajdan elde dilecek kazanç telafi edebilirdi. Ancak görünüşte akarsularımızdan daha iyi faydalanma amacı güden fakat bilinçsiz ve denetimsiz bir şekilde hazırlanan bu proje, yatırılan paraların boşa gideceği gibi bahaneler ve popülist siyasi gelenek nedeniyle her zamanki gibi bir tarihi değerimizi daha yok etmektedir.

II. 1. 3. Yortan Kültürü Merkezleri

Mysia'da Pre-Protohistorik araştırmaların tarihi XX. yüzyılın başında Yortan Nekropolü'ndeki kazılarla başlatılabilir. Manisa'nın Kırkağaç İlçesi Gelenbe Bucağı'na bağlı Bostancı Köyü'ndeki nekropol, aynı zamanda Kaikos Irmağı yakınındadır. Burada 1900- 1901 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu hizmetinde bir mühendis olan Paul Goudin ve M. Victor Chapot tarafından yapılan ilk kazılar, Tunç Çağı'na ait bir mezarlık ortaya çıkarmıştır (Özgüç 1944). Bu kazının sonuçları, 1901 de Academie des Inscriptions et Belles- Lettres'in dergisinde yayınlanmıştır : "Kazı sonucunda diziliş yönü yolun yönüne tıpatıp uygun düşen ve aralarında birbirine eşit olmayan mesafeler bulunan bir ölü gömme küpleri dizisi ortaya çıktı. Bırakılış durumları aşağı yukarı yatay olan küpler arazide iki sıra halinde dizilmişlerdir. Büyük çoğunlukla küpün ağzını kapatmak için yerleştirilen büyük ve yassı, dikdörtgen yahut tam kare biçimindeki kapak sağlam bulunuyordu. Pithosların doğrultusu her yanda belirgin bir biçimde bir

birinin aynı idi, ağız doğuya bakıyordu ve kimi küpte hafif bir yöneliş değişikliği varsa da bu hiçbir zaman önemli oranda değildi. Büyük küpler hiç tartışmasız lahit işlevinde idiler. oğunun içinde kemik kalıntıları vardı. Ancak bunlar zamanla nemden dolayı yıprandıklarından elle tutulduklarında toz haline dönüşüyorlardı. Fakat renkleri ve görünüşleri yakılarak küplere konulmadıklarını açıkça anlatıyordu. İskeletlerden başka küplere bol sayıda öteberi, en çok kap kacak konmuştu. Her bir küp içinde ki ölü hediyesi sayısı 1 den 16 ya kadar değişmekteydi. Küplerin birçoğunun içine de birden çok cenaze yerleştirilmişti. Öyle anlaşılıyor ki hediyelerin sayısı küpün içine konan cenazelerin sayısı ile orantılı idi”.⁴²

Diğer yandan kazı sonuçları hakkında ayrıntılı bir rapor yayınlanmamış olduğu için bilim dünyası Babaköy höyüğündeki kazılara kadar buluntuların değerini anlayamamıştır. Goudin’in buluntuları Türkiye dışına çıkararak Avrupa’daki pek çok müze ya da özel koleksiyona satması toplu olarak incelenmelerini zorlaştırdığı gibi bu tür eserlere karşı özel koleksiyonların ve müzelerin iştahını kabartmış, bu istek kısmen bilimsel sayılabilecek kazılar sonrası Yortan nekropolünde kaçak kazıların devam etmesine neden olmuřtur⁴³. Kazılar sadece burasıyla sınırlı kalmamış, Balıkesir’in güneyindeki alanda hummalı kaçakçılık faaliyetleri sürdürölmüştür. Hatta Babaköy höyüğünün keşfi de bu kaçak kazılara bağlanabilir. Yortan’da mezarlığın bulunmasına karşılık mezarlığa ait yerleşimin bulunamaması bir başka sorundur. Yani Erken Tunç ağı mezarlığı kazılmış fakat asıl yerleşim bulunamamıřtır⁴⁴. Kazılan alanda yer alan höyüğün üzerinde İ.Ö. III. binin elde yapılmış kaba seramikleri dışında yerleşim izi yoktur. Bu durum evlerin kerpiç ve ahşap yapı malzemesine bağlanabilir. Diğer teori, bir örneğine aşağıda değinilecek yüzeyde görölen seramik parçaları mezar pithoslarına yada ölü armağanlarına ait kabul edilerek, asıl yerleşimin düz yerleşme niteliğinde olduğu ve alüvyon dolgular altında kaldığı şeklinde dir. Bütün bu sorunlar XX. yüzyılın başından buyana arkeolojik yöntemlerin gelişmesi de dikkate alınarak Yortan Nekropolü’nün tekrar ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca batı Anadolu, iç Anadolu ve Ege adaları kıyılarındaki Erken Tunç ağı yerleşmelerinin buluntular

⁴² Umar’ın aktardığı eviri sadeleştirilerek verilmiştir (Umar 1999 s 17; Umar 2006 s. 123).

⁴³ Manisa Arkeoloji Müzesi’nde, Yortan türü kapların çok sayıda örneği olmakla birlikte bu tür eserlerin çoğu yabancı müzeler ya da Türk ve yabancı koleksiyonlarda yer almaktadır.

⁴⁴ Beycesultan ve Troia erken Tunç ağı yerleşmelerinde de tersine yerleşme bulunmuş, mezarlık bulunamamıştır.

açısından karşılaştırılması da gerekmektedir. Nitekim böyle bir çalışmayı literatür anlamında Turhan Kamil İngiltere’de yayınlanan monografisinde gerçekleştirmiştir⁴⁵. Kazı stratigrafisi yapılmadığı için tarihlendirme konusunda tartışmalı olan Yortan mezarlığının, adı geçen bilim adamı tarafından çağdaşı nekropollerle karşılaştırma sonucu Kalkolitik Çağ sonlarından Erken Tunç Çağı sonuna kadar yaklaşık 1500 yıl kullanıldığını saptanmıştır (Umar 1999; Umar 2006). Ayrıca buluntular a, b, c olmak üzere sınıflandırılarak, a türü İ.Ö. 3500- 2500, b, c türleri de İ.Ö. 2500- 2100 arasına tarihlenmiştir (Hüryılmaz 1997).

Yukarıda değindiğimiz gibi Yortan buluntularının bilimsel değerinin anlaşılmasını Bigadiç ilçesinde Babaköy’ün kuzeyinde Başpınar’da yer alan Babaköy mezarlığının keşfi sağlamıştır. Yaklaşık 80x35 m. lik bir alanı kapsayan mezarlığın keşfi kaçakçıların Yortan türü kaplara ulaşma istekleri sayesinde gerçekleşir. 1936’da Alman Arkeoloji Enstitüsü adına Kurt Bittel ile Cambridge Trinity College öğretim üyelerinden J. Stewart, köylülerce Yortan benzeri kapların çıkarıldığını duyarak Babaköy’de kazı yapmışlardır (Bittel 1939)⁴⁶. Bu kazılar sırasında ortaya çıkarılan 18 pithos mezar, buluntuların azlığına rağmen Erken Tunç Çağı (İ.Ö. 3200- 2000) ölü gömme gelenekleri konusunda önemli bilgiler edinilmesine ve Yortan Nekropolü’nün yorumlanmasına büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Buna göre Yortan’daki gibi Babaköy’de de ölümler ağızları doğuya bakan pithoslar içine hocker tarzda konulmuş, pithosların ağızları birer yassı taşla kapatılmıştır. Yine tıpkı Yortandaki gibi bazı pithoslara birden fazla birey gömülmüştür. Ölü armağanlarına ise hem mezarın içine hemde dışında rastlanmaktadır. Armağanlar arasında idoller, metalik nesnelere, ağırşaklar ve siyah astarlı parlak yüzeyle, beyaz boya bezekli gaga ağızlı testiler, üçayaklı kaplar gibi seramikler vardır. Hediyelerin yapılış tekniği, süsleme ve şekil özellikleri çok çeşitlidir. Bulunan iki taş sanduka mezardan, mezarlığın kuzeydoğu kesiminin Geç Roma- Bizans döneminde de nekropol olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum Tunç Çağı

⁴⁵ Ayrıca Paris Louvre Müzesi’ndeki Yortan koleksiyonu E. Pottier, Berlin Müzesi’nde korunan Yortan kapları da W. Orthmann tarafından incelenmiştir (Hüryılmaz 1997).

⁴⁶ Balıkesir ovasının tarihöncesi yerleşimleri ile ilgili ilk araştırmacılarından biri de James Barrington’dur. Hatta Özdoğan, araştırmacının 1936’da burada altı Prehistorik merkez saptayarak Babaköy’de bir sondaj çalışması yaptığını bahsetmektedir. David French de çeşitli zamanlardaki araştırmalarında Balıkesir Ovası’ndaki 8 höyüğün tanımı ile bölgenin kültür sıra düzenini belirlemiştir (Özdoğan 1988,s. 573, dp. 1; s. 574).

kalıntılarının zarar görmesine neden olmuştur. Bilimsel kazılar öncesi ve sonrasındaki kaçak kazılarda bu tahribatı arttırmıştır.

Aynı alanda 1949'da T.T.K. adına İ. Kılıç Kökten'in yaptığı kazı çalışmasında 5 yeni küp mezar daha ortaya çıkarılmıştır (Kökten 1949). Gerçi bunlardan üç tanesi açılmış olduğundan kırık birkaç parça seramik dışında bir şey elde edilememiştir. İkisinde ele geçen insan iskeletleri de ikişer ve üçer bireye ait olduğu halde kemiklerin önemli bir kısmı eksiktir. Ancak küçük bazı istisnalar dışında genel olarak küplerin ağızlarının doğuya, diplerininse batıya bakması geleneği teyit edilmektedir. İki kafatasında yapılan incelemede, gömülerin dolikosefal Akdeniz adamı ırkından olduğunu göstermektedir (Kökten 1949). Kökten'in öne sürdüğü yeni bir tez; eksik, karışık, kafasız, bazı yerleri yenik ve çok az itinalı bir şekilde küplere yerleştirilmiş bulunan iskeletlere dayanan kadvraların dışarıda çürütüldükten sonra nakledilmiş ve adak eşyalarının da bu sırada konmuş oldukları şeklindedir.

Yortan tipi kaplarla karşılaşılan üçüncü merkez, Kepsut ilçesinin 15 km. güneyinde Ovabayındır⁴⁷ köyündeki mezarlıktır (Hüryılmaz 2003). İlk kez 1936'da J. Stewart tarafından keşfedilen mezarlıkta Ekrem Akurgal 1956'da Nezh Fıratlı ve Cevdet Bayburtluoğlu ile birlikte kazı yapmıştır (Akurgal 1958). Ancak Ovabayındır köyünün içinde ve dışında 14 yerde yapılan sondajlar hep tahrip edilmiş pithos mezarlar ortaya koymuştur. Köyün kuzeydoğusundaki Karaağaç Tarla'da bulunan birçok mezarın soyulduğu açılan çukurlardan kolayca belli olmaktadır. Mezarların birbirinden yaklaşık 3 m. aralıklarla koyulduğu belirgindir. Akurgal'ın yaptığı Ovabayındır kazılarının en önemli buluntusu ise mezarlığa ait yerleşmenin keşfidir. Burada sakinlerin Değirmenderesi denen derenin iki tarafında oturdukları, ölülerini yerleşim dışına gömdükleri anlaşılmaktadır. Bugüne kadar aynı döneme ait Yortan ve Babaköy nekropollerinin yerleşimlerinin tespit edilememiş olması bu yerleşimin önemini arttırmaktadır. Bir başka önemli buluntu Derenin kıyısında bir avlu ile çevrili oturma odalarından birinin tabanının altında bulunan çocuk mezarıdır (Akurgal 1958). Bu durum Erken Tunç çağının ölü gömme geleneği olmasına karşılık diğer iki merkezde yerleşim bulunamadığı için tespit edilememiştir. Ovabayındır Nekropolü Yortan kültürü

⁴⁷ Bölgede Yortan seramiğinin ortaya çıktığı diğer bir merkez Ovabayındır'ın 10 km. güneydoğusunda bulunan Mandıra Köyü'dür. Ekrem Akurgal burayı da ziyaret etmesine karşılık kazı yapmamış, sadece iki yerde bulunan çok sayıda pithos mezardan bahsetmekle yetinmiştir (Akurgal 1958).

insanlarının da çağdaşları Troialılar gibi yetişkinlerini yerleşim dışına, çocuklarını da yerleşim içine gömdüklerini kanıtlar.

Yortan kaplarının batı Anadolu'da oldukça geniş bir alandaki yayılımı Erken Tunç Çağı'nda bölgede bir kültür birliğini düşündürmektedir. Hatta ölü gömme adetlerinde ve dinsel inançlarla ilgili kültürel eşyalardaki bu birlik bazı araştırmacılarca tek bir kültüre, belki İ.Ö. II. binyıl Hitit belgelerinde Luviler adıyla karşımıza çıkacak halka bağlanmak istenmektedir (Umar 1999; Umar 2006). Ancak gerek seramik yapım tekniğinde karşılaşılan az sayıda da olsa farklılıklar gerekse de yerleşim ve nekropolüyle birlikte bulunan merkez sayısının azlığı (şimdilik tek merkez Ovabayındır'dır) nedeniyle şimdilik tek bir topluluğun hâkimiyetini kabul etmek oldukça güçtür. Buna karşılık kuzey batı Anadolu'daki Troia, orta Anadolu'daki Beycesultan ve Anadolu'daki diğer Erken Tunç Çağı merkezleriyle kültürel ilişkisi kanıtlanan bir kültür birliğinden bahsedilebilir (Hüryılmaz 1997).

II. 1. 4. Yüzey Araştırmaları

Bu bölümde söz edeceğimiz çalışmalardan ilki Mehmet Özdoğan başkanlığında İÜ. Prehistorya Anabilim Dalı adına 1980'de başlayan yüzey araştırmalarıdır (Özdoğan 1985a). Ege ve Balkan kültürleri ile Anadolu kültürleri arasındaki ilişkiyi saptama, Marmara bölgesinin tarih öncesi kültür sıra düzenini somut veriler ile açıklama amacını güden bu araştırmalar, 1984'e kadar Trakya ağırlıklı olmakla birlikte bu tarihten sonra Marmara Denizi'nin doğusu ve güneyine genişletilir. Genişlemenin nedenlerinden biride Trakya'daki yüzey araştırmalarının ortaya koyduğu sonuçtur. Veriler belirli dönemlerde göç, istila gibi hareketlerin dışında Trakya'nın, kuzey batı Anadolu'nun tarih öncesi kültürleri ile hemen hemen hiçbir benzerliğinin olmadığı şeklindedir (Özdoğan 1985b; Özdoğan 1982). Açıklaması oldukça güç olan bu teoriyi Marmara Denizi'nin Anadolu kıyılarındaki tarih öncesi verilerle destekleme gayesi ekibi Marmara denizinin doğu ve güney kıyılarında araştırma yapmaya itmiş görünmektedir. Bu yöndeki araştırmalardan biri İznik- Yenişehir bölgelerini, bizim açımızdan daha önemli olan bir diğeri ise Balıkesir ovasını kapsamaktadır. Bölgenin Susurluk, Kocaçay gibi akarsularla sulanan verimli ve geniş ovalara sahip olması tarımcı toplumlar için uygun bir ortam oluşturur. Ayrıca Marmara, Avşa adaları aracılığı ile Trakya'dan kolay

ulaşılabilir olması, Anadolu'nun Ege ve Marmara'ya açılan doğal yollarının üzerindeki konumu Ege, Balkan ve Anadolu kültürleri arasındaki ilişkileri ortaya çıkarabilecek coğrafi özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Anadolu Arkeolojisi için oldukça önem taşıyan bölge, ne yazık ki Steward, Kökten, French ve Akurgal tarafından yapılan kısa araştırmalar dışında değindiğimiz dönemler açısından ayrıntılı incelenmemiştir. Yapılan bu çalışmalarda Yortan kültürü ile ilgili ilk Tunç ağı nekropol ve yerleşimlerini kapsar. Bölgenin İ.Ö. III. binyıldan yani son Kalkolitik'ten önceki tarihi müphemdir.

zdoğan ve ekibin Balıkesir çevresinde ilk kez 1986'da daha çok önceden bilinen höyükleri ziyaret ile başlayan yüzey araştırmaları daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Araştırmaların ortaya koyduğu çarpıcı bir sonuç, gelecekte karşılaşacağımız tehlikenin habercisi olarak kaynaklarda geçen iki höyüğün tümü ile ortadan kalkmış olmasıdır. Biri İvrindi, diğeri Gökçeyazı yakınlarında iki yeni Tunç ağı hyğ ile yine İvrindi evresindeki Paleolitik ağ buluntu yeri ise çalışmanın geleceği açısından mit vericidir. 1987 yılında daha ayrıntılı gezilen Balıkesir ovasında önemli bilgiler elde edilmiştir (zdoğan 1988). Bunlardan biri akarsuların taşıdıkları alüvyonlu dolguların Erken Tunç ağından önceki yerleşmeleri örttüğü şeklinindedir (zdoğan 1989). Ovanın orta kesimleri ile akarsu boylarında Neolitik, Kalkolitik dönem yerleşmelerinin bulunmaması da buna bağlanmaktadır. Ovayı çevreleyen yükseltiler ise yerleşim açısından daha verimlidir. Nitekim nceki araştırmalarda olduğu gibi zdoğan'da ovanın orta kesimlerinde yalnızca Tunç ağı yerleşmeleri ile karşılaşmış, buna karşılık kenarlardaki yükseltilerde Paleolitik ağa kadar giden bulgulara rastlamıştır. Ekibin bölgede tespit ettiği en erken yerleşmede Orta Paleolitik ağ'a aittir (zdoğan 1988). Kalkolitik ağ'ın sonlarına kadar seyrek olan yerleşimler özellikle Tunç ağı başında sayıca artmaktadır. Bu durum erken Tunç ağında önemli bir nüfus artışına işaret etse gerektir. Yine erken tunç çağında bölgede Ege, kuzey batı Anadolu ve iç Anadolu kültürleriyle ilişkili, fakat bazı farklılıklarda gösteren Yortan kültürünün yaratılmış olması ise ayrıca irdelenmelidir. İ.Ö. III. binin sonlarından itibaren (Orta Tunç) yerleşme sayısı tekrar azalmaktadır. Bölge zellikle Anadolu'da Hitit, Ege'de Mikenlerin hâkim olduğu İ.Ö. II. bin yerleşmeleri açısından çok verimsizdir. Gelibolu yarım adası ve Ege kıyı şeridi dışında II. bin yerleşmelerine rastlanmaması pek mümkün görünmese de Marmara bölgesinin Hitit, Miken gibi büyük

devletlerin ilgi alanı kışında kaldığını göstermektedir (Özdoğan 2000). Ekibin İ.Ö. I. binin başlarına tarihlenecek buluntulara rastlamaması ise kanımızca tahribat ve yerleşme yerlerinin konumuyla ilgilidir.

Özdoğan'ın gezdiği diğer iki alan, Balıkesir'in kuzeyinde Manyas, Ulubat gölleri çevresi ile İvrindi, Gökçeyazı ovalarıdır. Manyas ve Ulubat gölleri çevresinde tıpkı Balıkesir Ovası'nda olduğu gibi yerleşmelerin Erken Tunç Çağı başından itibaren yoğunluk kazandığı görülmektedir. Fakat bir farklılık olarak İ.Ö. I. binin içlerine kadar bir devamlılık söz konusudur (Özdoğan 1988). Bölgedeki Musluçeşme (Manyas) ve Yılanlık Mevkii (Gönen) merkezleri Ege ile iç Anadolu arasındaki önemli bir boşluğu dolduracak, ilk tarımcı toplulukların ortaya çıkışını yansıtması bakımından önemlidir (Özdoğan 1990). Taraççı Mevkii(Gönen) de Yarımburgaz IV kültürünün kuzeybatı Anadolu'ya yayıldığını gösteren ilk buluntu yeridir (Özdoğan 1990). İlk iki merkez çiftçiliğe dayalı yaşam biçiminin (Neolitik Dönem) Anadolu'dan Avrupa'ya nasıl geçtiğine dair ipuçlarını barındırmaktadır. Buna göre İ.Ö VII. binli yıllardan itibaren çiftçiliği bilen iç Anadolu gruplarının Marmara Bölgesi'ne geldiği ve göçün İ.Ö. VI. binyıl boyunca sürdüğü düşünülebilir. Bölgeye ilk gelen çanak-çömlekte iç Anadolu'nun bilinen en eski çanak çömlek türlerinden olan koyu yüzlü ve basit kıvrımları olan geleneğe aittir. Bu tip aynı zamanda Marmara Bölgesi'nin en eski çanak çömleğini oluşturur (Özdoğan 2000). Şimdilik Anadolu'dan Avrupa'ya geçişin ayrıntıları üzerine kesin bir şey söylenemese de bu süreçte Marmara Bölgesi'nin önemli bir yere sahip olduğu bir kez daha anlaşılmaktadır.

Kocaçay tarafından sulanan İvrindi ve Gökçeyazı ovaları Ege Denizi'ne açılan doğal yolun üzerinde bulunmaları açısından büyük öneme sahiptir. Özdoğan'ın araştırmaları daha önce K. Kökten ve D. French'in yayınlarında adı geçen iki höyüğün yanında en eskisi son Kalkolitik Çağ'a ait yeni höyüklerin varlığını da ortaya çıkarmıştır. Alanın asıl önemi Ege kültürleri ile Balıkesir Ovası arasındaki ilişkinin saptanması açısından dır. Özdoğan'ın araştırmalarının bir diğer katkısı kültür varlıklarının çok hızlı yok olma sürecine girmeleri nedeniyle tarih öncesi yerleşimler yanında diğer dönemlerin izlerinin de belgelenmesidir. Yine aynı amaçla daha önce konunun uzmanlarınca incelenmemiş İvrindi'nin Karaçepiş Köyü'nde Osmanlı'nın son dönemlerine ait kısmen ahşap ve çok güzel resimlerle bezeli köy camisinin yıkılma

haberine duyarsız kalamamış, ancak ekibin ziyaretinden on gün sonra cami yıkılmıştır (Özdoğan 1987).

Prehistorik yerleşimlerle ilgili değineceğimiz son araştırma Engin Beksaç'ın Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran ilçelerini kapsayan yüzey araştırmalarıdır. Araştırmanın Burhaniye'nin güneyindeki verilerini, Mysia coğrafyası dışında olduğundan pek dikkate almasak ta Gömeç Ovası'ndaki Trikopi Çiftlik höyüğünün iskâna açılmış olduğu haberine kayıtsız kalamayız (Beksaç 1998). Höyük Klasik, Hellenistik, Roma yerleşimi verileri yanında Geç Bronz Çağı ve Ege Göçleri hakkında izler barındırması bakımından da önemlidir. Buna rağmen 1977'de arkeolojik değere sahip olmadığı gerekçesiyle iskâna açılan merkez, yazlıklar ve ovada açılan sondaj kuyuları ile tahrip olmuş durumdadır.

Beksaç'ın yüzey araştırmalarından elde ettiği bilgiler sonucu oluşturduğu teorilerden ilki, akarsuların taşıdığı alüvyonlar ve kıyı şeridinin zaman içinde değişiklik göstermesi nedeniyle tıpkı Balıkesir Ovası'nda olduğu gibi Edremit Körfezi'nde de Bronz Çağı öncesi yerleşimlere çok seyrek rastlanmasıdır. İkinci teori bölgede erken ve geç Bronz Çağı yerleşimlerinin kuzey Ege adaları ve batı Anadolu'nun bölgeye yakın kesimlerinde de geçerli olduğu biçimde kayalık yükseltiler, adalar ve yarım adalar üzerinde yoğunlaştığı, Demir çağı yerleşmelerinin de bunları kullanmış olduğu şeklindedir (Beksaç 1999). Bu durum Ege Bronz çağı dünyasında denize dayalı özgün bir yaşamın unsurlarından biridir. Fakat dağlık bölgelerden bu yerleşmelere tatlı su, maden ve ağaç tedariki sağlanması kaçınılmazdır. İç bölgelere doğru çekilme ya Demir Çağı'yla birlikte denizden gelen tehditlere ya da Balkanlardan gelen göçlerin tamamlanmasıyla yeni bir kültürün etkisi altına girilmiş olmasına bağlanabilir. Hellenistik ve Roma dönemlerinde kıyı ovarının yakınında yoğunlaşan yerleşimlerin hemen gerideki kalelerden denetlendiği de anlaşılmaktadır. Ortaçağ sürecinde de iç bölgeler yoğun bir yerleşme göstermektedir.

Değindiğimiz araştırmacının yüzey araştırmalarının en önemli konusu bölgedeki ana tanrıça kültü ile ilintili olabilecek dağ sunaklarıdır. Bu yöndeki bulgular arasında, Havran- Karalar köyündeki Merdivenli Kayalar mevki, Burhaniye'nin Dutluca Köyü'ndeki Delik Taş, yine aynı ilçenin Börezli Köyü yakınlarındaki Fuğla Tepe, Havranın Çakırdere Köyü'nün kuzeybatısındaki Sulutaş/Ulutaş, Burhaniye'nin Karadere Köyü Bören Yaylası'nda bulunan Asarkaya ve Burhaniye'nin Pelitköy

Beldesi'nin kuzeyindeki Harman Kayası sayılabilir (Beksaç 2000; 2001, 2003). Genellikle sarnıç ve mağara düzenlemesi içeren tüm bu örnekler kıyıdaki yerleşmelerde kendini belli etmeyen kültürel alanların su kaynakları bakımından önemli olan yüksek kesimlerde yoğunlaştığını göstermektedir. Bazılarında bulunan Erken Demir Çağı seramikleri benzerleri güney doğu Avrupa'da görülen Demir çağı sunak ve kalelerinin örnekleri ile karşı karşıya olduğumuzu düşündürmektedir. Fakat genel nitelikleri itibarıyla Demir Çağı kültürleri ile yakın ilişkiler gösteren bu oluşumlar zamanla myster kültürleri ile karışarak bu kültürlerin misyonunu yükledikleri düşünülebilir. Geleneğin Mysialılarca bölgeye getirilmiş olma ihtimali de ayrıca değerlendirilmelidir. Kültür merkezleri ile ilgili bir başka durum hemen hepsinde Roma dönemine ait izlere de rastlanması, bir diğeri de daha sonraları savunma ihtiyacına bağlı kale olarak kullanılmış olmalarıdır. Nitekim Burhaniye sınırları içindeki Hisarköy'de doğal kayadan oyma basamaklar ve iki altının bulunduğu tepe üzerinde Bizans dönemine ait bir kale kalıntısı vardır (Beksaç 2000). Yani erken süreçlerde kültürel amaçlara hizmet eden kültür merkezleri, daha geç dönemlerde askeri amaçlı kullanılmışlardır.

Araştırmalar, sözü edilen kültür merkezlerinin günümüz toplumuna yansımalarını da ortaya koymuştur. Bunun bir örneği Pelitköy çevresinde Çamlık tepe üzerinde çok yeni tarihlerde kullanıma geçtiği anlaşılan bir kültür merkezidir (Beksaç 2003b). Kutsallığı günümüzde de devam eden alan, eski dağ ve kaya kültürlerinin hala ne kadar canlı olduğunu ortaya koymaktadır. Türkmenler tarafından önemle hürmet gören bu mahal Orta Asya kökenli gelenekler ile bölgenin eski geleneklerinin karışımı olarak karşımızda durmakta ve geçmişin kaya anıtları ve gömü gelenekleri arasındaki ilişkiyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Çünkü Türkmen Mezarlığı da eski kaya anıtları çevresinde yer alan gömü alanları gibi bu tepenin eteğinde bulunmaktadır.

Beksaç, Edremit çevresinde yaptığı yüzey araştırmalarında daha önce Mehmet Özdoğan'ın sözünü ettiği Mandıra Tepe üzerindeki yerleşimle ilgili yeni bilgiler ortaya koymuştur (Beksaç 2000). Edremit'in yaklaşık 4 km. batısındaki höyük, bölgedeki diğer önemli kıyı siteleri gibi bir kayaç oluşum üzerinde yükselmektedir. Yüzey buluntuları arasında yer alan seramikler yoğun biçimde Geç Bronz ve Erken Demir Çağı ile ilişkilidir. Geç dönemlerle ilişkili bazı mimari kalıntılarla Hellenistik ve Roma seramikleri burada daha sonraki dönemlerde iskânın devam ettiğini göstermektedir. Yüzeyde toplanan seramiklerin özellikle Karanlık Çağ için ümit vermesi, Edremit

körfezindeki bu en büyük höyüğün kazılmasını zorunlu kılmaktadır. Burhaniye merkez ilçeye bağlı Ören yakınlarındaki Bergaz Tepe’de kayalık bir yapılaşma üzerine yerleşmiş erken bir sitin izleri de Beksaç tarafından Adramytteion’un en eski yerleşim alanı olarak gösterilmektedir. Yazar, bazı antik kaynaklarda geçen Pedasos’u buraya yerleştirir (Beksaç 2001). Beksaç’ın yüzey araştırmasının en önemli sonucu ise araştırmanın Ören’deki Adramytteion antik kentinde kazılara dönüşmesidir.

II. 2. ANTİKÇAĞ KENTLERİ

II. 2. 1. Adramytteion

II. 2. 1. 1. Coğrafya ve Tarih

Adramytteion, Edremit Körfezi'nin (Adramytenos Kolpos) güneyinde bugün Burhaniye'nin Ören Beldesi'nde yer almaktadır. Antik kalıntıları barındırdığı bugünkü Ören adından da anlaşılan yerleşim, kaynaklarda ilk kez Herodotos'un eserinde Kserkses'in Yunanistan seferi nedeniyle Pers ordusunun Sardes'ten sonraki güzergâhında anılır (Herodotos VII. 42). Burada ordu Atarneus, Adramytteion ve Antandros kentlerine uğrayarak Ilion'a ulaşır.⁴⁸ İ.Ö. 400 yılında Troas'tan Pergamon'a kadar aynı güzergâhı Pers kralı Artakserkses'e karşı genç Kyros'un ordusunda yer alan Yunan paralı askerleri bu kez tersten kullanır (Ksenophon, Anbasis, Yedinci Kitap, VIII. 7- 8). Daha sonraki en önemli bilgiler Strabon'da yer alır. Strabon (XIII. I. 51) "Astryra'nın hemen yakınında Athenalılar tarafından kolonize edilmiş hem bir limanı hem de bir deniz üssü bulunan Adramytteion kenti vardır" diyerek kentin Adramytenos Kolpos'ta olduğunu belirtir. Ancak Atina kolonisi olarak göstermesi genellikle köken konusunda yanlış olduğu şeklinde yorumlanır (Texier 2002; Uzunçarşılı 2000; Sevin 2001). Çünkü Atinalıların Delos adasından sürdükleri halk Perslerin Daskyleion satrapı Pharnakes tarafından İ.Ö. 422 yılında buraya yerleştirilir (Magie 2003; Sevin 2001). Bu halk kente Yunan havası verdiği için yazarın yanlışlığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Pausanias (V. 27), yeni göçmenlerin hile ile öldürüldüğünü ve çıkan olayları Pharnabazos'un yatıştırdığını bildirmektedir (Uzunçarşılı 2000). Stephanos Byzantios'a dayanan bilgiye göre ise kentin kurucusu aynı zamanda Kroisos'un kardeşi olan Lydia kralı Alyattes'in oğlu Adramys'tir. Kentin adının⁴⁹ kurucusunu çağrıştırmaması bu bilginin doğru olma olasılığını arttırmaktadır. Strabon da içerisinde bir Lydialı kapısı yer alan kentin Lydialılar tarafından kurulduğunun söylendiğini aktarır (Strabon XIII. I. 65).

⁴⁸ Ancak Herodotos burada coğrafyayı tanımadığından iki hata yapar. İlki "Antandros'u geçerek Thebe Ovası'na indi", ikincisi ise "Antandros'tan sonra İda dağına sola alarak Ilion'a yöneldi" şeklindeki ifadelerdir. Thebe ovası geride kalmıştır. Ayrıca bu durumda İda dağı da sağdadır.

⁴⁹ Kelimenin sonundaki -eion eski Yunanca yeri anlamındadır. Böylece kelime "Adramys'in Yeri" olarak Türkçeye çevrilebilir. Ancak Bilge Umar isminin aslının adramut=adra vadisi olduğu ve bölgeden Balıkesir'e kadar uzanan doğal geçidi kastettiği görüşündedir (Umar 1983).

Ancak bazı modern kaynaklarda kent, Homeros, Strabon, Plinius gibi antik yazarlarca anılan Lyrnessos ve Leleglerin eski Pedasos şehri ile özdeşleştirilmektedir⁵⁰. Bu durumda kuruluşu Troia savaşı öncesine gider. Her iki kent bu savaşta Troia'nın müttefikleri arsındadır. Fakat tıpkı Thebe gibi onlarda Akhilleus tarafından yakılıp yıkılır. Eğer gerçekten Adramytteion Pedasos şehrinin yerinde kurulmuşsa bu durumda kent Lydialıların bölgeye hâkim olduğu dönemde yeniden kurulmuş ya da geliştirilmiştir. Hatta Lydia kralı Alyattes'in İ.Ö. 584 yılında kıyıyı Kimmerler'e ve Yunanlılara karşı korumak amacıyla tahkim ettiği söylenebilir (Güney 1999). Bir diğer görüş, Thrak kökenli Mysialılara karşı bir kale olarak kurulduğu şeklindedir (Erdoğan 2005). Son değinilen teoriyi doğrulayacak antik kaynaklara da sahibiz. Örneğin Strabon Troia savaşı sonrası Thebe ovasının Lydler (Maionlar) ve Mysler tarafından kolonize edildiğini bildirmektedir (Strabon XIII. I. 8). Bölgede yapılan yüzey araştırmaları, imar çalışmalarında ele geçen veriler ve son olarak da 2001 yılından bu yana devam eden kazıların sonuçları da Adramytteion çevresinin Erken Demir Çağı'ndan başlayarak iskân edildiğini göstermektedir (Beksaç 2002).

Bölgedeki bir diğer güç İ.Ö. X. yüzyıldan itibaren Yunanistan'daki Thessalia ve Boiotia'dan göç ederek Edremit körfezinin güneyine yerleşen Aioller'dir. Ayrıca bazı antik kaynaklar Anadolu'nun yerli halkları olarak bilinen Lelegler ve Kilikialıları da Edremit körfezine yerleştirir. Diğer kavimlerin varlığı arkeolojik verilerle kanıtlanmasına rağmen asıl yurtları Torosların güneyinde yer alan Kilikialıların burada gösterilmesi ilginçtir. Homeros'u kaynak olarak kullanan Strabon, Aterne(us) ve Pitanelilerin elinde bulunan Kaikos nehrinin denize döküldüğü yere kadar uzanan kıyı şeridinde Mynes ve Eition önderliğinde iki sülaleye ayrılmış olan Kilikialıların yaşadığını bildirmektedir (Strabon XIII. I. 60). Homeros'ta geçen ifadelerden de özellikle ormanlık Plakos'un eteğinde düzenli bir kent olan Thebe'nin Kilikialıların hâkimiyetinde olduğu anlaşılır (Homeros I. 336; II. 689; VI. 395; VI. 415). Pamphylia'da Thebe ve Lyrnessos gibi bazı yer adlarını kanıt gösteren ilk teori bunların Kilikialıların kolonicileri oldukları şeklindedir. Fakat karşıt görüş Troia'da da bir Aleialılar ovası olmasına dayanarak Kilikialıların kökenini Troas'da arar (Strabon XIV. V. 21). En makul açıklama Troia savaşında Priamos'un müttefikleri olarak doğuyu

⁵⁰ Fakat Lyrnessos ve Pedasos kentleri Edremit körfezinin güneyinden ziyade kuzeyinde Antandros antik kenti ile modern Edremit ilçesi arasında yer almış olmalıdır.

savunmak amacıyla burada bulunduklarıdır. Savaş öncesi varlıklarını kanıtlayacak bir bulgu da yoktur. On yıl süren bir savaşta elbette bir yere yerleşmeleri zorunludur. Hatta Priamos tarafından Akhaların Edremit Körfezi civarını ele geçirerek Troia'nın gerideki müttefikleriyle bağlarını kesmelerinin önlenmesi için görevlendirilmiş olmalıdır. Ancak Homeros'u kaynak olarak kabul edecek olursak bu görevi başaramadıkları anlaşılır. Akhilleus, Edremit Körfezi'nin kuzeyinde belki biraz iç tarafta bulunması gereken Thebe'yi yağmalamış Eeition ve yedi kardeşini öldürmüştür. Kilikalıların katalogda (*İlyada* II. 815,875) yer almamaları da önderlerini ve kentlerini kaybetmeleri, geriye kalanların bizzat Hektor'un emrine girmesi ya da savaşa katılabilecek güçten yoksun yurtlarına dönmeyi bekledikleri şeklinde açıklanabilir. Troia savaşı sonrası bölgede sorun çıkarmış olmalıdır ki üstün güçler tarafından sürgün edilirler (Strabon XII. I. 63).

Aynı bölgede yer alan bu kavimlerin çıkarlarının çatışması kaçınılmazdır. Nitekim bu çatışmalardan Mysialıların galip çıkarak Pers etkinliğine kadar kısa bir sürede olsa bölgeyi hâkimiyetleri altına aldıkları söylenebilir.⁵¹ Bizim, bazı modern kaynaklarda Aiolia sınırları içerisinde gösterilen kenti Mysia Arkeolojisi kapsamında değerlendirmemizin sebeplerinden biride budur. Adramyteion Kolpos da Astyra (Strabon XIII. I. 65) gibi Mysialılara ait başka kentler de olmasına rağmen Mysialıların Ege Denizi ile bağlantıları açısından Adramyteion'un ayrı bir önemi vardır. Şimdiye kadar yapılan yüzey araştırmaları ve kazılarda ele geçmemiş olsa da önümüzdeki yıllarda bu kentte söz konusu halka ilişkin önemli bulgular ortaya çıkacağı kesindir.

Nitekim kent deniz, kara ticareti ve hâkim olduğu verimli topraklar sayesinde körfeze adını vermesinden de anlaşıldığı gibi Antikçağ'da bölgenin en önemli yerleşimidir. Hatta sahip olduğu zenginlikler nedeniyle zaman zaman sakinlerini istilacı kavimlerden korumakta zorlanmıştır. En büyük gelir kaynağı Roma döneminden itibaren varlığını kesin olarak bildiğimiz limanı aracılığıyla yaptığı deniz ticaretidir (Texier 2002; Hüryılmaz 2003). Ticaret yaptığı merkezler arasında Yunan anakarası, adalar ve doğu Akdeniz limanlarının yanında özellikle Propontis kıyısı kentleri sayılabilir. İda dağından getirilen kerestelerle büyük boyutta gemilerin yapıldığı tersanesinde ticari gemiler ile birlikte korsan saldırıları ve savaş durumlarında kendisini ve müttefiklerini koruyacak savaş gemileri de inşa edilmiş olmalıdır. Kuzeyden biri

⁵¹ “Vaktiyle Lydialılara tabi olan Adramyteion dolaylarındaki topraklar şimdi Mysialılara aittir” (Strabon XIII. I. 65).

Troas'tan kıyıyı izleyerek diğeri de İda dağının doğusundan gelen iki karayolu kentin kara ticaretinden de faydalanmasını sağlamıştır. Örneğin Sigeion'(Yenişehir) daki Bakırcılar Loncası Pergamon'un kuzeyinden sağladığı hammaddeyi Adramytteion'dan gelen bir yol ile kentlerine ulaştırmıştır (Magie 2002; Magie 2003). Yaklaşık bugünkü Balıkesir- Burhaniye karayolunu izleyen doğal bir geçitte bölgeyi Mysia'nın merkezine, oradan da doğuya giden yollara bağlamaktadır.

Kentin diğeri önemli zenginlik kaynağı Euenos'un (Havran Çayı) suladığı Thebe ovasıdır. Ova bugün olduğu gibi zeytin, tahıl, meyve ve Roma döneminde bir çeşit parfüm elde edilen üzümleriyle ünlüdür (Magie 2002). Strabon'un (XIII. I. 51) ifadeleriyle Gargara'dan üzerinde Aphrodision bulunan Pyrrha'ya kadar olan Adramyttene'den sağlanan gelirler kentin bayındırlaştırılmasında kullanılmıştır. Her ne kadar arkeolojik olarak kanıtlanamamış olsa da bazı modern kaynaklarda kentte Apollon, Diana, Hadrianus tapınakları ile bir Asklepion yapısının varlığından bahsedilmektedir. Ayrıca su temini için çevrede su kemerleri de yer almaktadır. Hatta bölge Roma dönemi su kemerleri nedeniyle XIX. yüzyılın ortalarına kadar "Kemer Edremiti" diye anılır (Çoruhlu 2005).

Üzerinde Zeus başı, Pegasus protomu ve ΑΔΡΑ- ΑΔΡΑΜΥΨ şeklinde kent adı yer alan, bilinen en erken sikkeleri İÖ. IV. yüzyıla tarihlenmektedir. İ.Ö. III. yüzyıldan sonra ise kentin adı ΑΔΡΑΜΥΘΗΝΩΝ olarak yazılmaya başlanır. Bu dönemde sikkelerin ön yüzlerinde Zeus, Apollon ve Dionisos, arka yüzlerinde ise çelenk, kylix, süvari, baykuş gibi figür ve tasvirler kullanılmıştır. İ.Ö. 133- 67 yılları arasında basılan gümüş kistophorlu sikkelerde yine kentin adı ΑΔΡ kısaltmasıyla verilmesine karşılık aynı dönemde basılan bronz sikkeler üzerinde dioskur kümeleri arasında bereket boynuzu yer alır ve Magisrat isimleri yanında kent adı açıkça ΑΔΡΑΜΥΘΗΝΩΝ olarak yazılır. Kent Roma imparatorluk döneminde Augustus'tan Gallienus'a kadar bu faaliyetini sürdürmüştür. Bu dönem sikkeleri üzerinde kent adı ΑΔΡΑΜΥΘΗΝΩΝ ve ΑΔΡΑΜΥΘΗΝΟΙC şeklinde yazılarak Zeus Poseidon, Persephone, Athena ve Telephoros betimleri işlenir(Okçu Tarihsiz).

Adramytteion'un⁵² tarihçesi diğer Mysia kentlerine nazaran daha belirgindir ve genel olarak Mysia bölgesinin tarihsel seyrini sürdürür. Çevrede ele geçen en erken bulgu Ören Tepe sınırları içindeki Bergaz Tepe'de bulunan Erken Tunç Çağı (İ.Ö. 3000) verileridir. Yukarıda da değinildiği gibi İ.Ö. I. binin ilk yarısı içinde yeni baştan kurulan ya da tahkim edilen kentin özellikle İ.Ö. V. yüzyıldan itibaren geliştiği anlaşılmaktadır. Sırasıyla Lydialılar, Mysilılar, Persler, Büyük İskender İmparatorluğu, Pergamon krallığı ve son olarak da Romalıların eline geçen kent, imparatorluğun ikiye ayrılmasından sonra Arcadius önderliğindeki Doğu Roma'nın sınırları içinde kalır. Romalılar döneminde gezici yargılama birimlerinden birinin bulunduğu adli merkez olarak Asia eyaletinin en büyük conventus(yargı bölgesi) merkezidir (Sevin 2001). Roma döneminde yaşadığı en belirgin olaylardan biri Mithridates savaşları (İ.Ö. 83- 63) sırasındadır (Strabon XIII. I. 66). Kent bu savaşlar sırasında Romanın vergi politikasından ve valilerin keyfi hareketlerinden bunalan birçok küçük Asia kenti gibi Mithridates tarafında yer alır. Kentin yöneticisi Diodoros'da Mithridates'in Ephesos'tan yaptığı bütün Romalıların öldürülmesi yönündeki çağrıya uyarak kentteki tüm Romalıları öldürtür. Bu cinayete bulaşmış olmakla suçlanan Adramytteionlular Roma'nın intikamından ancak bir diğer filozofları Ksenokles'i kendilerini savunması için Roma'ya göndererek kurtulabilirler. Strabon'un ifadelerinden Ksenokles'in senatoda yaptığı konuşmada, kentinin yanında Mithridatizmle suçlanan bütün batı Anadolu'yu savunduğu anlaşılmaktadır⁵³. Kent asıl görkemini ise Geç Roma – Erken Bizans dönemlerinde yaşamıştır. Kilise meclisi kayıtlarında ve Pilinius'ta yer alan bir listede Apollonia ad Rhyndacum, Miletopolis, Poimaneni ve Kyzikos gibi Edremit Körfezi'nden uzak ve önemli kentlerin Adramytteion meclisine dâhil olması da bunun diğer bir kanıtıdır (Ramsay 1960). Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos (1143-

⁵² Bazı araştırmacılar İ.Ö. 365'ten kısa bir süre sonrasında 340'lara kadar Atarneus kenti başkanlığında oluşan Adramytenos Kolpos birliğinden bahsetmektedir (Erdoğan 2005).

⁵³ Burada Doç Dr. Turhan Kaçar'ın Antikçağda "söylev ustaları hitabet yetenekleri sayesinde kentlerinin liderleri olarak ortaya çıkarak, imparatorluğu başkent Roma'daki senatoda ve imparatorun huzurunda yine kentlerinin temsilcileri olarak ait oldukları çevrenin çıkarlarını savunuyorlardı" şeklindeki saptaması çok yerindedir (Kaçar 2005 s. 224). Gerçekten Adramytteion'lu bu iki filozof görmüş oldukları eğitim ve hitabet yetenekleri sayesinde ön plana çıkmıştır. Fakat Diodoros kentinin çıkarını yanlış tarafta aramış, Ksenokles'e ise taraf seçmekten ziyade yapılan yanlışın savunulması kalmıştır. Elbette Romanın çıkarı olmadan böyle bir suç başlatılması beklenemez. Senato bu başlatmaya karşı filozoftan asayiş, vergi ve Roma'ya sadık kalma gibi konularda güvence almış olmalıdır. Adramytteionlular da başlatmanın yanında dönemin en güçlü devletinin himayesini kazanmış oldular.

1180) 1162 ile 1173 yıllarında Pergamon, Khliara ve Adramytteion'u vatandaşlarını giderek artan Türk akınlarına karşı korumak amacıyla yeni sur ve burçlarla güçlendirerek "Neokastra Themasi" adı altında birleştirir (Mercangöz 2003; Ramsay 1960). Önce Pagan- Hıristiyan çatışmalarına sahne olan ardından da deniz korsanları, Latinler, Araplar⁵⁴ ve Anadolu Selçuklularca yağmalan kent, XII. yüzyıldan itibaren düşüşe geçer, XIV. yüzyılda ise terk edilerek yerleşim iç bölgelere kayar (Beksaç 2002; Erdoğan 2005). Bölgede Karesi Beyliği ile sağlanan Türk hâkimiyeti de 1305'e tarihlenmektedir (Erdoğan 2005).

II. 2. 1. 2. Lokalizasyon ve Kazı Çalışmaları

Herodotos, Strabon, Plinius ve Stephanos Byzantinos gibi antik yazarların ardından kentle ilgili ilk modern kayıt 1725'te Cornelius de Bruin'in Paris'te yayınlanan Voyages de Corneille Le Buryn adlı esindedir. Bu eserde Des Mauseaux'un 1668 de bölgede edindiği bilgiler yer alır (Beksaç 2002; Erdoğan 2005). Fakat burada değinilmesi gereken aynı zamanda din adamı kimliğine sahip seyyahın harabelerden bahsetmesidir. Bu harabeleri Adramytteion'la özdeşleştirip özdeşleştirmede açık değildir. Çünkü antik kaynaklarda Euenos çayının Adramyttenos Kolpos'a döküldüğü yerde bir tepe üzerinde anılan Adramytteion, adının günümüz Edremit ilçesine yansımından dolayı uzun süre yanlışlıkla Edremit civarında aranır. Deniz kıyısında olması zorunluluğu da Asu adındaki derenin getirdiği alüvyonlarla denizin dolmuş olmasıyla açıklanır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Ambr. Firman Didot, François Pouqueville, doğulu Anton Prokesch(?) ve Charles Texier gibi Edremit Körfezi'ni ziyaret eden birçok seyyah⁵⁵ o dönemde Troas bölgesine karşı duyulan aşırı ilgi nedeniyle buradaki kentlerin konumlarını ortaya çıkaracak kadar bölgede kalamamışlar ve Adramytteion'un bugünkü Edremit civarında olabileceği şeklinde genel kanıya uymuşlardır (Stauber 1996). Örneğin Texier "geçmiş zamanların anılarından yalnız adını saklamıştır" diyerek kenti Edremit civarında arar (Texier 2002 s. 359). Antik kentin yeriyle ilgili ilk doğru tespit ise XIX. yüzyılın sonunda Earinos'un kısa topografya notunda modern Edremit'in 12 km. güneybatısında Ören sahiline

⁵⁴ Araplar 674/78 ve 716 olmak üzere iki kez Konstantinopolis'i kuşatır. Yağma ikincisinde gerçekleşmiş olmalıdır (Mercangöz 2003).

⁵⁵ Bu listeye bölgeyi gezen Judeich, Wiegand, Steuber gibi XIX- XX. yüzyıl seyyahlarını da ekleyebiliriz.

yerleştirilerek yapılır (Stauber 1996). Heinrich Kiepert de 1888 de bu lokalizasyonun yayınına görmeden antik kaynaklarda bildirilen topografyadan yararlanarak Adramytteion'un yeri olarak aynı alanı belirlemiştir (Stauber 1996). Bu saptamaya rağmen belirsizlik XX. yüzyılda özellikle literatür üzerinden çalışan araştırmacılar arasında kısmen devam ettirilerek kesin konum bildirmek yerine kente Ege sahilinde Aiolis'in kuzeyinde İ.Ö. VI. yüzyıl da Lydialıların kolonisi olarak değinmekle yetinilir (Stewig 1970).

Yukarıda kuruluşu, tarihçesi ve ekonomik zenginlikleri hakkında kısaca bilgi vermeye çalıştığımız Adramytteion'un kalıntıları ne yazık ki bugün alanın 1950'li yıllardan itibaren yerleşime açılması nedeniyle yazlıklar altında kalmış, sadece Ören Tepe olarak bilinen Burhaniye Belediyesi mülkiyetindeki küçük bir alan korunabilmiştir (Bektaş 2002). Burada da kazı çalışmaları öncesi yüzeyde Antikçağ'a ait görünür tarihsel kalıntının olmadığı anlaşılıyor. Oysa daha XX. yüzyılın başında Uzunçarşılı sur kalıntılarından ve kale enkazından bahsetmektedir (Uzunçarşılı 2000). Kazı alanının etrafı tel örgü ile çevrili olduğu ve kazı yapılan yaz ayları dışında girişin mümkün olmadığı düşünüldüğünde bugün ziyaretçilerin görebileceği en belirgin eserler Ören meydanında bir çay bahçesinin önünde sergilenen çeşitli dönemlere ait mermer mimari parça ve stellerdir (Ek 3 a). Bunlar arasındaki kent meclisine ait eski Yunanca bir yazıt kötü çevirisine rağmen kentin adını teyit etmesi bakımından önemlidir. En azından XIX. yüzyıldan itibaren varlığı bilinen Adramytteion, Adramytenos Kolpos'un en önemli kenti olmasına rağmen kurtarma ve sit tespiti için yapılan bir iki sondaj dışında uzmanların ilgisini çekememiştir. İlk bilimsel araştırmalar Prof. Dr. Engin Bektaş'ın Edremit, Ayvalık, Burhaniye, Gömeç ve Havran ilçelerinde 1997 yılında başladığı "prehistorik yerleşmeler yüzey araştırmaları" kapsamındadır. Bu araştırma 2001 yılında Adramytteion'da ilk bilimsel kazılara dönüşür. 2003 yılından buyana ise kazılar Sakarya Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. Tülin Çoruhlu'nun bilimsel başkanlığında Yrd. Doç. Dr. Figen Furtuna Erdoğan vb. uzmanlarında katılımıyla yürütülmektedir⁵⁶.

2001 yılında daha önceki yüzey araştırmalarında nekropol malzemesi görülen Ören Tepe'de 229 ada 8-9 parselde başlayan kazılar daha sonraki yıllarda genişletilerek sürdürülmektedir. İlk yılki kazılarda yüzey araştırması sonuçlarını doğrulayan biri

⁵⁶ 2007 yılında kazıların bazı sorunlar nedeniyle yarım bırakıldığı yönünde bilgiler vardır. 2008 yılında tekrar daha kapsamlı bir şekilde devam etmesini umuyoruz.

bebek olmak üzere on adet mezar ele geçmiştir (Beksaç 2002). Mezarların bazıları lahit tuğlaları ile örtülürken bazılarında lahit tuğlalarından kırma çatı oluşturulduğu görülür. 2002 yılında açılan beş mezar⁵⁷, mezarların niteliği hakkında daha ayrıntılı bilgiler vermektedir. Bu mezarlardan biri açık gömü diğerleri tuğla kapaklı mezarlardır. Doğu-batı doğrultusunda toprağa yatırılmış olan iskeletlerin üzerleri toprak doldurulduktan sonra iki yandan üzerine kapatılan tuğla levhalar üstte birleştirilerek adeta bir çatı oluşturur. Gömülerin durumuna göre üç ya da dört aşamalı bir kullanım süreci olduğu anlaşılan Ören Tepe lahit mezarları Ainos (Enez) antik kentindeki benzerleri ile kıyaslanarak İ.S. I- IV. yüzyıllar arasına tarihlenmektedir (Çoruhlu 2002). Genel olarak Hıristiyan gömü geleneğini yansıtan mezarların içinde veya yanında bulunan pişmiş toprak ve cam kandiller, Hıristiyanlığın varlığına rağmen halkın daha önceki pagan alışkanlıklarını devam ettirdiği şekline yorumlanmaktadır. İskeletlerdeki uzuv kayıpları da Pagan-Hıristiyan çatışması sürecinin bir yansımasıdır (Beksaç 2002). Bu sürecin yaşandığına dair bir başka kanıt, Hıristiyanlığı ilk defa resmen kabul eden Constantinus Magnus'a ait bir sikkenin pagan özellikler gösteren sikkelerle aynı seviyede ele geçmesidir (Beksaç 2002). Ayrıca bu alanda Roma öncesi döneme ait fresk, mozaik, çatı kiremidi vb. kaldırılmış yapıların döküntülerine rastlanması alanın geç Roma döneminde nekropol olarak kullanılmasına karşılık erken dönemlerde farklı bir kullanım özelliği olabileceğini akla getirmektedir.

Hellenistik ve Roma dönemlerine ait amorf seramikler üzerinde rastlanan süsleme unsurlarına dayanan önerilerden ilki alanının Paganizm döneminde Myster kültürleri ile ilişkili olabileceği yönündedir. İçi boş olarak dökülmüş Artemis figürinleri ve bunlara ait baş- beden parçalarını kanıt gösteren ikinci teori ise, "Astyra Artemisi" benzeri bir kutsal alanın Adramytteionda da varlığını savunur (Çoruhlu 2005). Ayrıca Roma devri ile ilgili urna kalıntıları arasında bulunan bazı kabartmalı örnekler üzerindeki savaşçı tasvirleri ve bunların askeri nitelikleri belli olan gömülerle aynı ortamda bulunması; bu alanın Roma süreci itibarıyla askerler ile ilişkili bir nekropol ve bir kült alanı olarak kullanılmış olma ihtimalini düşündürmektedir (Beksaç 2003a). Öyle anlaşılıyor ki alanın Hellenistik dönem ya da öncesine giden kutsallığı daha sonra

⁵⁷ Mezar tuğlaları, daha ince çamurdan yapılmış çatı kiremitlerinden farklı olarak iri taneli ve gözenekli çamurdan yapılmıştır (Çoruhlu 2003). Benzerleri Marmara bölgesi geç Roma ve Bizans yerleşimlerinde görülmektedir.

devam ettirilerek, Geç Roma- Erken Bizans döneminde kutsal alan tahrip edilip nekropol olarak kullanılmaya başlanır. Nitekim aşağıda değinileceği gibi aynı alana daha sonra bir kilise inşa edilecektir.

2001 yılı ve sonrasında devam eden çalışmalarda, İ.Ö. VI. yüzyıldan İ.S. XIII. yüzyıl sonuna kadar geniş bir döneme yayılan, aralarında batı yamacı ve megara kâseleri gibi belirgin örnekler de yer alan çok sayıda seramik ile karşılaşmıştır (Çoruhlu 2005). Fakat ne yazık ki lahit tuğlaları, mimari parçalar, günlük kullanım kapları ve seramik fırın malzemeleri şeklinde gruplanabilecek bu örnekler mezar hediyesi olarak ele geçen bir kaç tam kap dışında bütün değildir ve ancak ağız veya dip kısımlarından tipolojilerini belirlemek mümkün olmaktadır. Diğer yandan kazı çalışmaları sırasında ele geçen bol miktarda fırın artığı cüruf ile birlikte fırın yastığı, ızgara, üçayak vb. fırın malzemeleri Adramytteion'da seramik üretimini göstermesi ve Ortaçağ seramik üretim teknikleri ile ilgili bilgiler vermesi nedeniyle önemlidir (Beksaç 2002). Jeofizik yöntemleri de kullanılarak ortaya çıkarılan seramik fırınının İ.S. IV- VI. yüzyıllar arsına ait olduğu; daha çok küçük boyutlu saklama kapları ve tabak-çanak üretimi yaptığı düşünülmektedir (Çoruhlu 2006). Ortaçağ seramiklerinin doğu Akdeniz dünyası ile ilişkili olması şehrin bu bölge ile olan mevcut ilişkisi hakkındaki tarihi bilgilere uygun düşmektedir (Beksaç 2002). Doğu Akdeniz limanlarıyla olan ilişkinin diğer bir kanıtı geç Roma dönemine tarihlenen küçük taneli mozaik taşlarıyla canlı ve dinamik bir anlayışla ele alınmış mozaik parçalarıdır (Beksaç 2002).

Bilezik, boncuk, şişe, küçük boyutlu kaplara ait ağız ve dip kısımları ile pencere camı parçaları olmak üzere farklı özelliklerde ele geçen cam buluntularda da yoğunluk Ortaçağ'a aittir (Çoruhlu 2003). Helenistik ve Roma dönemlerine ait adak eşyası ya da mezar hediyesi olarak kullanıldığı düşünülen figürinler arasında ise benzerleri Phokaia, Pergamon, Smyrna ve Myrina kazılarında görülen tanrıça başları, gövdeleri ve tavus kuşu sayılabilir (Erdoğan 2005). Metal buluntular arasında haç parçaları, ok ve mızrak ucunun yanında asıl önemli grubu dövme çiviler oluşturur (Çoruhlu 2003). 2004 yılında ele geçen 1 adet Adramytteion sikkesi kazı bilimsel başkanı tarafından İ.Ö. VI. yüzyıla tarihlenmektedir (Çoruhlu 2005). Bizim yukarıda belirttiğimiz tarih ise bilinen en erken sikkenin İ.Ö. IV. yüzyıla ait olduğu şeklindedir. Kazı sonucunda verilen bilginin yazım ya da yorum hatası olmaması durumunda bu sikke, kentin Lydialılar tarafından tahkim edilmesinin hemen ardından sikke basmaya başladığını göstermektedir. Diğer yandan

kazılarda ele geçen sikkelerin büyük çoğunluğu İ.S. IV- V. yüzyıllara ait geç Roma örnekleridir (Beksaç 2002). Ele geçen buluntulara toplu olarak bakıldığında Hellenistik çağdan Osmanlıya kadar dönemlerin yaşandığını kanıtlayan eserler vardır. Fakat buluntular X. yüzyıl ve sonrasında yoğunlaşmaktadır. Kazı alanında XIV. yüzyıldan sonraya ait bir iz yoktur (Çoruhlu 2005).

Kentte ortaya çıkarılan en belirgin mimari kalıntı 2002 yılında kazı alanının doğu kesiminde yoğunlaşan çalışmalar sırasında ortaya çıkarılan üç nefli basilikal planlı bir kilisedir⁵⁸. Kesme ve moloz taş, tuğla ve bağlayıcı olarak da kırık tuğla parçalarıyla karıştırılmış kireç harcıyla yapılmış olan kilise, alanın kullanım aşamalarının önemli bir safhasını teşkil etmektedir (Çoruhlu 2005). Özellikle dış duvar ve iç duvardaki bazı oluşumlar pagan dönem yapısına erken Hıristiyanlık döneminde yapılan değişikliklerle kilise niteliği kazandırıldığını gösterir (Beksaç 2003a). Sonraki yıllarda devam eden çalışmalar kilisenin, beden duvarları ve temel üstü inşa teknikleri bilinmemesine rağmen mevcut temel seviyesi planına dayanılarak, İkonoklasm (726/30- 843)⁵⁹ sonrası dönemde ortaya çıkan basit Kapalı Yunan Haçı planlı olduğunu ortaya koymuştur (Çoruhlu 2005). Plan ve malzeme açısından Trabzon St. Ana Kilisesi, Çanlı kilise, Fenari İsa Camii, Gül camii ve Makedonya Ohrid Ayasofyası gibi Orta Bizans dönemi (843- 1204)⁶⁰ örnekleriyle benzerlikler gösteren yapının inşa malzemesi ve tekniği de X. yüzyıldan sonraya ait olduğunu kanıtlamaktadır.

2003 yılından sonra kazı bilimsel başkanlığını yürüten Çoruhlu, Ören Kilisesi'nin X. yüzyıl sonu XI. yüzyıl başında yapıldığını, Latin istilaları döneminde tahrip olduğu için yeniden tamir edilip kısa bir süre daha kullanıldığını, XIV. yüzyıldan sonra ise tamamen terk edildiğini bildirmektedir (Çoruhlu 2005). Kilisenin içinde ve dış duvarlara yakın pencere camı parçaları bulunması pencere açıklıklarına sahip olduğunu kanıtlar. Ayrıca çevredeki fresk parçaları da süsleme unsurları hakkında bilgi vermektedir. İçinde ve yakın çevresinde tahrip edilmiş 25 kadar gömünün tespit edilmiş

⁵⁸ Yapı, Erdek Karşıyaka Beldesi Bizans kilisesi ile karşılaştırılabilir. Her iki kilisenin mimari özellikleri için bkz. Çoruhlu 2005 s.232; Şahin 2004 s. 29-36.

⁵⁹ 726 da imparator olan III. Leo dini konulu bütün resimlerin yok edilmesini emreden bir karar yayınlamış, kendisinden sonra gelen İmparatorlar da 787'de bir süre tahta çıkan İmparatoriçe İren dışında kararı uygulamışlardır. Bu yasak nedeniyle 726- 843 tarihleri arasında Bizans sanatı hakkında bilinenler azdır. Fakat resimlere karşı girişilen hücumların sadece dini konulu olanlara yapıldığı ve İmparatorların saraylarında dini konulu olmayan figür sanatının devam ettiğini yazılı kaynaklardan öğreniyoruz.

⁶⁰ Bu dönemin mimari özelliklerinden biri kare yada dörtgen içine alınmış kapalı Yunan haçı planı, bir diğeri Apsis'in iki yanındaki odaların istisnasız yapıyor olmasıdır.

olması nekropol alanının özellikle tahrip edilip üzerine kilisenin inşa edildiği düşüncesi yanında alanın dinsel sürekliliğine de işaret etmektedir. Çevresinde bulunan mezarların Hıristiyan cemaatin kiliseye yakın olma arzusuyla buraya gömülmüş olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Kilise apsisinin ön bölümünde bulunmuş kırmızı hamurlu bir seramik parçası, üzerinde kazıma olarak yapılmış Latin kontluklarının kullandığı tipte haç düzenlemesi ihtiva etmektedir. Bu bulgu, IV. Haçlı Seferi sırasında Konstantinopolis'i işgal eden Latinler ve sonrasında kurulan Laskarisler⁶¹ arasındaki savaşlar ile ilgili bilgiler dikkate alınarak kentteki Latin-Laskaris mücadelelerinin kanıtı sayılmaktadır (Beksaç 2003a). Hatta Latin- Laskaris savaşlarının XI. yüzyılın sonu itibariyle Türkler ve Bizanslılar arasındaki mücadelelerden daha şiddetli olduğu düşünülür.

2005 yılında kentin yayılım alanı ve tabakalaşmanın anlaşılması için Ören meydanına çıkan gezi yolunun kenarında bir sondaj yapılmıştır. Bu sondaj XI. yüzyıla ait şehir kodunun günümüzden -0, 90 m. altında olduğunu ortaya koyması, ele geçen bir pithos kabı ve bu kabın kullanıldığı döneme ait taban seviyesinin belirlenmesi açısından önemlidir (Çoruhlu 2006). Ayrıca pithosun her iki yanından tahrip ederek geçirilmiş elektrik ve su şebekesine ait borular 1970/90'lı yıllardaki altyapı çalışmalarında eserin görülmesine rağmen gösterilen duyarsızlığın kanıtıdır. Aslında bölge hedeflenen bilgilere ulaşılabilecek bir konumdadır⁶². Ancak açmanın güney tarafında deniz kumu ile karşılaşılması nedeniyle sondajda çalışmalar erken bırakılmıştır. Kişisel kanaatim bu verinin deniz taşkınlarından kaynaklanabileceği şeklindedir. Hatta alt tabakalarda Hellenistik ve daha öncesi dönemlere ait kültür katlarının ortaya çıkması olasıdır. Şimdiye kadarki kazılarda İ.S. IV. yüzyıl öncesine ait buluntuların insitu konumlarında ele geçmemiş olduğu göz önüne alındığında buradan elde edilecek bulgular çok önemlidir. Fakat yukarıda da değindiğim gibi sondaj 1. 60 m. kodunda bırakılarak açma kapatılmıştır.

⁶¹ IV. Haçlı seferinde Konstantinopolis Latinler tarafından işgal edilince İmparator III. Aleksios Komnenos ile birlikte Anadolu'ya çekilen Theodoros Laskaris kendi adıyla anılan Bizans İmparatorluğu'nun ardılı bir devlet kurar. Fakat Laskarisler varlıklarını kabul ettirmek için Latinlerle sık sık savaşmak zorunda kalır. 1212'de iki taraf arsında yapılan bir antlaşmaya göre Adramyteion'a kadar kuzeybatı Anadolu Latinler'e bırakılırsa da 1225 de Poimanenon yakınlarında yapılan savaşta Latinler yenilerek Nikomedia'ya kadar çekilmek zorunda kalır (Mercangöz 2003).

⁶² Ören tepe, kayalık yapısı ve toprak örtüsünün alt kodlara akması nedeniyle erken dönemlere ait buluntuları koruyamamıştır. Ayrıca kentin en görkemli alanı olduğundan her dönemde kutsal yapılar bir önceki tahrip edilerek buraya yapılmıştır.

Aslında burada değinilmesi gereken hususlardan biride kazı başkanlarının uzmanlık alanlarının kazının çerçevesinin belirlenmesinde etkisidir. Tabî ki bu durumun çıkarılan eserlerin bilimsel olarak değerlendirilebilmesi yönünde olumlu bir etkisi hatta zorunluluğu vardır. Diğer yandan ise kazı başkanları kendi uzmanlık alanı kapsamına girmeyen ya da teorilerini desteklemeyen bazı verileri göz ardı edebilmektedir. Yapılması gereken kazılan yerleşimin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve kuruluşundan terk edilmesine kadar bütün verilerin kazı ekibinde bulunacak uzmanlarca titizlikle incelenmesidir. Adramytteion'da da 2001 yılından beri kazılar devam etmesine ve kentin İ.Ö. I. binyılın başlarına giden tarihçesi bilinmesine rağmen kazı başkanı ve ekibinin kazı sonuçları ile ilgili yaptıkları yayınlarda Antikçağ'la ilgili sorunlara fazla değinmedikleri görülmektedir. En önemlisi de kent Mysia tarihsel coğrafyası içinde yer almasına rağmen burada söz konusu halka ilişkin bir veriye ulaşamadığı gibi bu yönde bir amaçtan da bahsedilmemektedir.

Bir diğer eksiklik Ören yerindeki kazıların kısa sürmesidir. Böyle bir antik kentin yazları 1- 1,5 ay gibi kısa sürelerle kazılması soru işaretlerinin aydınlatılmasının uzun yıllar almasına neden olacaktır. Korunabildiği takdirde bunun hiç bir mahsuru yoktur. Ancak her geçen gün kalıntılar gerek kaçak kazılar, yapı temelleri, erozyon gibi nedenlerle hatta bazen Adramytteion'da 1960/70'li yıllarda sit sınırlarının değiştirilmesinde olduğu gibi bizzat devlet kurumları eliyle yok edilmektedir. Bu durumda kazıların gerekli maddi olanaklar sağlanarak daha uzun süre yapılması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca toprak altındaki eserleri tahrip etme olasılığı nedeniyle arkeolojik sit alanlarında tabela dikmenin bakanlığın iznine tabi olmasına rağmen sit alanında, biri bilgilendirme iki adedi de reklâm olmak üzere üç adet tabela yer almaktadır (Ek 3 b). Bunların hemen önlerindeki beton duvara monte edilmek yerine kalıntıların olabileceği alana dikilmiş olması üzücüdür.

Diğer yandan şimdiye kadar yapılan Adramytteion kazılarının bilime katkıları tartışılmaz. Ortaya çıkarılan buluntular kentte geç Roma- erken Bizans ve sonrası dönemlerin daha yoğun yaşandığını göstermektedir. Özellikle Paganizmin Hıristiyanlığın içinde devam eden gelenekleri ve Pagan-Hıristiyan, Bizans- Türk, Latin-Laskaris çatışmalarına ilişkin tarihi bilgilere Edremit Körfezi'nin güneyindeki bir merkezden arkeolojik buluntularla katkı sağlanmıştır. Ortaya çıkarılan seramik fırını kentin seramik üretimi hatta belki ihracı yanında Ortaçağ seramik fırınlarının yapısı

hakkında yeni bilgiler ortaya koymuştur. Orta Bizans Dönemi'ne ait bir kilise daha önceki dönemlerde olduğu düşünülen dini yapıların en sonuncusudur. Ancak Hıristiyanların, kendilerine yapılan işkencelerin acısıyla olsa gerek pagan döneme ait izleri yok etmeleri geç Roma öncesi hakkında sağlıklı bilgi edinilmesini güçleştirmektedir. Kazıların yapıldığı Ören Tepe'nin kayaç yapısı ve toprağın alt kodlara akması da buluntuların korunamamasında etkindir. Ayrıca kentin XI- XII. yüzyıllarda terk edildiği şeklindeki eski kanaat arkeolojik bulgularla çürütülerek XIV. yüzyıla kadar sürekliliği kanıtlanmıştır. Önümüzdeki yıllarda söz konusu antik kentteki kazılar, kazı hedefleri arasında kentin kuruluşu konusundaki bilgilerin aydınlatılması, Kimmerler, Galatlar gibi istilacı kavimlerin kente verdikleri zararlar, Roma dönemi ve öncesinde varlığı bilinen liman ve tersaneninin yerinin saptanması gibi Adramytteion'un erken dönemlerine ilişkin verilere ulaşılması gayeleri de eklenerek daha kapsamlı bir şekilde sürdürülmelidir.

II. 2. 2. Allianoi

II. 2. 2. 1. Coğrafya ve Tarih

Allianoi⁶³, Bergama'nın kuzey doğusunda Bergama-İvrindi karayolu üzerindeki Paşa Ilıcası mevkiinde oldukça yeni keşfedilmiş bir antik yerleşimdir (Ek 4 a). Bölgede, kazı çalışmaları öncesi İvrindi- Bergama kara yolunda 1979 yılına kadar kullanılan bir Roma köprüsü ve yine kökeni Roma dönemine ait zaman zaman tamir edilen bir Ilıca yapısı yer almaktadır. Yerleşimle ilgili tek antik kaynağımız İ.S. II. yüzyılda yaşamış Hadrianoutherai'lı sofist P. Aelius Aristides'tir. Yazar biraz da psikolojik kökenli olan hastalığından kurtulabilmek için sürdürdüğü arayışlar sırasında tanrı Asklepios rüyasında gösterdiği eski eşi aracılığıyla kendisini Pergamon'da bulunan tapınağına çağırmıştır. Aristides, burada Asklepios kutsal alanlarının tedavi yöntemi olan uykuları sırasında tanrının kendisine yapması gerekenleri bildirdiği rüyalarını *Hieroi Logoi*⁶⁴ adlı

⁶³ Kuruluşu Mysialıların etnik kimlik olarak asimile olduğu bir döneme denk geldiğinden bu halkla ilgili veriye ulaşılması söz konusu değildir. Ancak coğrafi olarak Mysia kapsamındaki kült merkezinin, keşfi ve yok oluş serüveni dikkate değerdir.

⁶⁴ Eser, batı Anadolu'nun kuzeyindeki Antikçağ ılıcaları ve yine bugünkü Balıkesir'den İzmir'e kadarki alanda yer alan keşfedilmemiş küçük boyutlu yerleşimlerin konumları açısından eşsiz bir kaynaktır.

kitabında anlatmaktadır. Bu eserden (III. 1- 6) öğrendiğimiz kadarıyla yazarın tedavi olduğu merkez, Pergamon ile Hadrianoutherai arasında Pergamondan gidiş- geliş 240 stadia uzaklıktaki Allianoî'dur. Eserin orijinalini incelemek fırsatımız olmadığından Doç. Dr. Turhan Kaçar (2005) ve Doç Dr. Ahmet Yaraş'ın (2001b; 2002; 2003) alıntılarıyla yetinmek zorunda kaldık. Ancak Allianoî'a iki kez geldiği ve iki yıla yakın kaldığı bildirilen Aristides'in buradaki yapılardan hiç bahsetmemesi ilginçtir. Belki titizlikle incelendiğinde Allianoî ile ilgili detaylara ulaşmak mümkün olabilir.

Diğer yandan kült merkezine Strabon, Plinius, Pausanias vb. Anadolu coğrafyasını iyi tanımlayan ve günümüz araştırmacılarınca daha iyi tetkik edilmiş antik kaynaklarda değinilmemiş olması, şimdiye kadar yerinin araştırılmamış olmasında etkilidir. Kazı çalışmaları öncesi yüzeyde fazla kalıntı olmadığından kent, XIX- XX. yüzyıl seyyahlarının gezi notlarında da yer almaz. Bu durum tarihçe konusunda bilgi eksikliğine neden olmaktadır. Ancak ilk olarak tarihçesinin çok yakınındaki Pergamon'la paralellik göstereceği açıktır. Hatta yerleşimin Pergamon'daki Asklepieion'un bir uzantısı olabileceği göz ardı edilmemelidir. Kentin kendi adına sikke basmamış olması bu düşüncüyü destekler.

1998 yılından bu yana yapılan kazıların sonuçları da bazı genel bilgiler vermektedir. Buna göre; yakın çevresinde Tunç Çağı buluntularının ele geçmiş olması çevrede bu döneme ait bir yerleşimin varlığını kanıtlar⁶⁵. Ancak yerleşimin asıl tarihi Hellenistik dönemde sıcak su kaynağı ile ilgili belki de Pergamon kentindeki Asklepiion'a bağlı küçük bir sağlık yurdu yerleşimi ile başlar. Roma döneminde İ.S. II. yüzyıl imar faaliyetleri sırasında bugün ortaya çıkarılan binaların yapılmasıyla gerçek bir ılıca ve buna bağlı yerleşim halini alır (Yaraş 2000; Yaraş 2002). Geç Antikçağ'da saldırı, yangın, sel, deprem vb. felaketlerle ekonomik açıdan zayıflamakla birlikte var olan yapılar eklemelerle kullanılarak yerleşim Geç Bizans'a kadar devam ettirilir. Fakat Allianoî Bizans'la birlikte sona erse de ılıcanın en azından bir bölümü günümüze kadar şifa arayanlar için hizmet vermeye devam etmiştir. Nitekim 1992'de Ilıca İzmir İl Özel

Örneğin Ramsay, Hadrianoutherai'nin lokalizasyonunda Aristides'in verdiği bilgileri kullanmıştır (Ramsay 1960).

⁶⁵ Devlet ormanı alanında yapılan sondajda ele geçen Erken Tunç Çağı II'ye ait kırık bir Yortan kabı; Roma, Bizans buluntularıyla aynı tabakadan ele geçmiş olmakla birlikte çevrede Prehistorik bir yerleşimin varlığını kanıtlar. Bu durumu destekleyen diğer bir bulgu 1996 da baraj gövdesinin bulunduğu alanda ele geçen Prehistorik kaptır (Yaraş 2001b).

İdaresi'nce restore ettirilerek ve konaklama için ek binalar yapılarak işletmeye verilmiş, fakat 1998 yılında yaşanan sel baskını tesisi yeniden kullanılamaz duruma getirmiştir.

II. 2. 2. 2. Kurtarma Kazıları

Yukarıda da değimiz gibi Allianoı oldukça yeni keşfedilmiş bir antik sağlık merkezi ve buna bağılı yerleşimdir. İlya çayının güney ve kuzeyinde konumlanan bu yerleşimin keşfi, alanın Yortanlı barajı suları altında kalacak olması nedeniyle yapılan kurtarma kazıları sayesinde gerçekleşir. Aslında baraj⁶⁶ ilk kez 1963 yılında DSİ. tarafından “Kuzey Ege Havzası Araştırma Raporu” içinde Paşaköy Barajı olarak önerilir. 1970 yılında yine DSİ.'nin hazırlattığı “Bakırçay Havzası Master Plan Raporu” içinde bu kez Yortanlı ve Çaltıkoru barajları şeklinde ve bugünkü yerlerinde yapılmaları planlanır. 1981 yılında “Bakırçay Kınık Projesi Planlama Raporu”na dönüşen proje 1986 da uygulama programına girerek 1992 yılında Yortanlı barajının yapımına başlanmıştır (Yaraş 2001b). Bölgede Bergama Müzesi'nce gerçekleştirilen kurtarma kazıları da 1994 yılında her iki barajın temelini atılmasının ardından başlatılır.

1995/96 yıllarında Yortanlı Barajı inşaat alanında yapılan kazılarda Bizans dönemine ait bir köy yerleşimi ve nekropol ortaya çıkarılmıştır (Nalbantoğlu 1997). Tek başına bu bulgu bile baraj inşaatının durdurulmasında etken teşkil etmesi gerekirken, inşaatın devam etmesi Allianoı'un su altında kalmasına neden olacak süreci başlatmıştır⁶⁷. Ayrıca baraj gövdesinin doğusunda antik Parthenion (Asarlık) yerleşimi, Çaltıkoru barajının tünel girişinde de Roma dönemine ait Pergamon'a su taşıyan bir kemer vardır. Burada bir diğer yanı sıra tarihi eserlerin korunmasında yetkili kılınan Müze Müdürlüğü'nce yapılmıştır. Şöyle ki baraj projesi 1960'larda hazırlandığı, 1970 yılından sonra ise barajın yeri kesinleştiği halde temelini atılmasına kadar bölgede ciddi bir araştırma yapılmamıştır. Oysa daha sonraları Paşa Ilıcası mevkiinde yüzey toprağının sadece 10- 15 cm. altından Bizans mezarları çıkarılmıştır (Yaraş 2002). Söylemek istediğimiz proje henüz uygulamaya konulmadan kurumlar arası iletişim

⁶⁶ Baraj projesi ile ilgili Allianoı'un internet sitesinde yer alan bilgilerden faydalanılmıştır (<http://www.allianoı.org/main/tr/baraj.asp> 27.09.2007).

⁶⁷ DSİ.'nin baraj projesinden vazgeçmemesinin nedenlerinden biri de baraj alanının kamulaştırılması dâhil projeye harcanan paranın karşılanamamasıdır.

sağlanarak, bölgedeki antik kalıntılar ortaya çıkarılabilsedi hem kazı çalışmalarından daha iyi sonuç alınır hem de alternatif projelerle alanın su altında kalması önlenebilirdi.

Ancak 1998 yılından itibaren ağırlık verilen Paşa ılıcası mevkiindeki kurtarma kazıları Bergama Müze Müdürlüğü'nce Doç Dr. Ahmet Yaraş'ın bilimsel başkanlığında 2006 yılına kadar devam etmiştir. Daha ilk yılki kazılar sırasında ılıcanın karşısındaki alanda doğu- batı doğrultulu yaklaşık 6 m. genişliğinde, 180 m. uzunluğunda, kenarları dikdörtgen bazalt blok taşları ile sınırlanan bir cadde saptanmıştır (Yaraş 2000). Ortası bombeli bir şekilde olan caddenin kuzey ve güneyinde yaklaşık 2,5 m. genişliğinde sıkıştırılmış toprak tabanlı stoalar ve bu stoaların gerisinde de dükkânlar vardır. Kenarlarda biriken yağmur sularının küçük kanallarla ortadaki üzeri sal taşları ile kapatılan ana kanala akıtıldığı anlaşılmaktadır. Caddenin güney kenarında Anadolu'da ender gözüken İtalya kökenli exedra tipinde anıtsal bir Nypheum⁶⁸, Nypheum'un kuzeyinde ise sınırları tam olarak saptanamayan forum alanı yer almaktadır (Yaraş 2000). 1999 yılı kazıları sırasında forum alanında Nypheum'un tam karşısında kuzey-güney yönünde 35 m. uzunluğunda 7,50 m. genişliğinde bir cadde (cardo) daha ortaya çıkarılmıştır. Forum alanı ile Propylon⁶⁹ arasında yer alan bu caddenin doğusunun geç Antikçağ'dan itibaren mevcut cadde tabanı kullanılarak oluşturulan basit mekânlarla daraltıldığı anlaşılmaktadır (Yaraş 2000). Her iki cadde Nypheum'un önündeki meydana kesilir. Cardo'nun Nypheum'un tam aksına denk gelmesi aynı zamanda ve bir imar planı çerçevesinde yapıldıklarını kanıtlamaktadır. Decumanus'ta olduğu gibi cardoda da planlanmış bir atık su sistemi vardır ve güneyden eğimle gelen atık su, analogarda toplanarak İlya çayına dökülür (Yaraş 2001b). Diğer cadde gibi kenarlarında stoalar yer alan Cardo'nun başlangıcında ise iki basamakla ulaşılan platform üzerinde Propylon yer almış olmalıdır (Yaraş 2001b).

Forum alanında kesişen iki ana cadde ve bunları dik gelen sokaklar, kökeni Hippodamos planına dayanan ve Hellenistik, Roma dönemleri şehir planlamacılığında çok sık kullanılan özelliklerdir. Burada yerleşimin yeni baştan kurulmuş olması sistemin kusursuz bir şekilde uygulanmasında etkilidir. Ayrıca ana caddelerin kenarlarında sütun altlıkları yer almaktadır. Bu durum Pergamon Asklepionu'na girişteki sütunlu yolu andırır. Zaten genel olarak bakıldığında yerleşimin özellikle aşağıda değinilecek

⁶⁸ Çeşme.

⁶⁹ Anıtsal giriş yapısı.

termal yapıların Pergamon mimarisi ile benzerlikleri göze çarpar. Hatta Pergamon Asklepion'unda günümüze kadar korunmamış olan bazı yapıların Alliano'daki örneklerine bakılarak rekonstrüksiyonları tekrar yapılabilir.

Propylon'a doğudan gelen dar sokağın kuzeyinde frigidarium, hypocaustlu mekân ve içlerinde oturma sekileri olan üç adet dinlenme mekânı gibi termalin farklı odaları ile karşılaşmaktadır (Yaraş 2001b). Dere yatağındaki mimari kalıntılar da derenin iki yanındaki yapıları bir birine bağlayan ikinci bir köprünün varlığını kanıtlar. Doğu köprüsü olarak tanımlanan bu köprü, kült merkezinin diğer anıtsal binaları ile birlikte İ.S. II. yüzyılda yapılmış olmalıdır⁷⁰. Ancak geç Bizans döneminde çevreden gelen aşırı dolgunun dere yatağını doldurması ya da 262 yılında kuzey batı Anadolu'da yaşanan deprem nedeniyle yıkıldığı için başlangıcındaki bazı blok taşları yerlerinden sökülerek köprünün kullanıma kapatıldığı varsayılmaktadır (Yaraş 2003). Çayın güneyinde yapılan çalışmalar, ana caddelerin kesiştiği kısmın kuzeydoğusunda 1200 m² lik alana yayılan bir İnsula'yı tamamen ortaya çıkarmıştır⁷¹ (Yaraş 2001b). İnsula içindeki bütün yapılar direk veya bir birlerine açılan kapılar arıcılığıyla ortadaki üç tarafı dörder sütunla çevrili kare avlu ile bağlantılıdır. Bizans döneminde avlunun doğusuna yuvarlak bir seramik fırını eklendiği görülmektedir. Bu dönemdeki değişikliklerden biri de Decumanus'un güney doğu ucundaki üç nefli bazilikal planlı kilisedir (Yaraş 2001b). İçinde ve çevresinde çok sayıda mezar ortaya çıkarılan kilisenin, ılıca ile birlikte planlanan decumanustan bağımsız bir şekilde fakat kent planını bozmadan yapıldığı anlaşılmaktadır (Yaraş 2003). Yine Bizans dönemi⁷² eklemesi olan Propylon'un güney batısındaki cam fırını da daha önce Anadolu'da sağlam örneğine çok az rastlanması nedeniyle önemlidir (Yaraş 2002).

Çayın kuzeyinde yapılan kazılar ise termalin sıcak bölümünü ve kuzey sınırını ortaya çıkarmıştır. Burada termalin dört mekânının yanında çayın kuzeyindeki termal yapılarının iki katlı olduğunu kanıtlayacak tonozlu bir koridor vardır. 70 m. uzunluğunda 6 m. yüksekliğinde olan bu tonozlu geçiş Pergamon Asklepion'undaki benzeri ile karşılaştırılabilir. Kazının en popüler buluntusu da çayın kuzeyinde termal

⁷⁰ Her iki köprünün birbirini kesen cadde ve sokaklarla birlikte Hippodamik plana göre yapıldığı anlaşılmaktadır (Yaraş 2002).

⁷¹ Daha sonraki yıllarda genellikle üst tabakalarında Bizans mezarları, alt tabakalarında ise Roma yapıları ile karşılaşılacak diğer insulaların da açılmasıyla Alliano'un planı daha belirginleşmiştir (Yaraş 2002).

⁷² Bizans dönemine ait buluntu yoğunluğu burasının lokalize edilmemiş bir piskoposluk merkezi olabileceğini düşündürmektedir (Yaraş 2001a)

yapının odalarından birinde niş⁷³ içinde ele geçmiş elinde istiridye kabuğu tutan Nymphe heykelidir⁷⁴ (Yaraş 2001b). Heykelin göbek kısmının altına daha sonraki bir dönemde delik açılmış künkler aracılığıyla getiren suyla yeni bir işlev kazandırılmıştır (Ek 4 b). Kuzey ılcada yapılan kazılar büyük bir sel sonrasında burasının yangın tabakası ile son bularak fonksiyonunun dışında kullanıldığını da göstermektedir. Yangın tabakası içinden ele geçirilen arkeolojik ve nümizmatik bulgular bu tabakanın en geç İ.S. III. yüzyıl sonu IV. yüzyıl başına ait olduğunu kanıtlar. Böylece Allianoı'un güney kısmının İ.Ö. I. yüzyıldan İ.S. XI. yüzyıla kadar giden kronolojisinin aksine kuzey kısım kronolojisi daha kısa sürmüştür (Yaraş 2004).

Genel olarak, kuzeydeki mimari kalıntılar geç Antikçağ'da İlya Çayı'nın getirdiği alüvyonlarla dolduğu için üst örtüsüne kadar korunabilmişlerdir. Sedimentasyonun geliş aralıklarını, dolayısıyla geç Bizans dönemi yağış rejimini de kesitten saptamak mümkün olmaktadır (Yaraş 20002). Sel baskınına İ.S. 262 depreminde çayın taşkınlarından ılcayı korumak için yapılan duvarın çökmesi neden olmuş olmalıdır. Fakat burada yer alan asfalt yol ve ılıcanın konaklama binalarının, antik kalıntıların özellikle yüzeye yakın kısımlarını tahrip ettiği anlaşılmaktadır (Yaraş 2001b). İzmir İl Özel İdaresi'nce barınma gereksinimini sağlamak için inşa edilen bu binaların 2003 yılında kaldırılmasıyla altındaki kalıntılar ortaya çıkarılarak, çayın güney ve kuzeyinde konumlanan termalin 9700 m² lik bir alana yayıldığı anlaşılmıştır (Yaraş&Baykan 2004; Yaraş 2002). Toplam 40.000 m² lik bir alanı kaplayan yerleşimde ılıcanın kapladığı alan Allianoı'un kuruluş amacının bir diğer kanıtıdır (Yaraş 2005b). Doğu köprüsü de çayın iki yanında yer alan kompleksin yapılarını birbirine bağlamış olmalıdır.

Kazı çalışmalarına paralel olarak; kült merkezinin çevredeki antik yerleşimlerle ve nekrapollerle bağlantısı, antik yol ağlarının, baraj alanındaki taşınır-taşınmaz kültür varlıklarının tespiti ve taşınır olanların kazı evine taşınması gibi amaçlarla Yortanlı ve Çaltıkoru barajlarının gölet alanını kapsayan yaklaşık 10 kilometrelik bir alanda yüzey araştırmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında eski Bergama olarak anılan Paşaköy çevresinde Hellenistik çağ ve öncesi yerleşmenin olduğu toplanan seramik buluntuları

⁷³ Heykel yapının kuzeyinde ortada bulunan bir nolu nişte ele geçmiştir. Diğer nişlerde heykel kaide izleri ve su künkleri yer alması orijinalde onlarda da heykeltıraşlık eserin olduğunu kanıttır (Yaraş 2005a).

⁷⁴ Heykelle ilgili bkz. Yaraş, Ahmet. (2004). Allianoı Nymphesi. 60. Yaşında Fahri Işık'a Armağan, Anadolu'da Doğdu, Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag. İstanbul: Ege Yayınları. s. 803-815.

ile kesinlik kazanmaktadır (Yaraş 2000). Kazı alanının etrafında bazıları defineciler tarafından tahrip edilmiş çok sayıda mezar ve mimari elaman⁷⁵ saptanmış, taşınabilir bazı eserler kazı evine getirilmiştir (Yaraş 2001b). Ayrıca bölgede antik yerleşimler arasında doğu- batı doğrultulu Pergamon - Germe yolu ile birleşen bir yol ağı bugünde izlenebilmektedir (Yaraş 2001b).

Kazıları tamamlayıcı diğer bir çalışma çevrede yapılan sondajlardır. Ilıcının batısında Çamlık Mevkii olarak anılan tepenin güneyinde yapılan sondajlar, geç Roma döneminde yerleşmenin sınırlarının buraya kadar uzandığını göstermesinin yanında, doğu-batı doğrultulu üzeri haçla kapatılmış Germe-Pergamon arasındaki suyolunun bir bölümü de ortaya çıkarmıştır. Bu bulgu Pergamon su sistemi hakkındaki bilgileri tamamlamaktadır. Yine aynı tepenin zirvesinde defineciler tarafından açılmış Roma dönemi mezarları ile eteklerinde Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait daha basit mezarlar vardır (Yaraş 2000). Çeltikçi sektöründe yapılan sondajlarda Hellenistik dönemde Pergamon ile bağlantılı küçük bir yerleşim ya da çiftlik evi olabilecek kalıntılar ortaya koymuştur (Yaraş 2003). Paşa Ilıcası'nın 4 km. güneybatısındaki Maymun Sekizi Tepesi ve yine Paşa Ilıcası'nın güneyindeki Koca Kuru Tepe'deki sondajlarda ortaya çıkarılan mezarlar da III. bölümde inceleyeceğimiz İvrindi çevresindeki mezarlarla benzerlikleri nedeniyle önemlidir (Yaraş 2001b).

Böylece 1998 yılına kadar bilinmeyen Alliano, Doç Dr. Ahmet Yaraş'ın yönetiminde gerçekleştirilen dokuz yıllık özverili çalışma sonucunda; hippodamos planına göre düzenlenmiş mimarisi, stoaları, sokakları, dükkânları, kült yapıları, geç dönemde yapılan kilise ve şapeliyle en önemlisi de termal yapısıyla bilim dünyasına kazandırılmıştır. Kazılar yüzey araştırmaları ve sondajlarda ortaya çıkarılan altın, gümüş ve bronzdan çok sayıda sikke, heykeltıraşlık eserleri, metal tıp aletleri, pişmiş toprak kullanım kapları⁷⁶, kandiller, cam ve kemik eserler hem arkeoloji dünyası açısından hem de yakındaki Pergamon kenti kazılarını tamamlayıcı yeni bilgiler vermektedir. Bulunan bazı tıp aletleri nedeniyle Alliano'da hidroterapinin yanında cerrahi müdahalenin yapıldığı da söylenebilir (Yaraş 2003). Ele geçen iki adet ezme taşı

⁷⁵ Hatta baraj gövdesinde bile antik özellik gösteren bazı taşlara rastlanmıştır.

⁷⁶ Seramik buluntular için bkz. Yaraş&Baykan 2004 s. 56- 57.

da ilaç yapımında kullanılmış olmalıdır. Özellikle her yıl yüzlerce ele geçen sikke⁷⁷ buraya şifa aramak için gelen ziyaretçilerin harcadığı paraların ve ılıca merkezinin ekonomik refahının göstergesidir. Ekonomik gelişmişliğin diğer bir göstergesi, Ilıcanın değişik birimlerinde karşılaşılan fresk, mozaik, mermer ve stuko gibi iç dekorasyon unsurlarıdır.

Her ne kadar kült merkezin adının geçtiği herhangi bir yazıt ele geçmemiş olsa da keşfedilen yerleşimin Allianoi olduğu kuşku götürmez. Bunun en önemli kanıtı ortaya çıkarılan termal yapılarıdır. Yine Aritides'in verdiği Pergamon'dan gidiş-geliş 240 stadia uzaklıktaki mesafede (tek yön 120 stadia yak. 23- 25 km.) Allianoi'un bu günkü konumuna uymaktadır. Kurtarma kazılarında bulunan bir sunağın üzerindeki "asklepios ve hygeia'ya sundu" yazıtı, üzerinde asa tutan Asklepios ve Latince yazıtlı gümüş yüzük parçası, İ.S. II. yüzyıla tarihlenen iki Asklepios başı ve tıp aletleri Paşa Ilıcası mevkiinin Aristides'in sözünü ettiği Asklepios kült merkezi olduğunun arkeolojik kanıtlarıdır (Yaraş 2001b; Yaraş 2003).

Fakat baraj inşaatı bir yandan kurtarma kazılarını zorunlu kılarak, Allianoi'un keşfedilmesini sağlarken diğer yandan da tamamıyla sular altına gmmekle tehdit etmektedir. Bu nedenle kurulan Bergama Yortanlı Kurtarma Derneği, DSİ., DÖSİM ve 2000 yılından itibaren kazı sponsoru olan Philip Morris- Sabancı firması destekleri ile kazıların daha hızlı ve düzenli yapılması sağlanmıştırdır. Ayrıca Allianoi'un su altında kalmaması için konunun diğer muhatabı DSİ.'ye baraj projesinden vazgeçilmesi ya da baraj gövdesinin farklı bir alana kaydırılması, antik kalıntıya rastlanmayan Adatepe'ye yapılacak tesisle Allianoi'un kongre ve sağlık turizmi açısından değerlendirilmesi önerilmiştir. Bu durumda Bergama da günlük turizmden kurtularak yataklı turizm ile daha fazla gelir sağlayacaktır. Baraj projesinden vazgeçilmediği takdirde ise yerleşmenin etrafı temeli ana kayaya kadar giden perde duvarları ile kaplanarak ılıcanın kuzeyinden tünel aracılığıyla baraja su verilmesi sağlanabilecektir. Bakırçay Havzası'nın geleceği açısından baraj projesini çok önemli gören DSİ.'den ne yazık ki alanın kille kapatılarak tarihi eserlerin zarar görmesinin önlenmesi şeklinde bir koruma nerisi dışında olumlu yanıt gelmemiştir.

⁷⁷ 2001 yılında yaklaşık 4 m² lik bir alanda Roma imparatorluk döneminden geç Bizans'a kadar değişik dönemlere ait 600 civarında sikke ele geçmiştir (Yaraş 2002).

Diğer taraftan Allianoı 2001 yılında sit alanı⁷⁸ ilan edilmiş olduğundan yasalar korunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu açmazı çözmek için Başbakanlık tarafından oluşturulması istenen komisyon, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün çağrısıyla toplanarak 2005 yılında Allianoı'da incelemelerde bulunmuş ve alanın su altında bırakılmaması yönündeki raporunu söz konusu Bakanlığa sunmuştur. Ancak bir yıl sonra yeni bir komisyon daha oluşturulması ihtiyacı duyulmuş, bu komisyonda Allianoı'un su altında bırakılması yönünde bir karar vermeyince, en son 2007'de üçüncü komisyonun aldığı karar ve Koruma Kurulu'nun onayı ile kentin sular altında kalacağı kesinleşmiştir. Bergama Müzesi'ne en ünlüsü kült merkezinin simgesi haline gelen Nymphe heykeli olan on bin eser kazandıran Allianoı'ı kurtarma projeleri de pahalı oldukları gerekçesi ile reddedilmiştir. Böylece suyun olanaklarından daha fazla yararlanmak için dere yatağına kurulan ılıca ve yerleşim bugün de sözde aynı amacı güden bilinçsiz bir proje nedeniyle yok olma yolundadır. Bütün bunlara rağmen Pergamon'da yapılacak ve Allianoı eserlerinin sergileneceği ikinci bir müze hem XXI. yüzyılın en önemli arkeolojik keşiflerinden birini gelecek kuşaklara aktaramamanın acısını hafifletecek hem de ilçenin kültürel canlılığı arttırılacaktır.

II. 2. 3. Daskyleion

II. 2. 3. 1. Coğrafya ve Tarih

Perslerin Hellespontus Phrygiası satraplığı merkezi olarak ünlenen Daskyleion, Manyas gölünün güney doğu kıyısında Bandırma'nın Aksakal bucağına bağlı Ergili Köyü yakınlarındaki Hisartepe'dedir. Kent adını⁷⁹ Lydia kralı Gyges'in babası Daskylos'tan alır (Herodotos I. 8). Fakat bizzat Daskylos'un mu kurduğu yoksa Gyges tarafından kurulan kente, adını yaşatmak için babasının adının mı verildiği belirgin

⁷⁸ Kazılan alanın Allianoı olduğu öğrenildikten sonra Bergama Müze Müdürlüğü tarafından tespit edilen kalıntılarla ilgili olarak İzmir I Nolu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na ve Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne yapılan sit teklifleri sonrasında Kurul, önce Maymun Sekizi Tepesi ve Koca Kuru Tepe mevkiindeki nekropollerle ilgili "I. Derece Arkeolojik Sit" kararı almıştır. Ardından da 28.03.2001 gün ve 9220 sayılı kararla Paşa Ilıcası mevki I. Derece Arkeolojik Sit ilan edilmiştir (Yaraş 2001b s. 464; dp.11).

⁷⁹ İsmi sonundaki -eion takısı eski Yunanca "yeri" anlamına gelir.

değildir. Hatta Gyges'in tahta çıkışı ile ilgili Herodotos'un (I. 8- 12) aktardığı ilginç olayı dikkate almazsak, Heraklesoğulları ve Mermnad sülaleleri arasındaki çekişme yüzünden Daskylos'un İ.Ö. VII. yüzyılın başlarında buraya sürgün edildiği söylenebilir. Damascus'lu Nikolaos'ta bu görüşümüzü destekleyen bilgiler vermektedir (Bakır 1988). Yine aynı yazarın sözlerinden Daskyleion'un en azından Sadyattes döneminden (İ.Ö. 625–610) beri Lydia etkinliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Lydia'nın İ.Ö. VII. yüzyılda kuzey batı Anadolu'daki hâkimiyetinin diğer bir kanıtı da Strabon da (XIII. II. 22) geçen Miletos'un Abydos'u kolonize etmek için Gyges'ten izin almak zorunda kalmasıdır. Ayrıca Akurgal kazılarında bulunan Protokorinth vazolar, erken oryantizan döneme tarihlenen seramikler ve 1988 yılı sonrasında ele geçen bazı seramik örnekleri Daskyleion'da İ.Ö. VII. yüzyılda bir yerleşmeye işaret eden yazılı kaynakları destekleyen arkeolojik kanıtlardır. Fakat son yıllarda ele geçen epigrafik ve arkeolojik buluntuların gösterdiği gibi kentin varlığı, VII. yüzyıl öncesine gider. Bu durumda Lydialılar zamanında sadece geliştirilmiştir. Daskylos'tan önceki adı konusunda ise Aphnitis Limne kıyısındaki Aphneion gibi yakıştırmalar olsa da bunu kesinleştirecek epigrafik buluntular yoktur.

Kent asıl görkemini Lydialıların tarih sahnesinden çekilmesinin ardından Akhaemenid etkinliği döneminde yaşar. Pers kralı Kyros'un İ.Ö. 547/46 yılında Sardeis'i ele geçirmesinden sonra Mazares ve Harpagos komutasındaki Pers ordusu bütün batı Anadolu ile birlikte Daskyleionu'da işgal eder. Batı Anadolu'daki eski Yunan kentleri Sardeis ve Daskyleion da kurulan satraplıklara(Persçe Khşaatrapa) bağlanır. Böylece Daskyleion, büyük İskender'in Granikos savaşında Pers ordusunu yendiği İ.Ö. 334 tarihine kadar iki yüz yıl Pers satrapları ile yönetilir. Önceleri küçük Asia'nın tüm kuzey kıyısı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nin güney kıyılarındaki kentlerle iç kesimdeki Phrygia ve Kappadokia'yı da içine alacak denli geniş bir alana yayılan merkezin I. Dareios döneminde yeni satraplıkların kurulmasıyla sınırları daralır⁸⁰. Genellikle Pers imparatorlarının başkentleri Ekbatana ya da Susa'da bulunması nedeniyle bu dönemde satraplar bölgelerinin fiili egemeni durumundadır. Tarihleri kesin bilinmemekle birlikte Pers ve Yunan yazılı kaynakları dikkate alınarak

⁸⁰ İ.Ö. 521 yılında Pers imparatoru olan I. Dareios döneminde Anadolu'daki satraplıkların sayısı 5'e çıkmıştır: İauma (Ion), Kilikia, Sparda (Sardeis), Daskyleion ve Armenia.

Tomris Bakır tarafından oluşturulan listede kentteki siyasi yaşamın hızlı akışına örnek gösterilebilecek 12 Daskyleion satrapı sıralanmıştır (Bakır 1988 s. 79).

İ.Ö. 547- 480 yılları arasındaki erken Akhaemenid evre satrapları arasında Pharnakes, Mitrobates, Megabazos ve Megabates sayılabilir. Daskyleion altın çağını ise İ.Ö. 480- 370 yılları arasındaki orta Akhaemenid evrede yaşamıştır. Bu döneme ait I. Artabazos, I. Pharnabazos, I. Pharnakes ve II. Pharnabazos'un yaşadığı saray İ.Ö. 395 yılında yakılıp yıkılır. Antik kaynaklarda da geçen bu tarihi olay, Atina ile Sparta arasındaki Peloponnesos Savaşı'nın Ege Denizi'ndeki ayağında gerçekleşir. Bu sırada Daskyleion satrapı olan II. Pharnabazos Pers sarayının taktiğini izleyerek önce Atina yanlısı bir tutum sergilemiş, daha sonra ise dostluk ilişkisini Sparta'ya kaydırmıştır. Ancak bu dostluk Spartalı komutan Agesilaos'un Daskyleion çevresini yakıp yıkmasına engel olamaz. Ksenophon'un verdiği bilgiye göre Spartalılar tarafından İ.Ö. 396 da Küçük Asia'ya gönderilen Agesilaos'un, Daskyleion çevresinde kışı geçirmek için yaptığı yağmalar bu dostluğu bitirmiştir. Hatta Agesilaos, II. Pharnabazos'un karargâhına saldırarak Mysialılar'dan oluşan nöbetçileri öldürdükten sonra Pharnabazos'un eşyalarını ve hayvanlarını yağmalamış, ancak savaş sonunda Kyzikos'lu Apollophanes aracılığı ile her iki lider bir araya gelerek anlaşmışlardır. Ksenophon'un (Ksenophon, *Hellenika* IV. I. 33) söz konusu buluşma ile ilgili olarak Pharnabazos'un ağzından aktardığı; "babamın bana bıraktığı saraylar, ağaç ve av dolu parklara gelince-benim zevkimdi onlar- hepsinin yakılıp yıkıldığına tanık olmuştum" şeklindeki sözler, Daskyleion çevresinin zenginliğini, bugünkü kuş cennetinin önceli Paradeisos'u ve kentte İ.Ö. IV. yüzyılda birden fazla sarayın bulunduğunu anlatması bakımından önemlidir.

Bu olaydan sonra II. Pharnabazos 7 yıl daha Daskyleion'da kalır. Satrapın İ.Ö. 388 de II. Artakserkses'in kızı ile evlenmek için İran'a gitmesinin ardından İskender'in generali Parmenion'un kenti ele geçirmesine kadar ki sürede Ariobarzanes, II. Artabazos adlarında iki satrap ve satrap yardımcısı Arsites kenti yönetir. Ancak genel olarak İ.Ö. IV. yüzyıl Anadolu ve Daskyleion'da satrap ayaklanmaları ile karmaşa içinde geçer. Generali Parmenion'un burayı ele geçirmesinden sonra İskender Phrygia'da intihar eden Arsites'in yerine Kalas'ı satrap atar ve Perslere verdikleri verginin aynısını kendisine vermeleri şartıyla kenti özgür bırakır (Bosworth 2005). İskender'in ölümünden sonra ise Leonnatos ve İ.Ö. 321- 318 yılları arasında da

Arridaios Hellespontus Phrygiası'nda idareyi ellerinde tutmuşlardır (Bakır 1988; Hüryılmaz 2003). İ.Ö. 280 yılında Bithynia kralı I. Nikomedes'in bölgeyi hâkimiyeti altına almasıyla da Daskyleion'da Diadochlar dönemi kapanır. Apameia antlaşmasıyla bölge Pergamon krallığına bırakılmakla birlikte artık Kyzikos'un gelişmesi karşısında Daskyleion önemini yitirmeye başlar. Bu durum Roma döneminde de devam eder⁸¹. Bizans döneminde ise hala görülebilen sur kalıntılarının gösterdiği gibi tekrar önem kazanmış olmalıdır. Bu dönemden sonra iskân edildiğini gösterecek arkeolojik buluntu yoktur.

II. 2. 3. 2. Lokalizasyon ve Kazı Çalışmaları

Bazı antik kaynaklarda⁸² Küçük Asia'da Daskyleion isminde beş merkez olduğunun bildirilmesi XIX. yüzyılın başında Hasluck ile başlayan, Herodotos ve Ksenophon'un satraplık merkezinin hangisi olduğu tartışmalarına sebep olmuştur⁸³. İlk önceleri önerilen yerleşimlerden biri, Rhyndakos'un Propontis'e döküldüğü yerdeki Eşkel limanı, diğeri de konumu kesin bilinmemekle birlikte Manyas gölü kıyılarıdır. Ruge gibi bazı araştırmacılar ilk öneriyi kabul etmekle birlikte Hasluck ve daha sonra Munro bu lokalizasyona karşı çıkmışlardır. Hasluck, Ksenophon'un bahsettiği Daskyleion'u Bursa civarında arar (Cyzikus 1910). Munro ise daha doğru bir şekilde Manyas gölünün Daskylitis Limne olduğunu düşünerek ve Greko-Pers stilinde olan Çavuş Köy, Yeni Köy kabartmaları ile Ergili kabartmalarının buluntu yerlerini dikkate alarak Daskyleion'u Manyas Gölü'nün doğu veya güneydoğu kıyılarında aramak gerektiğini bildirirse de, Hisartepe'yi gözden kaçırmıştır (Munro, JHS 32 1912). Macridi ve Mendel de Munro'nun düşüncesine uyararak Manyas gölü civarına vurgu yapmışlar ancak Hisartepe'nin Daskyleion olduğunu fark edememişlerdir. Bazı doğru tahminler

⁸¹ Küçük Asia tarihi coğrafyası hakkında en güvenilir bilgileri içeren Strabon, Daskyleion'la ilgili Kyzikos'a yakın tabirini kullanmakla yetinir (Strabon XIII. I. 3). Hatta bu ifadesinde Eşkel Limanı'ndakini mi yoksa incelediğimiz yerleşimi mi kastettiği belirgin değildir. Bu durum Akaemenid etkinliği zamanında oldukça gelişmiş olan kentin yazarın yaşadığı Roma döneminde o kadar önemli olmadığını bir göstergesidir.

⁸² Stephanus Byzantius (Bittel 1953).

⁸³ Pers satraplık merkezi ile aynı adı taşıyan yerleşimlerden biri de Rhyndakos Çayı'nın denize döküldüğü yerin doğusundaki Eşkel Limanı'ndadır. Bu kentin İ.Ö. 478 yılında kurulan Attika Delos Deniz Birliği'ne 500 drahmi vergi ödediğini antik kaynaklardan öğrenmekteyiz (Sevin 2001). Fakat değindiğimiz alanda günümüze yerleşimden görünür kalıntı kalmadığı gibi toprak altındaki verileri de yazıkların tehdidi altındadır. Eşkel Limanı'ndaki Daskyleion için ayrıca bkz. Corsten1988; Corsten 1990.

ise ya Picard'ın yaptığı gibi soru şeklindedir ya da E. Kirsten'in Brockhaus'da yayınladığı bir makalede yer aldığı gibi sadece Daskyleion'lardan birini Ergiliye yerleştirmektedir (Akurgal 1956 dp. 31).

1952 yılında Eşkel Limanı ve Hisartep'e'de araştırma yapan Kurt Bittel elde ettiği arkeolojik malzemelere dayanarak Hisartep'e'nin antik kaynaklarda geçen Perslerin satraplık merkezi için daha uygun olduğunu belirlemiştir (Bittel 1953). 1953'te başlayan ve 1960'a kadar aralıklarla devam eden Ekrem Akurgal kazılarının da bunu kanıtlaması XIX. yüzyıldan beri devam eden tartışmaları sona erdirmiştir (E. Akurgal, Les Fouilles de Daskyleion, *Anatolia I* 1956). Kuşkusuz bu lokalizasyonda en önemli etkenlerden biri İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne Hisartep'e'den gelen Greko -Pers tarzı kabartmalar diğeri ise Hisartep'e'nin konumudur. Manyas Gölü'nün doğu ve batı kıyılarını çeviren yeşillikler, bereketli topraklar Pharnabazos'un göl kenarındaki av parklarını hatırlatmaktadır⁸⁴. Yine burasının kuzey- güney yol güzergâhında olması Perslerin satraplık merkezinin Hisartep'e'de olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Akurgal, bir yandan İon kolonizasyonu meselesini araştırmak diğeri yandan da Pharnabazos'un sarayını İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndeki Greko- Pers kabartmalarının meydana çıkarılmış olduğu yerde aramak lazım geldiği düşüncesiyle ilk kez 1952 yılı son baharında Nezih Fıratlı ile birlikte Ergili'yi ziyaret eder. Ertesi yıl köylüler tarafından kabartmaların bulunduğu yer olarak gösterilen tepenin güney yamacında yapılan sondajlarda döküntü toprak içinde İ.Ö. VII. yüzyıla ait Oryantalizan ve İ.Ö. VI. yüzyıl doğu Yunan seramik örnekleri elde edilir (Akurgal 1956). Aynı toprak içindeki bulla⁸⁵ tepenin Perslere ait bir yerleşimi barındırdığını gösteren yeni bir işaretir.

Akurgal, ilk sondajın ve araştırmaların verdiği kuvvetli ipuçlarına dayanarak 1954 yılında aynı yerde Türk Tarih Kurumu adına Nezih Fıratlı, Dr. Baki Öğün ve ekibe sonradan katılan Prof. Dr. Afif Erzen ile birlikte kazıya başlar. 1955 yılında kazılara Nezih Fıratlı, Hellenistik dönem tabakalarını incelemek için katılan Dr. Aşkıldil Akarca ve Asistanı Ayten Erdel ile birlikte devam edilir (Akurgal 1956). İki yıllık çalışmanın en önemli sonucu 1954 yılında tepenin güneyinde bulunan ve daha sonra

⁸⁴ "Pharnabazos'un sarayı buradaydı, çevresinde birçok köy vardı; bunlar erzaktan yana zengin köylerdi. Çevrili parklarda ve açık kırlarda dünyanın en güzel av hayvanları yaşıyordu. Oradan her çeşit balığın bulunduğu bir dereye akıyordu. Avlanmasını bilenler için çok da kuş vardı" (Ksenophon, Hellenika IV. I. 15). Bu bilgiler daha sonra Curt Kosswick ve eşi tarafından keşfedilen bugünkü Manyas Kuş Cenneti ile karşılaştırılarak Daskyleion'un lokalizasyonunda etkili olmuştur.

⁸⁵ Mühür baskısı içeren pişmiş toprak levha (Saltuk 1997 s. 43).

Kemal Balkan tarafından doktora tezi olarak çalışılan beş yüze yakın bulladır (Akurgal 1956)⁸⁶. Persçe, Aramca ve eski Yunanca yazılar içeren bullalar üzerindeki çoğu Akaemenid, bazıları da Yunanlı özellikler gösteren tasvirler arasında av sahneleri, kuş tasvirleri ile Büyük Kral'ın kabul sahnesi önem taşımaktadır (Bakır 2003). Diğer yandan bu bullalar Daskyleion'da satraplara ait bir arşivin mevcut olduğunu göstermesi yanında Pers kralları ile satrapları arasındaki yazışmalarla ilgili antik kaynaklardan bilinenleri de doğrulamaktadır⁸⁷. İ.Ö. V. yüzyılın başı ile IV. yüzyıl ortasına tarihlenen Daskyleion bullaları (mühür baskıları) arka yüzlerindeki papyrus ve ip izlerinden anlaşıldığına göre papyrus tomarlarına bağlı bulunuyorlardı. Fakat yazışmaları içeren malzemeler günümüze ulaşmadığından mektuplarının içeriği konusunda “bazıları özel yazışmalar olsa da geneli askeri ve siyasi içerikli olmalıdır” şeklinde tahmin yürütülmektedir.

İki yıllık çalışmanın diğer bir sonucu Hisar-tepe'yi saran biri Hellenistik döneme ait diğerinin tarihi ise İ.Ö. VI. yüzyılın sonuna kadar giden iki surun ortaya çıkarılmasıdır (Akurgal 1956). Akurgal kazılarda bulduğu en eski seramiklerin subgeometrik stilin erken örnekleriyle temsil edilmesine dayanarak buradaki Yunan yerleşmesinin en geç VII. yüzyıl başında kurulmuş olduğunu bildirmektedir. Akurgal'ın vurgu yaptığı diğer bir nokta Perslerin burada küçük bir işgal kuvveti bulundurmasına karşılık yerleşmenin Yunanlılar tarafından iskân edilmiş olduğudur (Akurgal 1956). Ona göre bu şehirde Yunanlılardan başka yerli bir kavmin yaşamış olduğunu gösteren herhangi bir iz rastlanmaz. Arkeolojik kazılar için oldukça kısa sayılacak bir süre çalışılmasına rağmen Akurgal, bu son değinilen teorisi dışında kazılardan oldukça doğru bilgiler elde etmiştir. Aşağıda değinilecek Phryg yerleşimini belki de alt tabakalara inilemediğinden fark edememiştir. Eleştirildiği noktalardan biri de kazılmış yapılar hakkında yeterli kayıt tutulmamış olması nedeniyle işlevlerinin anlaşılması ve

⁸⁶ Daskyleion'da mühür baskıları dışında biri yeni diğeri eski Babil dönemine ait iki mühür daha sonra Tomris Bakır başkanlığındaki kazılar sırasında bulunmuştur. Bunlardan İ.Ö. XIX-XVII. yüzyıllar arasına verilen eski Babil dönemine ait silindir mührün üzerinde tanrı Adat ve olasılıkla kral olduğu düşünülen iki figürle yazı yer almıştır. Yeni Babil dönemine ait diğer mührün üzerinde ise stilize edilmiş bir figür işlenmiştir (Hüryılmaz 2003).

⁸⁷ Büyük kral ve satrapları arasındaki yazışmalar, deri veya papyrus üzerine yazılarak bağlanır, üçüncü kişilerce açılmaması içinde bulla adı verilen kil üzerine kral ya da satrapın mührü basılarak güvence altına alınır. Kral yolu üzerinde birer günlük mesafedeki karakollar aracılığı ile mektup 93 günde güvenli bir şekilde yerine ulaştırılırdı. Haber okunduktan sonra mektup bullasıyla birlikte saray arşivine kaldırılmakla birlikte, haberin yazıldığı papyrus veya deri zamanla yok olduğundan ender durumlar dışında bugün sadece kral yada satrapın mührünü taşıyan bullalar bulunabilmektedir.

tarihlenmesinde yaşanan zorluklardır. Bir diğeri ise arkeologların çok önemli gördükleri seramik parçalarının kırık oldukları gerekçesiyle atık toprak içinde bırakılmasıdır. Bu seramiklerin bugün toplanması mümkün olmakla birlikte insitu konumları bilinmediği için bilimsel değerleri yok olmuş durumdadır.

Akurgal'ın yaptığı ilk kazıların ardından 1988 yılında EÜ. EF.'den Tomris Bakır başkanlığında Daskyleion kazılarına yeniden başlanır. Bu ikinci dönem kazılarının yoğunlaştığı alanlardan ilki Pre-akhaemenid evreye ait buluntulardır. Antik yazarlar üstü kapalıda olsa Troia savaşı sonrası Anadolu'ya göçen Aiolller, Thrak kavimleri ve Phryglerin Daskyleion çevresine yerleştiklerini bildirmektedir (Strabon XIII. 3. 7). Bu kavimlerden Phrygler ile ilişkilendirilebilecek buluntuların başında 1990 yılında Kösemteğ Tümlüsü'nde bulunan yazıtlı bir blok gelir (Bakır 1991). İ.Ö. V/IV. yüzyıllarda yaşamış satrap ya da soylu bir Persliye ait tümlüste mezar odasının eşik taşı olarak kullanılmış bir mermer blok üzerinde Phrygce yazılmış yazının son iki satırı korunmuştur. Taşın ölçüye uyması için kırılmış olması burada ikinci kez kullanıldığını kanıtlar. Bir diğer bulgu Phryg yerleşimini koruyan sur duvarıdır. 1996 yılında 3x3 boyutlarında ortaya çıkarılan bu duvarın hangi döneme ait olduğunu anlamak amacıyla 1997 de yapılan çalışmalar duvarın diğer yüzüne ait bölümü ile iç dolgusunu da ortaya çıkarmıştır. Böylece Hisartepe'nin güney doğu eteğinde tepenin alt kısmından başlayıp yukarı doğru yükselen iki yüzü düzgün taşlarla örülmüş ortası doldurulmuş bir oluşum ortaya çıkar (Bakır-Akbaşoğlu& Polat 1998).

Eğer bu oluşum gerçekten bir yerleşimin sur duvarı ise bu yerleşim tepenin güney yarısında olmalıdır. Her iki yüzünün dışında ortaya çıkarılan dolguya dayanan bir diğer görüş, duvarın asıl sura ya da bir yapı kompleksine yönelen rampa olabileceği yönündedir. Söz konusu oluşumun bir surun parçası olması ve güneye doğru herhangi bir yöne dönüş yapmadan devam etmesi halinde çevrelediği yerleşimin bugünkü tarla düzleminin yak. 3. m altında aranması gerekecektir. Bu her ne kadar ilk başta imkânsız gözükse de 1997 yılında devlet su işlerinin Ergili Köyü'nde yürüttüğü bir kanal çalışması sırasında toprak seviyesinin 3 m. altında bulunan bir stel bunun olabileceğini gösterir. Bölgede yapılan Jeolojik araştırmalarda göl yatağının ve yerleşim düzleminin Prehistorik dönemlerde bugünkünün yaklaşık 3 m. altında olduğu tezini doğrulayacak bilgiler vermektedir (Bakır-Akbaşoğlu& Polat 1988). Her ne kadar duvarın kazısı sırasında en alt seviyeden ele geçen gri monokrom seramikler tarih verebilecek

durumda değilse de örgü tekniği açısından Anadolu'da ve Kyklad adalarındaki benzerlerine bakılarak bu duvar Tunç çağlarına tarihlenmektedir (Bakır- Akbaşoğlu& Polat 1998). Tarihleme doğruysa sur Troia savaşı sonrası buraya gelen halkların yaşadıkları yerleşimin etrafını çevirmiş olmalıdır.

Daskyleion'un 8 km. doğusunda Aksakal beldesinde bir dere yatağında ele geçen seramikler II. binin sonlarında Balkan kökenli halkların bölgeye yerleşmelerinin bir diğer kanıtıdır. Fakat seramiklerin ele geçtiği dere yatağında yapılan sondaj buluntuların buraya taşınmış olduğunu göstermiştir (Bakır& Gürtekin-Demir& Tanrıver 2002). Buluntuların kaynağı tespit edilebilirse Pre-akhaemenid evreye ait yeni bilgiler edinilebilecektir. Bu yöndeki araştırmaların biri de 2002 yılında güney yamaçta yapılan bir sondaj çalışmasıdır. Gerçi sondajın dar bir alanda yapılmış olması nedeniyle söz konusu evre yerleşimi hakkında detaylı bilgi edinilememiştir. Fakat ana kaya dolgusu üzerinde ele geçen Phryg seramikleri ve bunlarla birlikte Korinth, Lydia, doğu Yunan hatta az sayıda Protogeometrik dönem seramiklerinin varlığı yerleşimi İ.Ö. 550 den başlayıp, İ.Ö. 1100 tarihlerine kadar götürmektedir (Bakır& Erdoğan& Bulut& Yıldızhan 2003). Phryg dilinde yazıtlar, bezemeli ve graffitolu seramikler, Kybele kültüne ait buluntular İ.Ö. VIII. yüzyıl sonuna ait bir Kybele tapınağı temelleri, İ.Ö. VII. yüzyıla ait taştan yapılmış küçük boyutta bir kybele tapınak modeli ve kült eşyaları Daskyleion'da Phryglerin İ.Ö. VIII. yüzyıldan Hellenistik döneme kadar yaşadıklarını gösteren diğer arkeolojik kanıtlardır (Bakır& Erdoğan& Bulut& Yıldızhan 2003). Phrygce yazıtlar ve seramik parçaları üzerindeki yazılar da kentte İ.Ö. VIII. yüzyılın sonlarından IV. yüzyıl ortalarına kadar Phrygce'nin konuşulduğunu düşündürmektedir.

Yukarıdaki kanıtlar İ.Ö. VI. yüzyılın ikinci yarısında satraplık merkezi olmadan önce Lydia etkinliğinde olan Daskyleion'un VII. yüzyıl öncesinde bir Phryg yerleşim merkezi olduğunu kanıtlamanın yanında antik kaynaklarda geçen bazı bilgileri de açıklar. Bunlardan biri "Hellespontus Phrygiası" deyimini; bir diğeri de özellikle Strabon'da geçen "Mysialıların dilleri Phrygialıların ve Lydialıların dillerinin karışımıdır" şeklindeki bilgidir⁸⁸. Diğer yandan Aiol halklarına özgü gri monokrom seramiklerle bu halkın varlığının da teyit edilmesiyle Daskyleion'un II. binin

⁸⁸ Mysialılar ve Phrygialıların Balkan kökenli oldukları için dillerindeki benzerlik ana yurtlarına bağlanabilir. Ancak Mysia dilinin Lydce ile de akraba gösterilmesi Mysialıların küçük Asia'ya geçtikten bir süre sonra güneye çekildikleri bilgisi dikkate alındığında bu üç kavmin komşu olmaları ile açıklanabilir.

sonlarındaki karanlık dönemde yoğun yerleşim ve mücadeleye sahne olduğu anlaşılır. Fakat Hisartepe Thrak kökenli kavimlerin göç yolu üzerinde bulunmasına rağmen konumuz açısından önemli olan Mysialılara ait izleri barındırmaması ilginçtir. Belki bunda Mysialıların kendilerine özgü sanat eserlerinin olmayışı etkili olabilir. Ancak özellikle Pre-akhaemenid evre tabakaların ayrıntılı incelenmesi sonucu Mysialılara ait bulgular ortaya çıkacaktır.

Kazı ekibinin Akhemenid mimarisine yönelik çalışmaları çerçevesinde 1998 yılı kazılarında ele geçen bir friz parçası ve İ.Ö. V. yüzyıla tarihlenen iki mimari terracotta⁸⁹ antik kaynaklarda bahsedilen fakat o zamana kadar arkeolojik olarak kanıtlanamayan satraplık dönemi mimarisi için dikkati çeken buluntulardır (Bakır 1988)⁹⁰. Aynı döneme ait uğraşlardan biri de Akurgal döneminde kazısı yapılmış kare planlı bir yapının işlevinin anlaşılması amacına yöneliktir. Bu yapıdaki kazılar sırasında temelin altında keşfedilen yangın tabakası, ele geçen seramiklerinde yardımıyla İ.Ö. 395 yılında Spartalı komutan Agesilaos'un satrap Pharnabazos ile yaptığı savaşın izleri şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla Antik kaynaklarda Pers kralı II. Artakserkses'in kendi döneminde Zoroastrianizm dini için gerekli yapıların yapılması fermanı dikkate alındığında 395 yılından sonraya tarihlenen kule şeklindeki yapının da ateş tapınağı olabileceği üzerinde durulmaktadır (Bakır& Gürtekin-Demir& Tanrıver 2002). Bu tarz ateş tapınaklarının daha önce Anadolu'da keşfedilmemiş olması hatta İran'da bile çok az örneği olması, yapının Akhemenid dönemi arkeolojisine yeni katkıları açısından önemlidir. Fakat unutulmamalıdır ki İ.Ö. 395 yılındaki bu savaş Hisartepe'de değil, ilk çarpışma ovada Agesilaos ve Pharnabazos arasındaki ikincisi ise yaklaşık 160 stad uzaklıktaki bir kasaba olan Kaue'de yapılır (Ksenophon, *Hellenika* IV. I. 24- 27). Her ne kadar yangın tabakasının bu olaylarla bağlantısı olabilirse de tarihleme konusunda daha titiz davranılmasında fayda vardır. Yukarıda değinilen yapının da bir örneğine Klikia'daki Nagidos (Bozyazı) antik kentinde karşılaşılan sur içi savunma kulesi olma olasılığı göz ardı edilmemelidir. Nitekim farklı bir kazı sonucunda yayınlanan makalede böyle bir savunma kulesinden bahsedilmektedir. Ancak gerek Hisartepe'nin coğrafyasını iyi tanımadığımızdan gerekse yayınlanan kazı sonuçlarında iki veri

⁸⁹ Pişmiş toprak.

⁹⁰ E. Akurgal da ortaya çıkardığı Hellenistik dönem duvarlarında Pharnabazos'un sarayından geldiğini düşündüğü devşirme süslü bloklardan bahsetmektedir.

arasında bağlantıyı sağlayacak bilgilerin verilmemiş olması bunu açıklığa kavuşturmamızı engellemektedir.

Akhamenid mimarisine yönelik bir başka çalışma Hisartep'e'nin doğu yamacında saptanan teras duvarının ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Duvarın iç kısmında yapılan kazılar bu terasın İ.Ö. 550 yılından hemen sonraya ait olduğunu kanıtlar (Bakır& Gürtekin-Demir& Tanrıver 2002). Bu durumda Daskyleion satraplarının Pers mimari geleneğine uyarak saraylarını bir teras üzerine yaptıklarını söyleyebiliriz. En iyi korunduğu yerde yüksekliği 5 m. yi bulan ve alt yapısının kabaca işlenmiş andezit bloklardan, üst yapısının ise kerpiç duvar olduğu anlaşılan bu teras, aynı zamanda Pers mimari geleneğinde Anadolu'da uygulanmış tek örnektir (Bakır& Erdoğan& Bulut& Yıldızhan 2003). Teras üzerinde ortaya çıkarılacak yapıların Susa, Pazargade ve Persepolis sarayları ile karşılaştırılması ilişkiyi daha da aydınlatacaktır. Terasın kuzeye doğru devam eden kısmının ortaya çıkarılması için yapılan çalışmalar, önceden olduğu gibi andezit kaba bloklardan değil de yüzeyleri düzgün kesilmiş dikdörtgen bloklardan oluşan izodomik bir duvar ortaya çıkarmıştır (Bakır& Gürtekin-Demir& Tanrıver 2002). Bu veri, terasın bu bölümünde Persopolis örneğinde olduğu gibi kabartmalı blokların yer aldığı bir girişin olabileceği beklentisine itmiştir. Burada 2002 yılında bulunan kymation⁹¹ parçaları, orthostat olarak kullanılmış kabartmalar taşıyan mermer bloklarda yer alan insan figürlerine ait yüz detayları, bazen üzerindeki boya izleri korunmuş saç ve sakal parçaları bu düşüncüyü güçlendirmektedir (Bakır& Erdoğan& Bulut& Yıldızhan 2003).

2001 yılında saptanan izodomik duvarın yıkılmış olan bölümünün hemen arkasında 2002 yılında daha kaba işçiliğe sahip kısmen yıkılmış ikinci bir duvarla karşılaşılmıştır. Teras sur duvarının hemen önünde bir yangın tabakasının keşfi her iki duvarı aydınlatmaktadır. Bunlar İ.Ö. 334 yılında Daskyleion'da gerçekleşen tarihi olayın kanıtlarıdır. Antik yazarlar büyük İskender'in komutanı Parmenion'un Granikos savaşı sonrası Daskyleion'u kansız bir şekilde ele geçirdiğini aktarmasına rağmen arkeolojik kanıtlar bunu doğrulamamaktadır. Kazı ekibi yukarıdaki iki duvar ve yangın tabakasına dayanarak Daskyleion'un ele geçirilişini şöyle kurgulamıştır: " Daskyleion'a gelen Makedonya ordusu rezidensin etrafının monumental bir teras sur ile çevrili

⁹¹ Antik mimarlıkta kullanılan usuplaştırılmış motiflerden oluşan bir çeşit süs kuşağı (Saltuk 1997 s. 108).

olduğunu görür. Tepenin tırmanmaya en uygun olduğu kesiminde sur duvarının bir kısmını yıkarlar. Makedonyalılar bu işle uğraşırken, rezidenste bulunan Persler de içerden korunabilmek için aceleyle yüksek bir duvar daha örerler. Ancak Makedonya ordusu yıkıma devam eder ve hatta iç kısımda örülen bu ikinci duvarı da yıkıp merkeze girer ve Persler ile savaşır. Sonunda Makedonyalılar satraplık merkezini ele geçirir ve burada bulunan sarayları, saray arşivini ve resmi yapıları yakıp yıkar” (Bakır& Erdoğan& Bulut& Yıldızhan 2003 s. 312). Yangın tabakası içinden ele geçen buluntuların İ.Ö. 334 yılından daha geç olamayacağı (terminus ante quem) olgusu diğer buluntuların tarihlenmesinde referans olması açısından önemlidir.

Tomris Bakır başkanlığındaki kazıların yoğunlaştığı üçüncü alan Post-akhaemenid dönemi verileridir. Bu yöndeki kazılarda; daha önce Akurgal tarafından bir kısmı ortaya çıkarılan Hellenistik döneme ait teras duvarı 1988 de Hisar-tepe'nin güneyinde yıkılmış haliyle bulunmuştur (Bakır 1988). Devşirme malzeme ile yapılan teras duvarı ve terasın üzerindeki aynı döneme ait bir yapının temsil ettiği Hellenistik mimari, Daskyleion'da bu dönemde başlayan gerilemenin kanıtlarıdır. Sonraki yıllarda Hisar-tepe'nin üst platosunda ve doğuda geniş bir alanda Post-akhaemenid evreye yönelik kazı çalışmaları sırasında Hellenistik döneme ait iki yanında yapılar yer alan bir sokak ortaya çıkarılmıştır (Bakır& Erdoğan& Bulut& Yıldızhan 2003). Kentleşme açısından bölge için önem taşıyan bu yapılaşmaları bir plana oturtabilmek için ilerletilen çalışmalar, önemli bilgiler verse de Hellenistik dönemin ünlü kentleri⁹² ile karşılaştırılabilecek tam bir insula planı vermemektedir. Yukarıda değinilen teras duvarı üzerindeki yapının yıkılmasından sonra burası Roma döneminde nekropol olarak kullanılmıştır. Bu durum ve yapılan sondajlar Roma döneminde de zayıflamış ve küçülmüş bir yerleşmeye işaret eder. 1988 yılı kazılarında yüzeyden yer yer 1.50 m. derinliğe kadar Bizans tabakalarının gözlemlenmesi de her ne kadar tahribata uğradığı için ele geçen mimari kalıntıların mahiyeti anlaşılmasa da yukarıda değinilen Bizans döneminde Bithynia eyaletinde önemli bir piskoposluk merkezi olan Daskyleion'daki canlanmanın tanıklarındır. İ.S. XII- XIII. yüzyıllara giden Bizans seramikleri ve düzenli

⁹² 1999 yılında Hellenistik yapıların birinde, 2002'de de yine aynı seviyede ama başka bir yapının içinde ele geçen gümüş iki kistophoros İ.Ö. 250 den sonra Daskyleion-Pergamon arasındaki ilişkilerin kanıtlarından biridir (Bakır& Erdoğan& Bulut& Yıldızhan 2003).

bir nekropol de bunu destekler (Bakır 1988). Ancak bu yöndeki bulgular yeterli düzeyde incelenmemiş görünmektedir.

Tomris Bakır başkanlığındaki kazılarla ilgili eksikliklerden biri de, kazı raporlarının düzenli yer almamış olmasıdır. Bu durum sonuçları değerlendirirken bazı yanlışlara düşme olasılığını arttırmaktadır. Hatta Bilge Umar (2006) gezi rehberi niteliği taşıyan kitabında “1988 de başlayan kazıların ara verilerek tekrar başlatıldığı” şeklinde bilgi vermektedir. Ancak gerek kazının internet sitesinde yer alan bilgiler gerekse yayınlanan üç kazı sonucunda bunu doğrulayacak ipucuna rastlayamadık. Kazılar 1988’den günümüze kadar kesintisiz sürmüş gözükmekte, fakat yukarıda da değindiğimiz gibi sonuçlar düzenli yayınlanmadığı için bazı çok tekrar edilen bilgiler dışında bir bütün oluşmamaktadır.

Yayınlanan kazı sonuçları ile ilgili diğer sorun genel olarak seramik buluntular hakkında kazı raporlarında ayrıntılı bilgi verilmemiş olmasıdır. Bununla birlikte kazı başkanının görev yaptığı EÜ. EF. Arkeoloji Bölümü’nün eğitimindeki seramik ağırlığı kendini burada da hissettirmiş ve seramik buluntular onlarca lisans, mastır tezi ya da uzmanlarının yayınladığı makalelerle bilim dünyasına tanıtılmıştır. Fakat bizim bu verilerin hepsini incelememiz mümkün olmadığından kazı sonucunda verilen “Daskyleionda yaşayanlar hem bu merkezin kozmopolit yaşamı hem de yüzyıllar boyu sürmüş ekonomik gücü ile Eskiçağ dünyasında üretilmiş her türlü seramiği günlük yaşamlarında kullanmışlardır” şeklindeki bilgiyi aktarmakla yetinmek zorundayız. Örneğin 1988 yılı sonrası kazılarında bulunan Attika imalatı siyah figürlü ve siyah firnisli seramikler Daskyleion satraplığının İ.Ö. VI- V- IV. yüzyıllarda Atina ile yaptığı ticareti belgelemesi açısından önemlidir (Bakır 1988). Bu durum satraplıkların kendi başlarına hareket edebildiklerini de göstermektedir.

Diğer yandan Daskyleion kazısı arkeoloji öğrencileri için çok yararlı olmuş, Prof. Dr. Tomris Bakır’la birlikte burada kazılara katılan Ersin Doğer, Cumhur Tanrıver, Gürcan Polat, Yasemin Polat, Murat Durukan ve daha adını saymadığım genç araştırmacılar ve sonraki kuşak öğrenciler bugün çeşitli üniversitelerde çalışmakta ve çalışma alanlarında Arkeolojiye çok şey katmaktadır. Ayrıca 1988 yılından sonraki kazılar Bandırma’ya bir arkeoloji müzesi kazandırmıştır. 1989 yılında Daskyleion kazı başkanlığının girişimi ile Bandırma’da kurulan Müze Derneği’nce başlatılan Müze Projesi, dernek üyelerinin, Bandırma Belediyesi’nin ve Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın

maddi desteği ile 2000 de tamamlanmıştır. Böylece 1995 yılına kadar Bursa Arkeoloji Müzesi'ne, 1996/99 yılları arasında Balıkesir Kuva-yı Milliye Müzesi'ne teslim edilen Daskyleion kazı buluntuları, 2001 yılında Bandırma Arkeoloji Müzesi'nde teşhir çalışmalarının başlamasıyla dernek tarafından bakanlığa devredilen bu müzeye teslim edilmeye başlanmıştır. 2003 yılında ziyarete açılan Müze'de; Daskyleion, Kyzikos kazılarında ele geçen buluntular, Akurgal kazılarında bulunan ve Ankara'ya götürülen eserlerle Anadolu-Pers kültürü ve Zoroastrian (Zerdüş) dinini yansıtan eserler sergilenmektedir.

II. 2. 3. 3. Epigrafik Araştırmalar

Satrapların⁹³ ve yöredeki zenginlerin yaşam biçimlerini bize aktaran en önemli arkeolojik belgeler ise Epigrafik araştırmalar kapsamında Daskyleion ve çevresinde bulunan ve Elmar Schwertheim, Cumhuriyet Tanrıver, Marieloise Cremer, Gürkan Polat vb. araştırmacılarca incelenen mezar ve adak stelleridir. Yaklaşık 3 m. yükseklikte mermerden yapılmış olan bu stellerin üzerlerinde üst üste sıralanmış frizler, frizin altında genellikle Aramice yazıt, üst uçlarında ise anthemionlar (palmetli süsleme) yer alır. Bu steller üzerinde yer alan tasvirlerde Pers soylularının yaşamlarından ziyafet, av ve ölünün bir araba ile mezara getirilmesi gibi sahneler çok sık yinelenir. Yüzeyleri düz bırakılmış olduğundan detayların boya ile belli edilmiş olduğu sanılan figürler arasında ölen kişi ve yakınları oranları ile hizmetkârlardan ayrılabilir. Yüzeyleri düz bırakılmış olduğundan detayların boya ile belli edilmiş olduğu sanılan figürler arasında ölen kişi ve yakınları oranları ile hizmetkârlardan ayrılabilir.

DSİ'nin 1997 yılında Ergili Köyü'nde yürüttüğü kanal çalışması sırasında ele geçen bir stel ise kabartmalı frizin altında Phryg dilinde yazıtı bulunması nedeniyle bu grup içinde tek örnektir (Bakır-Akbaşıoğlu & Polat 1998). Çünkü bu zamana kadar bölgede ele geçen mezar stellerinde yazıt hep Aramice'dir. İ.Ö. V. yüzyıla tarihlenen stel üzerindeki üç satırlık yazıda Manes adı okunabilmiştir. Kazı ekibinin görüşü⁹⁴ “ya Manes adlı bir Phrygialıya ait, ya da Manes adlı biri tarafından ölen kişi için yaptırılmış

⁹³ Satrapların yaşamı hakkında diğer bir kaynağımız Ksenophon'un, yukarıda aktarılan (dp. 84) sözleridir. Buna göre; Satrapların büyük Pers kralları gibi şatafatlı yaşam biçimleri bir bakıma onların varlığı için zorunludur. Arkeoloji literatüründe Latince “imitatio regis” olarak adlandırılan bu kralı taklit eden yaşam biçiminin en önemli unsurları, görkemli saraylar, lüks eşyalar ve av partileridir. Bugünkü kuş cenneti ile hala devam eden Paradeisos'ta bu yaşam biçiminin gerektirdiği ve satrapların bakımını üstlendikleri resmi bir parktır.

⁹⁴ Bilge umar Manes'in Manyas gölüne adını veren tanrı Manes olabileceğini bildirmektedir (Umar 2006).

olmalıdır” şeklindedir. Bu stelin diğeri bir önemi yukarıda değinilen Daskyleion’daki Phryg varlığının kanıtlarından birini oluşturmasıdır.

Yine epigrafik araştırmalar kapsamında incelenen Pers etkinliği sonrası döneme ait mezar stelleri de bölgede yaşayan soyluların yaşamları ve ölü kültürü ile ilgili değerli bilgiler vermektedir. Bunlardan biri Ergili Köyü’nde tespit edilmiş olup, üzerinde iskemlede oturan bir kadın, klineye uzanmış durumda bir erkek, sağda ve solda ayakta duran iki hizmetçi ve klinenin önünde de “mensa tripes” görülmektedir (Tanrıver 1991). Geç Hellenistik döneme ait olan mezar taşıdaki eski Yunanca yazıt; “ey Apollonios oğlu Apollonios elveda” şeklinde okunmuştur (Tanrıver 1991; Hüryılmaz 2003). Geç Hellenistik döneme ait cenaze ziyafeti ile ilgili bir başka mezar taşı, Manyas Kuş Cenneti Milli Parkı’nda ele geçmiştir. Üzerindeki eski Yunanca yazıt, “Dionys...un mezarı, onu Lyko...(kızı)...Di(o)n yaptırdı” şeklindedir (Tanrıver 1991). Ölü kültürünü yansıtan bu tasvirlerin yanında tarım, bağcılık, meyvecilik gibi bölge insanının uğraşlarını yansıtan örnekler de vardır. Örneğin Biga’dan Çanakkale Müzesi’ne getirilen ancak buluntu yeri bilinmeyen mermer bir mezar stelinin alt kısmında iki öküzün çektiği saban ile tarla süren bir erkek figürü görülmektedir (Tanrıver 1999). Yine eski Yunanca olan yazıtı, “Metrodoros’un anısı için oğlu tarafından yaptırılan mezar” şeklindedir. Ergili’de bulunan Asklas’ın mezar taşında da erkek ve kadın büstlerinin yer aldığı panelin altında ağaç budayan bir erkek figürü görülmektedir (Tanrıver 1995).

Genel olarak batı Anadolu’da çok geniş bir alana yayılan mimari, plastik, mezar stelleri, kabartmalar, nüvizmatik, glyptik ve epigrafik eserlerde karşılaşılan benzer özellikler, XIX. yüzyılda Alman bilim adamı Furtwaengler tarafından “Greko- Pers Sanatı” kavramı ile açıklanarak Arkeoloji literatürüne bu kavram yerleştirilmiştir. Fakat Daskyleion kazılarının 1988 yılında tekrar başlaması ve Akhaemenid döneminin eserlerinin bilimsel incelemeye alınmasıyla Tomris Bakır tarafından “Anadolu-Pers Sanatı” kavramı benimsenmiş görünmektedir (Bakır 2003). Diğer yandan son tanımlamanın post Akhaemenid evreye ait mezar stellerini de kapsayıp kapsamadığı belirgin değildir. Belki bu son grubun “Daskyleion’a Özgü Mezar Stelleri” şeklinde tanımlanması uygunsa da Pers etkinliği döneminde bölgede yaratılan sanat Pers ve Yunan kültürlerinin adeta bir karışımını yansıttığından “Greko- Pers Sanatı” kavramı

daha isabetlidir. Anadolu'nun bu sanata katkısı kral, satrap veya Pers soylularının isteği doğrultusunda çalışan, Yunan kökenli İonialı ya da onların yetiştirdiği sanatçılardır.

II. 2. 4. Kyzikos

II. 2. 4. 1. Coğrafya, Mitoloji ve Tarih

Mysia coğrafyasının en önemli antik kentlerinden biri olan Kyzikos'un kalıntıları, Arkontnesos (Kapıdağı) Yarımadası'nın karayla birleştiği yerin hemen kuzeyinde, bugün Belkıs-Balkıs olarak bilinen alanda yer alır. Yarımada'nın Prehistorik dönemlerde ada olduğu, daha sonra doğal nedenlerle karaya bağlandığı anlaşılacakla birlikte, antik kaynaklar arasında sadece Apollonios Rhodios (I. 936) ve Plinius (*Naturalis Historia* V. 142) ada tabirini kullanmaktadır. Diğerleri daha çok yarım ada ya da sonradan savunma ve ticari kaygılarla açılan bir kanalla ada haline getirildiğinden bahsetmektedir (Strabon XII. VIII. 11). Apollonios ve Plinius'un ada tanımlarının da isimdeki $\nu\epsilon\sigma\sigma$ (ada) sözcüğünden kaynaklanmış olabileceği ya da yukarıda değinilen kanalı kastettiği varsayılabilirse de konunun arkeolojik olarak kanıtlanması şimdilik mümkün görünmemektedir. Arkeolojik verilerle desteklenmesi zor olan bir başka konu kentin kuruluşuyla ilgili en erken bilgileri barındıran Argonautlar mitolojisidir (Pekman 1970). Mitolojiye göre; Argonautların Propontis kıyılarındaki yolculukları sırasında, Kyzikos çevresinde yaşayan Dolion halkının kralı Kyzikos'tur. Kral Argonautları çok iyi karşılamış, fakat denize açıldıklarında Argonoutlar fırtına nedeniyle aynı adaya sürüklenince Dolionlar onları düşmanları Pelasglar sanarak saldırmışlar, bu sırada kral Kyzikos Iason tarafından öldürülmüştür: "...karışıklıkta ve karanlıkta çetin bir çarpışma olur. Argonautların öncüsü Iason dosdoğru kendisine yönelen kişinin Kyzikos olduğunu bilmeden sızrar ve onu göğsünün tam ortasından vurur. Mızrağın altında kemik kırılır ve kral kuma yuvarlanarak ölür. Gün doğunca yanlışlık anlaşılır. Tam üç gün süresince Argonautlar ve Dolion halkı ağlaşır ve saçlarını yolarlar. Sonra kendilerine gelince tunçtan silahları ile ölünün çevresinde üç kez dönerler ve onu mezara gömerler. Ayın töresi gereğince yeşillik ovada yarışmalar yaparak boy ölçüşürler. O anıt mezar sonraki kuşaklarca her zaman görülebilecek biçimde hala orada yükseliyor. Kocasının ölümünün acısına dayanamayan kraliçe Kleite, boynuna bir ip geçirerek kendini asar. Nympheler de onun ölümüne ağlarlar, döktükleri gözyaşlarından

talihsiz genç kadının adını ünlendirmek için Kleite adı verilen bir kaynak yaparlar” (Apollonios Rhodios *Argonautika* I. 1057)⁹⁵.

Troia savaşı öncesi döneme ait olan bu mitosun doğruluğu tartışılırsa da içinde bazı gerçekleri barındırdığı da unutulmamalıdır. Bazı modern araştırmacılar seferin Karadeniz’den Yunanistan’a tahıl getirmek için yapılmış olduğunu, fakat destanda olayın değiştiği görüşünde birleşmiştir. Destandaki bilgilerden ikincisi Troia savaşı öncesi Kyzikos dolaylarındaki Dolionlar’la ilgilidir. Her ne kadar bu halkın nereden geldiği⁹⁶ açık değilse de Troia savaşı öncesi Anadolu’ya geçen Thrak boylarından biri (Proto-mysialılar?) olduğu yönündeki sav kabul edilebilir. Antikçağ yazarlarınca yaşadıkları bölgeden Dolionis olarak bahsedilmesi de varlıklarını uzun süre devam ettirdiklerinin göstergesidir. Eğer Kyzikos adında bir kralları yaşadıysa kentin adını bu kraldan almış olması son derece doğaldır. Yine efsane geleneğine göre kentin Dolionlardan sonraki hâkimi, Kral Kyzkos’un ölümü sonrası oluşan karışıktan yararlanan Pelesglardır.

Diğer yandan yukarıdaki olaylar mitolojik kaynaklara dayanır. Dolayısı ile şimdilik mitolojik olmaktan ileriye gitmemektedir. İ.S. III-IV. yüzyıl Kilise tarihçisi Eusebios’un söylediklerini dikkate alırsak; önceleri bölgeye yerleşen Dolionlardan dolayı Dolionia ve Dindymos Dağı’ndan dolayı da Dindymis adını alan kentin asıl tarihi İ.Ö. VIII. yüzyılda (756) bir Miletos kolonisi olmasıyla başlar⁹⁷. Zira yazar kentin ilki İ.Ö. 756 ikincisi ise İ.Ö. 679 yılında olmak üzere iki kez kurulduğundan bahsetmektedir (Köker 2004; Akurgal 1956; Güney 1999). Bir süre sonra bağımsızlığına kavuşan kent, İ.Ö. 679 da tekrar kolonize edildiğine göre bir kez daha Miletosluların eline geçmiştir⁹⁸. Kroisos döneminde (İ.Ö. 561- 546) Mysia’nın tamamı gibi Lydia hâkimiyetinde olan Kyzikos’un bundan sonraki tarihi batı Anadolu’nun siyasal seyrini sürdürür. Yalnız Ionia İsyanı’nın bastırılmasının ardından Prokonnesos ve Artake gibi Propontis kentleri Pers yanlısı Fenike donanması tarafından yakılmasına rağmen Kyzikoslular Daskyleion

⁹⁵ Çeviri Engin Arıcan’ın “*Mysia Panarmos’tan Bandırma’ya Tarih Tezleri*” (s. 21) adlı eserinden alınmıştır.

⁹⁶ Bazı Modern kaynaklarda bölgeye Yunanista’nın Thessalia bölgesinden göç ettikleri şeklinde bilgilere rastlanmaktadır (Hüryılmaz 2003; Güney 1999)

⁹⁷ Kentte Ekrem Akurgal’ın yaptığı kazılarda elde ettiği Geç Geometrik seramikler yerleşimin en erken İ.Ö. VII. yüzyıla ait olduğunu göstermektedir (Akurgal 1956; Güney 1999).

⁹⁸ İkinci kolonizasyonu Kimmer istilasının kenti yıkıp yıkmasına bağlayanlar da vardır (Tekin 2007).

satrapı Megabazos'un oğlu Oibares ile anlaşarak yağmalanmaktan kurtulmuşlardır (Herodotos VI. 33).

Ionia isyanı ile başlayan olaylar Kyzikos'un Persler, Atinalılar ve Spartalılar arasında birçok kez el değiştirmesine neden olmakla birlikte yöneticilerin akıllıca politikaları sayesinde kent çok fazla zarar görmeden, bazen otonomda olsa bağımsızlığını korumuştur. Yunan Klasik döneminde bölgedeki en belirgin olaylardan biri, Peloponnesos Savaşları'nın (İ.Ö. 431- 404) batı Anadolu ayağında yaşanır. İ.Ö. 411 yılında Kyzikos yakınlarında gerçekleşen savaşta Pers ve Sparta birlikleri karşısında, Alkibiades komutasındaki Atina donanmasının başarısı başta tarafsız kalmak isteyen Kyzikos'u Atina egemenliğini tanımak zorunda bırakmıştır (Ksenophon, *Hellenika* I. 11- 20). İ.Ö. 378/77 de kurulan İkinci Attika Delos Deniz Birliği'nin müttefikler savaşı (İ.Ö. 357/55) ile dağılmasının ardından Artake, Arktonnesos ve Prokonnesos'u topraklarına katan Kyzikos'un artık en parlak dönemleri başlamaktadır (Başaran 1997). Kent İskender aleyhine hiçbir girişimde bulunmadığı gibi yeni imparatora gösterdiği yakınlıkla idari yönden serbestlik hakkı kazanır (Yalman 1987, Hüryılmaz 2003). İskender kenti anakaradan ayıran kanal üzerine ikinci bir köprü'nün yapılmasını da sağlamıştır. Diadochlar döneminde bir ara (İ.Ö. 281) Seleukosların bağlaştığı durumunda olsa da Kyzikos'un tarihi bu kez Pergamon'la birlikte seyretmektedir. İ.Ö. 278/77 yıllarından itibaren Anadolu'ya geçen Galatların istilaları kenti Pergamon'a yaklaştırmış, istila sonrası Pergamon kralı Philetairos erzak sıkıntısı yaşayan kente buğday ve para yardımı yapmıştır (Magie 2003; Arslan 2000).

Kyzikoslular iyi ilişkilerini Pergamon krallığının İ.Ö. 133 yılında vasiyet yoluyla Roma'ya devrinin ardından Asia eyaleti içinde bu yeni hamisi ile de devam ettirir. İ.Ö. 85 yılında Romalı komutan Fimbria ve askerleri halkına acımasız davranmasına rağmen kent, Mithridates savaşları sırasında Roma'ya bağlılığını sürdürerek, Pontus kralı Mithridates'in kuşatmasına Romalı komutan Lucullus'un yardıma gelmesine kadar başarıyla direnir (Bosch 1943; Köker 2005). Bu başarı sonrasında verilen haklar, Augustus⁹⁹ tarafından geri alındıysa da (İ.Ö. 20) imparator Agrippa'nın bölgeye yaptığı sefer sırasında (İ.Ö. 15) halkın imparatora gösterdiği büyük ilgi bu hakların geri alınmasını sağlar (Hüryılmaz 2003). Daha sonra Tiberius, Augustus

⁹⁹ Hakların geri alınmasında Caesar'ın katilleri Brutus ve Cassius'un kentin limanını üs olarak kullanmaları etkili olmuş olabilir.

tapınağının tamamlanmamasını gerekçe göstererek tanınan tüm ayrıcalıkları geri alır. Fakat Calicula'nın Kyzikos'a karşı olan özel ilgisi bu hakları bir kez daha kazandırmıştır. İ.S. 124 yılında Hadrianus kendisine gösterilen ilginin karşılığı olarak kente Neokoria ünvanı verdiği gibi, yıkık durumdaki Zeus Tapınağı imparatorun mali desteği ile yeniden yapılarak Hadrianus'a adanmıştır.

Kentin Roma'ya bağlılığı Caracalla (İ.S. 211- 217) döneminde ikinci Neokoria unvan ve ayrıcalıklarını kazandırır (Yaylalı& Özkaya 1995; Hüryılmaz 2003). İ.S. II. yüzyılda diğer Anadolu kentleri gibi gelişen ve II. yüzyılın sonlarındaki karışıklıklardan da yöneticilerin akıllı politikaları sayesinde fazla zarar görmeyen Kyzikos'un görkemli günleri imparator I. Constantinus'un Byzantion'u Doğu Roma'nın başkenti yapması (İ.S. 324) ile sona erecektir. Yeni başkent için gerekli yapı taşlarının ve süsleme elemanlarının kentin kalıntılarında sağlanması da bazı yapıların yağmalanmasına neden olur. İ.S. 543'te meydana gelen şiddetli bir deprem sonrası ise halkın büyük bir kısmı komşu Artake'ye taşınır. Bu tarihlerden sonra anıtsal yapılara ait mimari parçaların yağmalanması da hızlanmıştır. Bir kısmı Konstantinopolis'teki yapılarda kullanılan bu parçaların bir kısmının da daha sonraları kalıntı alanında açılan kireç ocaklarında yakıldığı anlaşılmaktadır¹⁰⁰.

Kent ilk sikkelerini de Arkaik dönemde, İ.Ö. 600- 550 yılları arasında Yunan dünyası ile aynı tarihlerde basmıştır (Okçu Tarihsiz; Köker 2004). Altın ve gümüş alaşımı olan elektrondan yapılmış bu sikkeler üzerinde ön yüzde iki yüzü aşkın farklı tasvir, arka yüzlerinde ise dönemin karakteristik özelliği kare incus yer alır. Arkaik ve Klasik dönemlere damgasını vuran ve Kyzikene adı verilen bu elektron staterler aynı zamanda dönemin en tanınmış paraları arsındadır. Ayrıca sikkeler üzerinde erken dönemlerden itibaren görülen ton balığı tasviri; adı yer almayan kentin paralarının tanınmasını sağlamaktadır. Arkaik dönemde sikkeler üzerinde ton balığından başka; balık başı, yunus balığı ana tasvirleri yanında yengeç, horoz, yaban domuzu ve kartal başına da rastlanır. Klasik dönemde ise Herakles, Athena, Apollon, Perseus gibi tanrı ve

¹⁰⁰ XX. yüzyılın ortasında Erdek'te kaymakamlık yapmış olan Reşit Mazhar Ertüzün'ün, özellikle Prokonnesos ve Kyzikos kentleri ile ilgili düşüncelerimizin oluşmasında önemli bir paya sahip eserinin (*Kapıdağı Yarımadası ve Çevresindeki Adalar*) önsözünde aktardığı; Erdek'te kurulan Açık Hava Müzesi için eser toplama çabalarına kendince acınan Hadrianus tapınağındaki kireç ocağını son işletenlerden birinin söyledikleri bu ocakları işletenler açısından tahribatın nasıl görüldüğünü yansıtmaları bakımından ilginçtir: "Günün birinde bir kaymakamın bu taşları toplamaya kalkışacağını ne bilirdirdim. Ocakta öyle heykeller yaktım ki çıplak kadınlar kireç olunca bile hala bana güler dururlardı" (Ertüzün 1964 s. V).

mitolojik figürler ağırlıktadır. Bu dönemde yaban domuzu protomlu, aslan başlı ve şehir adının K kısaltması ile gösterildiği sikkeler yoğunluktadır.

Pers hâkimiyeti döneminde diğer pek çok batı Anadolu kenti elektron yerine gümüş sikke basmasına karşın Kyzikos elektron sikke basmaya devam etmiştir (Okçu Tarihsiz). Kentin gümüş sikkeleri ise daha çok Samos, Rhodos, Knidos, Iasos, Ephesos, Byzantion ve Kyzikos'un katıldığı Sparta karşıtı bir ittifakla ilgilidir. Varlığını sadece sikkelerden öğrendiğimiz bu birliğe üye olan kentler ön yüzlerinde iki yılanla boğuşan çocuk Herakles ve ΣΥΝ harfleri, arka yüzlerinde de kentlerin adının kısaltmasıyla birlikte kendine özgü tiplerini içeren sikke basmışlardır (Tekin 1998; 2007). Kentin Klasik dönemde bastığı bronz sikkeler üzerinde kral Kyzikos, Apollon ve diğer tanrılarla birlikte ana tasvir Kore Soteira'dır. Bu dönemde kent adı da KYZI olarak yazılmaya başlanmıştır (Okçu Tarihsiz; Köker 2004). Roma İmparatorluk dönemi sikkelerinde ise ön yüzde imparator portre ve büstlerinin yanında tanrı ve tanrıça tasvirleri de kullanılmaktadır. Sikke basım tekniğinde yaşanan gelişmeye bağlı olarak da artık kentin adı KYZIKHNΩN şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Propontis'ten güneye Pergamon, Sardeis, Ephesos gibi önemli kentlere uzanan yolun başlangıcında yer alması ve deniz kenarındaki elverişli konumunun sağladığı olanaklar Kyzikos'un gelişmesinin başlıca nedenidir. Gemilerin her mevsim barınmasına olanak sağlayan korunaklı limanları denizcilik; ılıman iklimi ve verimli toprakları da tarım ürünleri açısından son derece elverişlidir. Kentin zenginleşmesinde bir diğer etken ele geçirdikleri Prokonnesos'taki mermer atölyeleridir. Buradan elde edilen mermerler Kyzikos'taki yapılarda kullanıldığı gibi Karia vb. uzak bölgelere de gönderilmektedir. Yöredeki ormanlarda küçük boyutlu gemi yapımında kullanılmış olmalıdır. Bu özellikleri aşağıda değinilecek bazı yapılarından da anlaşıldığı gibi Kyzikos'un Yunan ve Roma uygarlığı etkisi altında Anadolu'nun en önemli bilim ve sanat merkezlerinden biri olmasını sağlamıştır.

II. 2. 4. 2. Hadrianus Tapınağı

Kyzikos'un en önemli yapılarından biri olan Hadrianus Tapınağı¹⁰¹, kalıntı alanının güneybatısında, bugün Bandırma Erdek karayolunun hemen yakında yer

¹⁰¹ Kentte varlığı antik kaynaklardan bilinen bir diğer tapınak, Apollonis Tapınağı'dır. Fakat yapıdan birkaç mimari parça dışında günümüze pek fazla bir şey kalmamıştır (Başaran 1990).

almaktadır. Tapınağın yapımına İ.S. I. yüzyılda başlanmış, fakat 123 yılındaki bir depremden zarar görünce deprem sonrası kenti ziyaret eden Roma imparatoru Hadrianus'un maddi desteği ile başlayan onarımlar Antoninler döneminde tamamlanabilmiştir. İ.S. 150- 155 yıllarındaki ikinci bir depremde oluşan hasar sonrası onarımlarda 167'ye dek sürmüştür (Yaylalı 1990; Yaylalı& Özkaya 1998). Nitekim İ.S. II. yüzyıl yazarı Lukianos, tapınağın yapılmasına çok önce başladığını fakat büyüklüğü ve ekonomik sıkıntılar yüzünden tıpkı Atina'daki Zeus Olimpos Tapınağı gibi bir türlü tamamlanamadığını ve Hadrianus zamanında imparatorun yaptığı yardımlar sayesinde bitirilebildiğini aktarmaktadır (Ertüzün 1964)¹⁰². Bir başka II. yüzyıl kaynağı Aristides'te İ.S. 167 de Kyzikos'ta verdiği söylevde tapınağın görkemi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir: “Bu tapınak bütün etrafındaki binaların üzerinde yükselir ve limanlarınıza girecek gemilere yol göstermek için ne fenerlere, ne de işaretlere ihtiyaç vardır. Dikkatli bakışları tamamen kendine çeken bu bina, aynı zamanda şehrin zenginliğini ve halkının asil düşüncelerini gösterir. Bunun yapıldığı her taşın bir binaya ve asıl tapınağın bir şehre eşit olduğunu söyleyebiliriz” (Hüryılmaz 2003 s. 19)¹⁰³.

Antik dünyanın sekizinci harikası olarak görülen tapınağın kalıntıları Ortaçağ'dan kente gelen bütün seyyahların ilgisini çekmiştir. Bunlar arasında 1431 ve 1444 de olmak üzere kenti iki kez ziyaret eden Anconalı Cyriacus'un verdiği bilgiler çok önemlidir. Seyyah, gezi notlarında tapınağın duvarları, cephesindeki tanrı heykelleri ve 33 sütunu ile hala yerinde durduğunu aktarmaktadır (Ertüzün 1964; Yaylalı 1990)¹⁰⁴. Diğer seyyahlar Lucas, La Mottraye ve Michaud daha çok tapınaktaki dehlizlerden bahsetmektedirler (Ertüzün 1964). Texier de bu dehlizlerin¹⁰⁵ erzak ya da Roma egemenliğinden önce ve sonra meşhur olan silah depoları olabileceğini aktardıktan sonra; “bu eserler hakkında güzel bir tarif yapmış olan hatip Aristides'in söz etmiş olduğu bu tapınakla, halk meydanını şimdiki hüznün veren kalıntılar içinde bulmak belki mümkündür” diyerek, emin olmamakla beraber tapınağın yerini ilk kez göstermektedir

¹⁰² Hardianus'un yardımlarına karşılık önce Zeus Tapınağı olan yapının ona ithaf edildiğini gösteren belgelerle birlikte, kalıntı alanında elde edilen bir yazıt mahalli yardımlarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir (Ertüzün 1964 s. 126; Texier 2002 s. 293).

¹⁰³ Söylevin devamı için bkz. Ertüzün 1964 s. 126-127.

¹⁰⁴ Cyriacus'un ikinci ziyaretinde tapınağın sütun ve duvarları büyük ölçüde tahrip edilmiştir (Yaylalı& Özkaya 1992).

¹⁰⁵ 1989 yılından itibaren tapınakta kazı yapan Yaylalı, alçak oldukları için dehlizlerin geçitten çok havalandırma amaçlı yapıldıklarını düşünmektedir (Yaylalı& Özkaya 1992).

(Texier 2002 s. 293). Yapının yerini kesin olarak belirleyen ise Texier'den iki yıl sonra önerisini dehlizler ve Guillaume ile buldukları büyük bir sütun kaidesine dayandıran Perrot'dur (Ertüzün 1964). Daha sonra bu konuda tek yanılıya düşen İsmail Hakkı Uzunçarşılı olmuştur. Yazar "Karesi Vilayeti Tarihçesi" isimli kitabında yerel halk dilindeki "Koca Kilise" adlandırmasına dayanarak Kyzikos Tiyatrosu'nu Hadrianus Tapınağı olarak gösterir (Uzunçarşılı 2000).

Perrot, Guillaume ve Reinach, Cyriacus'un verdiği bilgilerden yola çıkarak tapınağın ölçü ve tasar gibi ayrıntılarını da bulmaya çalışmışlar, ancak Cyriacus'un¹⁰⁶ verdiği bilgiler yeterli olmadığından araştırmalarda ortak bir sonuca varılamamıştır (Yaylalı 1990). Tapınağın uzun yüzlerinin 15'er sütunlu olduğu konusunda birlik varsa da doğu -batı yönlerindeki sütun sayısı tartışmalıdır. Reinach, Cyriacus'un tanımına uyarak 6x15 sütunlu Hexastyle; Perrot ve Hasluck ise sikkelerde tapınağın cephesinin sekiz sütunlu olması ve Aizanoi'daki tapınakla karşılaştırarak Octostyle ve Pseudodipteros bir tapınak olduğunu iddia etmişlerdir (Ertüzün 1964). Son iki araştırmacıya göre Aizanoi'daki tapınak daha küçük iken Octostyle ise Hadrianus Tapınağı'nın aynı planda olması kaçınılmazdır. Günümüze küçük mermer kırıkları ve alt yapıyı oluşturan tonozlardan başka bir şey kalmadığı için yukarıdaki görüşlerin doğruluğunu saptamak güçse de, gerek kalıntı alanından gerekse de sikkeler üzerindeki tasvirlerden yapının Pseudodipteros planlı ve 8x15 sütunlu olduğu kabul edilmektedir.

Kalıntı alanında bulunan kaide ve bazı mimari parçalardan Korinth düzenindeki sütunların boyunun, kaide ve başlıkları ile birlikte 21 m. ye vardığı hesaplanmaktadır. Bu sonuç Cassius Dio'nun bildirdiği yüksekliğe de yakındır. Yazarın verdiği bilginin asıl dikkat çekici yönü ise sütunların tek parça olmasıdır (Ertüzün 1964). Bu düşünce genel kabul görmeye birlikte ne böyle bir buluntunun ortaya çıkmayışı nede tapınağın mimari elemanlarının İstanbul'daki Aya Sofya (Hagia Sofia) Kilisesi, Beyazıt ve Süleymaniye camilerinde kullanıldığı dikkate alındığında bunun doğrulanamaması ilginçtir. Bu durumda sütunların büyük toplar için mermi yapıldıkları ya da kireç ocaklarında yakıldıkları düşünülebilir. Tapınakla ilgili bir başka sorunda sonraları kilise

¹⁰⁶ Seyyahın kopyaladığı yazıtların birinden tapınağın mimarının Aristainatos olduğunu öğreniyoruz.

olarak kullanılıp kullanılmadığı yönündedir¹⁰⁷. Hıristiyanlık döneminde sağlam bütün tapınakların kiliseye çevrildiği düşüncesinden hareket eden bazı araştırmacılar yapının bu yönde kullanılmış olabileceğini aktarmaktadır. Fakat kalıntı alanında Hıristiyanlığa ait ciddi buluntulara rastlanmaması bu teoriyi güçleştirmektedir. Kaldı ki tapınağın sağlam kalmadığı IV. yüzyıldaki bir depremle hasar gördüğü, bölgede sık sık tekrarlanan depremler yüzünden çok çabuk yıkıldığı da düşünülebilir.

II. 2. 4. 3. Limanlar

Bazı duvar kalıntıları dışında günümüze izler kalmasa da Antikçağ'da Kyzikos, üç limana sahipti. Bunlardan biri güneyde bugün sazlık olan Panormos, diğeri Bandırma Körfezi'ne açılan ve doğu limanı olarak da bilinen Trakikos, üçüncüsü de batıda Erdek Körfezi'ne açılan Khytos limanıdır. Kyzikos'a ticari metropolis ünvanını kazandıran bu limanlardan Panormos (iç liman) aynı zamanda kentin ana ticaret limanı özelliğini taşımaktadır. Hem batıdan hemde doğudan gelen ticaret gemilerinin limana girebilmesi Panormos'un önemini arttırmıştır. Rüzgârlara karşı her yönden korunaklı olması, güneyi hariç diğer cephelerinin surla çevrili olması limanın diğer özellikleri arasında sayılabilir (Yalman 1987).

Diğer liman Trakikos, kentin doğusunda Bandırma Körfezi tarafındadır. Aynı zamanda "Doğu Limanı" olarak da bilinen bu liman erozyon ile dolmuş olmakla birlikte kuzey ve güneyinde birbirine paralel iki dalgakıranın izleri günümüze kadar gelmiştir. Batıda oluşu nedeniyle "Batı Limanı" diye de adlandırılan Khytos ise Erdek Körfezi tarafında altıgen kulelerle deniz arasındaki alanda yer almaktadır (Ertüzün 1964). Strabon'un¹⁰⁸ barınak olarak, Appianos ve Ammianos Marcellinos'un kilitli liman diye tarif ettikleri bu liman daha çok askeri amaçlıdır¹⁰⁹. Planının kareye yakın bir düzen göstermesi Apollonios Rhodios'un (I. 987) suni olarak yapıldığı şeklindeki aktarımını doğrular (Hasluck 1910). Fakat ne yazık ki burası da Kleite deresinin getirdiği alüvyonlarla günümüzde bataklığa dönüşmüş durumdadır.

¹⁰⁷ Yaylalı tarafından da benimsenen öneri, kalıntı alanında bulunan haç işli bir mermer parçası ile tapınak kalıntısına XV. yüzyılda Türkler tarafından "Koca Kilise" denmesine dayandırılmaktadır (Yaylalı & Özkaya 1993).

¹⁰⁸ "İki limanı ve iki yüzden fazla gemiyi alabilecek büyüklükte barınağı bulunan bir kent vardır" (XII. VIII. 11).

¹⁰⁹ Savaş hazırlıkları sırasında güvenli bir şekilde asker ve malzemenin gemilere yüklenebilmesi için limanın ağzının zincirle kapatıldığı anlaşılmaktadır.

II. 2. 4. 4. Surlar

Bugün kısmen de olsa izlenebilen kalıntılardan bir diğeri Kyzikos'u dört bir yandan çevreleyen sur duvarlarıdır. Bazı bölümleri İ.Ö. IV. yüzyıla dek geri gitmekle birlikte ayakta kalan bölümlerin çoğu Roma ve Bizans dönemlerine aittir (Başaran 1990). Kiklopien-rektogonal tarzda, içleri moloz taş dolgulu, dış yüzleri ise bombeli granit taşlarla örülü surların kalınlığı da 1. 70- 3. 30 m. arasında değişmektedir (Başaran 1990). Ölçüdeki bu farklılık, savunma önceliği yanında dönem farkından da kaynaklanır. Savaş ve depremlerle yıkılan surların taşlarının, yeni yapılarda kullanılmak üzere alınmaları surun zamana karşı savaşını kaybetmesinde en büyük etkidir. Bazı kısımlarda iç dolgunun yaklaşık 6 m. yüksekliğe kadar korunduğu da görülmektedir. Ayrıca alandaki yoğun bitki örtüsü ve bazı alanların alüvyon dolgu altında kalması da surun takip edilmesini güçleştirmektedir. Yukarıda değinilen sebeplerle batıdaki surların en önemli kısmı takip edilememekle birlikte bu bölümdeki en dikkat çeken unsur, iki altıgen kuledir. Yapılışlarındaki özellik, eşitlik ve özen bu kulelerin batı limanına açılan kapının iki tarafında buldukları ve girişi korumak için yapıldıklarını anlatmaktadır. Kuleleri birleştiren duvarın ortasında yer alması gereken kapı¹¹⁰ toprak seviyesinin yükseltilmesi yüzünden ne yazık ki görünmemektedir.

II. 2. 4. 5. Amfitiyatro

Kentin kalıntıları izlenebilen diğeri bir yapısı bugün Hamamlı ile Çeltikçi köyleri yakınında, halk arasında "Kaleler Mevkii" olarak bilinen alanda yer alan Amfitiyatro'dur. Bazı kemer ayakları dışında günümüze fazla kalıntısı gelmeyen yapının Eski Kleite deresinin yatağına inşa edildiği ve oturma yerlerinin büyük bir kısmının toprak zemine yapıldığı anlaşılmaktadır (Başaran 1995). Sık bitki örtüsü içinde kentin en dikkat çeken kalıntılarında olan ayaklarının birinden anlaşıldığı kadarıyla bazı kısımları en az iki katlı olmalıdır. Özensiz mimariye vurgu yapan Texier (2002), 32 çıkışa sahip Amfitiyatro'nun temel kısımlarının korunduğunu, diğeri kısımlarındaki taşların ise başka yapılarda kullanılmak üzere götürüldüğünü aktarmaktadır.

Görülen dış duvarlarından; yüksekliği 20 m., uzunluğu 12 m., kalınlığı da 4. 7. m. olduğu anlaşılan duvarlarının dış yüzeyleri kabarıklık yüzeyli işlenmiş granit taşından

¹¹⁰ Kapı olarak günümüze gelen tek açıklık akropolden Amfitiyatro'ya geçişi sağlayan batı surlarındaki yuvarlak kemerli geçittir.

yapılmış olmasına karşılık içi moloz taş ve harç ile doludur (Yalman 1987). Ayrıca göze çarpan yerleri özenli yapılmakla birlikte bütünüünün Texier'in aktarımını haklı çıkaracak ölçüde kaba bir işçiliğe sahip olduğu gözlenmektedir. Efsanevi kral Kyzikos'un karısı Kleite'nin adını taşıyan derenin geçtiği vadiye kurulması her ne kadar Amfitiyatro mimarisinin bir ilkesi olsa da çeşitli teorilere neden olmuştur. Texier, derenin suyunun ahşaptan yapılmış Amfitiyatro'nun tabanının altından geçtiğini aktarmaktadır. Bir diğer görüş sudan Amfitiyatro'da yapılan su oyunlarında yararlanıldığı şeklindedir. Ancak bir kanal vasıtasıyla suyun yönünün değiştirilerek vadiden yapıyı kurmak için yararlanıldığı bellidir. Gerektiği zaman İstenildiği kadar suyun yapının içinden geçirilebildiği de tahmin edilebilir.

Yapının tarihi de bilinmemekle birlikte C. Texier inşa tarzını dikkate alarak Gallienus dönemine (İ.S. III. yy.); Hasluck da cephe kısmında bulunduğunu iddia ettiği İ.S. II. yüzyıla ait bir yazıta dayanarak geç Antoninler dönemine tarihler. Abdullah Yaylalı başkanlığındaki kazı ekibinin görüşü ise Pergamon Traianus Tapınağı ve Asklepon'da görülen opus caementicus duvar tekniğine burada güneydoğu tonoz ayaklarında karşılaşılması nedeniyle inşaatın Hadianus döneminde başladığı yönündedir (Koçhan 1995).

II. 2. 4. 6. Tiyatro

Akropolün eteğinde yöre halkı arasında "Koca Kilise" adı verilen çukur bir alanda güneye dönük bir şekilde konumlanan tiyatronun bugün sadece dış hatları ve orkestra kısmının sınırları belirlenebilmektedir. Yunan tiyatroları gibi bir yamaca inşa edildiği için taşıyıcı duvarlara gerek kalmamıştır. Kuruluş şekli ve yeri açısından Yunan özelliği göstermesi ilk olarak bu devirde yapıldığını düşündürür. Diğer bütün yapılarda olduğu gibi tiyatronun bulunduğu alanında yoğun bitki örtüsüyle kaplı olması tarih verebilecek buluntuların elde edilmesini engellemekle birlikte, onarım kitabelerinden Roma döneminde yenilendiği ya da en azından bazı ilaveler yapıldığı anlaşılmaktadır (Ertüzün 1964). Kalıntı alanına bakılarak yaklaşık 20.000 kişi kapasiteli olduğu düşünülen yapının bir deprem sonrası kullanılamayacak duruma gelmesiyle yapı taşlarının başka binalarda kullanıldığı düşünülebilir.

II. 2. 4. 7. Nekropoller

Kyzikos'un nekropollerinden biri Hadrianus tapınağının kuzeyindeki zeytinlik alanda bir diğeri ise yarımadanın karayla birleştiği kısmın güneybatısında Adrasteia eteklerinde bulunmaktadır. Ayrıca Adrasteia eteklerinde, Edincik yolu kenarında sandık tipi mezarlardan oluşan ve Bandırma, Erdek, Edincik yol kavşağının yakınında kurşun lahitlerin çıktığı Klasik döneme ait iki nekropol daha vardır. Fakat tıpkı yapıları gibi Kyzikos'un nekropelleri de kentin Antikçağ'daki görkemini yansıtmayacak ölçüde günümüze ulaşmamıştır. Modern eserlerde değinilen Edincik yolu üzerindeki bir çeşme (üç ahırlı çeşme) lahitlerin kapakları alınarak su haznesi olarak kullanıldığını göstermektedir. Zira duvarları yontma taştan üstünde sade bir silme ile çevrili tek parça mermer kapakla kapatılmış bu çeşmenin ahırında olasılıkla çevreden bulunan bir lahit kullanılmıştır. Daha sonra dışına iki hazne daha eklenmesinden dolayı halk arasında "üç ahırlı çeşme" adı verilen bu yapı aynı zamanda lahit'in korunmasını sağlamıştır. Benzerleri ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır.

II. 2. 4. 8 Arkeolojik Araştırmalar

Kyzikos, tıpkı Pergamon kenti gibi Antikçağ'dan bugüne hiçbir zaman unutulmamıştır. Yayınlanmamış bir çalışmada kentin 1902 yılında bir İngiliz araştırma ekibince ilk kez kazıldığı yazılıdır. Ancak bu araştırma hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız için biz Kyzikos'taki kazı çalışmalarını E. Akurgal ile başlatabiliriz. Akurgal 1952 yılında İon kolonizasyonunu açığa çıkarmak amacıyla Daskyleion'u da kapsayacak şekilde bölgedeki araştırmalarında Nezih Fıratlı ile birlikte Hadrianus Tapınağı çevresinde kazı çalışmaları yapmıştır (Akurgal 1956). Bu çalışmaların en önemli buluntusu kentin en erken yerleşimine işaret eden seramiklerdir. Diğer yandan Akurgal ile birlikte kazılara katılan C. Bayburtluoğlu'nun kalıntı alanında karşılaşılan bir lahdin çıkarılmasında yaşanan zorluklar nedeniyle sandukasına açılan bir delikle içinin boşaltıldığı yönündeki aktarımı, bu dönem kazılarının bilimselliği konusunda hiçte olumlu değildir (Yaylalı& Koçhan& Başaran 1991). Daha sonra ilk sistemli kazılar ise Abdullah Yaylalı başkanlığındaki bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir. Ekibin 1988 yılında yaptığı yüzey araştırmaları, her geçen gün biraz daha küçülen Hadrianus Tapınağı kalıntı alanında kazı yapılması gerektiği düşüncesiyle 1989 da kazıya dönüşür (Yaylalı 1990). Bu dönem kazı çalışmalarının ağırlığını yüzyıllardır

devam eden amansız doğa ve insan tahribatı nedeniyle tamamen moloz yığını haline gelmiş olan tapınağın kazısı oluşturmaktadır.

Tapınakta yapılan ilk kazılar; Anconalı Cyriacus'un XV. yüzyılda yapının yarısının ayakta olduğu şeklinde verdiği bilgiler ile çelişecek şekilde 1- 1, 5 m. yakın dönem tahribat katmanına karşılık 2 m. civarında Bizans tahribatı olduğunu ortaya koymaktadır (Yaylalı 1990). Bu durumda seyyahın verdiği bilgiler ya ikinci ziyaretinde karşılaştığı tahribatın boyutunu yansıtmaya gayesiyle yapılan bir abartma ya da Rönesans çağının abartılı tutumuyla açıklanabilir. Kazı çalışmaları sonucunda tapınağın doğal afetlerden ziyade Bizans dönemini de içine alacak şekilde insan eliyle en az iki kez yıkıma uğradığı kesinleşmiştir. Yıkımın ilki Konstantinopolis'in kuruluşu sırasındaki yapılaşma ile başlayan Bizans, ikincisi ise Türk hâkimiyeti dönemine aittir. Alanda sürekli kireç ocaklarının çalışması tahribatın diğer boyutudur. Bugün korunabilmiş bazı parçalar kireç ocaklarında henüz tam kireçleşmemiş olanlardır.

Tapınak alanında ilerletilen kazılar; kesin çizgilerle birbirinden ayrılmamakla birlikte üç dönemin atık ve kalıntılarının birbirlerine karışmış durumda olduklarını ortaya koymuştur. Tapınağa ait mimari, plastik buluntular, gömüt ve pithoslardan oluşan Bizans atıkları ve günümüz atıkları. Söz konusu üç dönemin izlerini taşıyan bulguların birbirlerine karışmış olması tapınaktaki yıkım ve yağmalama sürecini saptamada da zorluklara neden olmaktadır. Bizans dönemine ait kiremit örgü ve çocuklara özgü küp mezarlar, depolama amaçlı pithoslar ve bazı Bizans malzemeleri kapsamı yada dönemi henüz saptanamasa da alandaki bir Bizans yerleşiminin işaretleridir. Mezarların altındaki seviyeden Bizans malzemesinin gelmemesi ve bu seviyelerdeki tapınağın üst yapı elemanlarının da çok fazla karışmamış olması Bizans kullanımı öncesi yapının bir depremle yıkıldığını düşündürecek faktörlerdir (Yaylalı& Özkaya 1992). Fakat tapınak çevresi Bizans döneminde yerleşime açık olduğundan yıkımda depremlerin yanında bu dönem sakinlerinin de etkili olduğu anlaşılmaktadır.

1991 yılı kazılarında yaklaşık 3 m. derinlikte basamak benzeri düzgün sayılabilecek bloklarla örülü bir yükseltiyle karşılaşılarak kısmen de olsa tapınağın alt yapısına ulaşılabilmektedir (Yaylalı& Özkaya 1992). Fakat ortaya çıkarılan basamakların çeşitli boyutlardaki dikdörtgen bloklarla örülmesi ve aralarında yer yer moloz dolgu kullanılması, bunların mermerden örülü özgün basamak dokusunun yuvaları olduklarını göstermektedir. Mermer blokların insitu konumlarında bulunmayışı da tahribat ve

yağmalamaya bağlanabilir. Değişik boy ve türde taşlardan örülen çekirdek dokuda belirli bir süreklilik izlenmesine karşılık basamaklar sayı ve boyut açısından farklılık göstermektedir ki bu düzensizlik ancak düzgün mermer bloklarla giderilmiş olabilir. Ne yazık ki kazılar çekirdek dokuda karşılaşılan dikdörtgen biçimli tuf blokların tapınağın daha önceki evresine ait olduğu şeklindeki yorumları açıklığa kavuşturacak boyutta değildir.

Kazılar sırasında ele geçen mimari parçaların büyük çoğunluğu özgünlüklerini yitirdikleri için yapının neresine ait oldukları ve bütün kompozisyonları hakkında kesin bir şey söylemek imkânsızsa da sitilleri tanımlanabilen bazı örnekler de vardır. Bunlar arasındaki bir silme parçasının İ.S. II. yüzyıl ortalarını gösteren özellikleri Kyzikos atölyelerinin Pergamon okulu etkisinde çalıştığını göstermektedir (Yaylalı& Özkaya 1994). Yine kazılarda ortaya çıkarılan bazı sütun parçaları üzerinden edinilen izlenimlere göre; sütunlar yaklaşık 2. 60 m. çapındadır. Zarfı ve kurşun perçini ile iyi korunmuş bir sütun tamburu dübelleri de Cassius Dio ve onu kaynak alan bazı araştırmacıların tapınak sütunlarının monolit olduğunu bildirmesinin tersine tamburlardan oluştuğunu ortaya koymuştur (Yaylalı& Özkaya 1993). Sütunlarla ilgili bir başka husus tamburların iki farklı tip gösterdiği yönündedir (Yaylalı& Özkaya 1996). Buluntuların büyük çoğunluğunun Antoninler dönemi özelliklerini yansıtması da tapınağın yapım tarihi ile ilgili bilgileri doğrulamaktadır.

Yaylalı başkanlığındaki araştırmaların yoğunlaştığı alanlardan ikincisi kentteki yapı kalıntılarını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen yüzey araştırmalarıdır. Alanın bitki örtüsüyle kaplı olması ve açık bazı alanların da tarım arazisi elde etmek için temizlenmesi yüzey araştırmalarının verimini azaltmakla birlikte bu yönde sürdürülen çalışmalarda önemli bulgulara ulaşılmıştır. Bulgulardan biri kentte agora özelliği gösteren üç alanın belirlenmesidir. Yüzey buluntularına dayanarak Hadrianus tapınağının kuzeyindeki Hadrianus Agorası, güney surlara bitişik Aşağı Agora ve tiyatronun güneyinde konumlanan Yukarı Agora (Devlet Agorası)'nın yerleri belirlenmiştir (Başaran 1990). Yüzey araştırmalarının diğer bir sonucu Panormos limanının gerisinde eski yayınlarda Bouleuterion olarak adlandırılan yapı kalıntısının

Metroon¹¹¹ olduğu yönündedir (Yaylalı& Özkaya 1993). Burada karşılaşılan bazı mimari parçalar üzerindeki kabartmalar yapının iki farklı boyutta frize sahip olduğunu göstermektedir¹¹² (Yaylalı& Koçhan& Başaran 1991). Kentin yayılım alanını belirleme amacı da güden yüzey araştırmalarının bir başka sonucu, Kapıdağı Yarımadası'nın karayla birleştiği yerin güneyindeki su kemeri kalıntılarıdır (Yaylalı& Özkaya 1996). Ancak su kaynağı ve buna bağlı yapılaşmalar konusunda belirgin veriler elde edilememiştir. Yüzeyden toplanan seramik parçaları üzerinde yapılan incelemelerde Kyzikos'un İ.Ö. VI. yüzyıldan itibaren dönemin ünlü kentleri ile eşdeğerde bir seramik üretim geleneğine sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle kentin doğusundaki Panormos limanına açılan Demir Kapı civarında yapılan araştırmalarda toplanan seramikler yukarıdaki savı güçlendirmektedir.

Ayrıca bu sav kentin kültür katmanlarını belirleme amacını taşıyan sondajlarla da kanıtlanmıştır. Zira 1989 yılında yukarıda değinilen alanda açılan bir sondajda iç ve dış pazara yönelik çömlekçi atölyelerinin burada olduğu yönünde önemli ipuçlarını oluşturan fırın malzemeleri ve defolu seramik parçaları ortaya çıkmıştır (Yaylalı& Özkaya 1992; 1998). Buluntular arasındaki Ephesos türü “west slope ware” özellikli parçaların yanı sıra benzerleri daha çok Pergamon'da bulunan kabartmalı seramikler; Kyzikos'un seramik konusunda anılan kentlerle eşdeğerde üretim yaptığını göstermesi ve sosyal ve siyasal açıdan varlığı bilinen ilişkilerin bir kez daha ortaya çıkması bakımından önemlidir. Hadrianus Tapınağı'nın kuzey doğusunda açılan bir başka sondaj, katmanlaşma açısından sonuç vermese de¹¹³ Klasik dönemde kentin surlarla sınırlı olmasına karşın, yerleşimin Bizans döneminde surların dışına taşmış olduğu tezini bir kez daha belgelemiştir. Sondaj çalışmalarının önemli bir buluntusu da tiyatronun güneyi ile Prytaneion'un¹¹⁴ kuzeyi arasındaki alanda rastlanılan ve kazı ekibi tarafından “haç mozaığı” diye tanımlanan taban mozaığıdır (Başaran 1993). Tümüyle geometrik

¹¹¹ Metroon'da daha sonraki yıllarda yapılan kazı çalışmaları için bkz. Öztürk 1995; 1996; 1998; Kaya, Tan 2004.

¹¹² Kyzikos'ta iki farklı frize sahip diğer yapı Hadrianus Tapınağı'dır. Yapıda ele geçen farklı tarzda friz parçaları, sellasında ikinci bir firizin olabileceğini düşündürmektedir (Yaylalı 1990).

¹¹³ Sondajda üç kültür katı tespit edilebilmiştir. I. Osmanlı, II. Bizans mezarları ile çağdaş yerleşim, III. katmanda ise sadece bezemesiz seramik parçaları ile kemik ve demir cüruf parçası ele geçmiştir (Başaran 1993).

¹¹⁴ Bugün yalnız doğu yöne bakan giriş kısmına ait kalıntıları görülebilen yapı, Panormos limanının batısında yer almaktadır (Koçhan 1995).

şekillerden oluşan ve İ.S. V. yüzyıla tarihlenen mozaığın önemli bir yapıya ait olduğu düşünülebilirse de buluntuların yetersizliği nedeniyle konu aydınlatılamamıştır.

1988- 1997 yılları arasında gerçekleştirilen Abdullah Yaylalı başkanlığındaki kazılar, ne yazıkki Kyzikos'un Antikçağ'daki görkemini yansıtacak buluntular vermemiştir. Bunun en önemli sebebi depremlerle hasar gören yapı elemanlarının Konstantinopolis'in bayındırlaştırılması sürecinde sökülerek Doğu Roma'nın başkentine taşınmasıdır. Daha sonraki süreçlerde kalıntı alanında kalan mermerlerin büyük çoğunluğu da kireç ocaklarında yakılmıştır. Fakat bu dönem kazılarının bazı eksikliklerinden söz etmek de mümkündür. Bunlardan biri diğer Mysia kentlerinde olduğu gibi kazıların kısa sürmesi; bir diğeri ise hafriyat işlerinin öğrenciler tarafından yapılmasıdır¹¹⁵. Üçüncü bir eksiklikte restorasyon çalışmalarının yok denecek kadar az olmasıdır. Gerçi bu da, yapı elemanlarının işlevleri anlaşılacak derecede tahrip olmasına bağlanabilir. Ancak yinede mimari ağırlıklı bir kazıda kazı ve restorasyon çalışmalarının paralel olarak yürütülmesi gerekmektedir. Diğer yandan Kyzikos kazıları uzun bir aranın ardından 1996 yılında daha önce Yaylalı başkanlığındaki kazılara dakatılmış olan Yrd. Doç Dr. Nurettin Koçhan bilimsel başkanlığında yeniden başlamıştır. Yeni dönem kazılarının daha kapsamlı ve yoğun bir şekilde yapılarak kent ile ilgili soru işaretlerinin aydınlatılmasını umuyoruz.

II. 2. 5. Prokonnesos

II. 2. 5. 1. Coğrafya ve Tarih

Antikçağ'da mermer işleme ve ihracat merkezi olan Prokonnesos, Marmara Adası'nın kuzeyinde, Balıkesir'in Erdek İlçesi'ne bağlı Saraylar¹¹⁶ Beldesi'nde konumlanmaktadır. Fakat her ne kadar bu lokalizasyon yapılan araştırmalarla doğrulanmış olsa da değişik kanıtlara dayandırılan farklı öneriler söz konusudur. Bunlardan biri aynı adanın güneyinde yer alan Marmara Beldesi bir diğeri de adanın

¹¹⁵ Bu durum kazının mali bütçesi ile ilgili olsa da, çalışmaların yoğunluğuna göre bilimsel bir kazı da ortalama 25- 30 işçinin bulunması gerekmektedir.

¹¹⁶ Beldenin eski adı, Texier tarafından gravürü de yapılmış bir yapı kalıntısından kaynaklanan Palatia'dır.

güney doğusundaki tek ova olan Kızılak yerleşimidir¹¹⁷. Bugün her üç yerleşimi barındıran ada¹¹⁸, Eskiçağ'da Elafonnesos, Neuris(neuris) ve Prokonnesos gibi değişik isimlerle anılır (Hüryılmaz 2003). Buradaki “yeni” adlandırması aynı adı taşıyan bir de eskisinin olduğunu düşündürmektedir. Bu ayrımla ilgili güvenilirliği tartışılabilir olsa en kritik bilgi Yunan coğrafyacısı Skilaks'da yer alır. Skilaks, ada ve şehir olarak tarif ettiği Prokonnesos'u, Elafonnesos'tan açıkça ayırt etmekte ve iyi limanlı bir ada olan Elafonnesos'un Prokonnesoslular tarafından ekilip biçildiğini bildirmektedir (Ertüzün 1964). Demek ki Elafonnesos ismini taşıyan şimdiki Marmara Adası Skilaks'ın zamanında (İ.Ö. V.- IV. yy.) ancak Prokonnesoslular tarafından ekilip biçilen ıssız bir kara parçası durumundadır.

Eski Prokonnesos'un yeri de tartışmalı olmakla birlikte genellikle, ötekilere nazaran tarıma daha fazla elverişli araziye ve korunaklı bir limana sahip olan Paşalimanı Adası'na yerleştirilir. Nitekim adının Plinius, Kyzikos'lu Diogenes gibi kaynaklarda “harman yeri” anlamına gelen Halone diye geçmesi tarımsal etkinliğe işaret ederek bu lokalizasyonun doğruluğunu kanıtlar (Ertüzün 1964). Strabon'un (XIII. I. 12) Abydos'u kolonize eden Miletosluların kolonize etti dediği Prokonnesos'ta burası olmalıdır. Yazar bir başka yerde (XIII. I. 16) “Parion'dan Priapos'a seyahat ederken eski ve hem de yeni Prokonnesos'la karşılaşırız. Sonrakinin bir kenti ve zengin, iyi yönetilen bir mermer ocağı vardır. Dünyanın bu kısmında kentlerdeki özellikle Kyzikos'taki güzel sanat eserlerinin çoğu bu mermerden yapılmış” demektedir.

Eski Prokonnesos Adası'nda bilinen ilk yerleşim İ.Ö. VIII. yüzyılda tıpkı Kyzikos gibi Miletoslularca kolonize edilmesiyle başlar. Kent Ionia isyanında büyük krala karşı ayaklandığı için Perslerin müttefiki Fenike donanması tarafından İ.Ö. 493'te Artake ile birlikte yakılıp yıkılır (Herodotos IV. 14). Bu olaydan sonra Paşalimanı Adası'ndaki(?) Eski Prokonnesos'un terk edilerek Marmara Adası'ndaki yeni Prokonnesos'un onun yerini aldığı düşünülmektedir. Diğer bir görüş daha sonra Kyzikos'un baskısıyla yeni Prokonnesos'a yerleşildiği yönündedir. Kesin olan Fenikelilerin yaktığı Prokonnesos, Marmara Adası'ndaki değildir. Zira burasının

¹¹⁷ Her iki önerinin en önemli dayanağı “eski Pkonnesos'ta oturanların yeni Prokonnesos'a tarım için geçtikleri” bilgisi, dolayısıyla da buradaki yerleşimin tarıma elverişli sahanın yakınında aranması gerekeceğidir.

¹¹⁸ Adanın bugünkü Marmara adını ne zaman aldığı tartışmalı ise de, adının mermerden (Marmor) kaynaklandığı kesindir.

Prokonnesoslularca sadece tarım amaçlı kullanıldığını ifade eden Skilaks'ın yaşadığı yıllarla Prokonnesos'un yakıldığı tarih yakındır. Kısa zamanda Perslerin intikamına geçecek önemde bir kentin kurulması ihtimali azdır. İ.Ö. 478/77 yıllarında kurulan Attika Delos Deniz Birliği'ne Kyzikos'la birlikte üye olan Prokonnesos'un hangisi olduğu tartışılır ise de İ.Ö. 362- 358 yılları arasında Kyzikoslular tarafından zapt edilip, som altınla hippotam dışından yapılmış Dindimene heykeli ile birlikte, bütün halkı Kyzikos'a sürülen Prokonnesos Marmara Adası'ndakidir¹¹⁹. Bizans döneminde genellikle itaatsiz papazların sürgün yeri olan ada, önce İmparator Manuil Komninos tarafından 1115 yılında Yoannis Komninos'a, daha sonra da Manuil Komninos tarafından Georgios Marmara'ya bağışlanmıştır (Ertüzün 1964 s. 255).

Kyzikos'la birlikte Roma egemenliğine giren adanın o dönemdeki şöhreti mermer ocağından ibarettir. Aşağıda değinilecek yüzey araştırmaları birçok ocak olduğunu kanıtlaya da Strabon'un tek bir ocaktan bahsetmesi, (XIII. I. 16) tek elden yönetildiklerini düşündürür. Mermer ocaklarının yönetimi konusunda bu çıkarımdan başka bilginiz olmamakla birlikte Texier, mermer ihracını kontrol etmek için imparatorun bir memurunun adada bulunduğunu bildirmektedir (Texier 2002 s. 275)¹²⁰. Yine aynı kaynaktan geçen bilgiye göre Iulia Kanunu gereğince işlenmiş mermerlerin değerinin onda birinin imparatorluk hazinesine vergi olarak verilmesi zorunludur. Taş ocaklarındaki düzeni sağlama, artan talebin¹²¹ karşılanması için daha fazla mermer elde etme ve daha önemlisi de imparatorluk çıkarlarını koruma amacıyla yapılan kanunlar içinde Theodosius Kanunu; işçilerin ömür boyu taş ocağında adeta kürek mahkûmu gibi çalışmalarını öngörmesi bakımından dikkat çekmektedir: “Erkek veya kadın, mermer ocakları işçilerinden memleketlerini terk ederek hangi sebeple olursa olsun göç edenler, çocuklarıyla beraber eski ocaklarına iade edilecektir. Bu konuda lehlerine hiçbir zaman aşımının etkisi ve yardımı olmaz” (Texier 2002 s. 276).

¹¹⁹ Klasik ve Hellenistik dönemlere ait olan kent sikkelerinin ön yüzlerinde Aphrodite başı ve Magistratlardan Anaksiyanos, Diagoras ve Demetrius'un isimleri; arka yüzlerinde ise koşar durumda geriye bakan geyik ve oinokhoe tasvirleri vardır. Kent adı da ΠΠΟ ve ΠΠΟΚΟΝ kısaltmaları ile yazılmıştır (Okçu, Tarihsiz).

¹²⁰ Texier lokalizasyon konusunda oldukça isabetli kararına rağmen eski ve yeni Prokonnesos ayrımı konusunda aynı oranda başarılı değildir. Çünkü Aristes'in vatani, Fenikelilerin yağmalaması ve sakinlerinin göçe zorlanması gibi olaylarda eski ya da yeni Prokonnesos şeklinde bir ayrım yapmaz. Hatta sözlerinden bütün bu olayların yeni Prokonnesos'ta geçtiği sezilmektedir (Texier 2002).

¹²¹ Roma imparatorluk döneminde mermerden yapılan işlerin zevki o kadar yaygındır ki Ovidius, Plinius gibi dönemin yazarları aileleri yok etmekle tehdit eden bu aşırı lüksün bağımlılığına karşı acımayı bir onur meselesi saymaktadır.

II. 2. 5. 2. Kazı ve Yüzey Araştırmaları

1971 yılına kadar arkeolojik açıdan araştırılmamış olan adadaki çalışmalar, Saraylar'da liman inşaatı sırasında üç lahdin ortaya çıkması sonucu, Nuşin Asgari yönetiminde İstanbul Arkeoloji Müzesi görevlilerince başlatılır. 1971 yılı çalışmaları sonunda beldenin batısındaki vadide Roma dönemine ait mermer lahitlerin yer aldığı nekropolün genel yayılım alanı belirlenerek kurtarma kazısı tamamlanır (Asgari 1981a). Ancak çalışmalar 1972- 1974 yılları arasında daha çok Saraylar'ın güneyinde yükselen tepelerin içindeki mermer ocaklarında işlenmesi yarım kalmış antik elemanlarının tespiti ve nekropolün yanında oluşturulan Açık Hava Müzesi'ne toplanması gayeleri ile devam ettirilir.

1975 yılında tekrar nekropoldeki kazılara dönülerek 1976 ya kadar yeni örneklerin de keşfiyle köyün batısındaki vadide doğu-batı doğrultusunda 200 m² lik bir alan içinde 25 lahitten oluşan bir nekrapol ortaya çıkmıştır (Asgari 1981a). Üzerlerindeki yazıtlardan ve içlerindeki bol miktarda iskelet kalıntısından aile mezarları oldukları anlaşılan lahitlerin hemen hepsinde işçilik özrüne rastlanması bunların ihraca uygun görülmeyen fire mallar olduklarını göstermektedir (Asgari 1981a). Yapım sırasında işçilik hatası ya da mermerinden kaynaklanan sebeplerle bozulan bu lahitler ocakta çalışan işçi ailelerine ücretsiz verilmiş olmalıdır. Bazılarında ele geçen Kyzikos'un Roma dönemi bronz sikkelerinden yapılmış altın sikke empresyonları da II, III. yüzyıllarda bu yerleşmenin Kyzikos'a bağlı olduğu tezini doğrular. Ayrıca batı nekropolünün yanı sıra Saraylar'ın hemen güney doğusunda yükselen tepelerin içinde Mersinlik Mevkii'nde kapağı açılmış bir lahit bulunmuştur. Nekrapol dışındaki münferit mezarlardan bazıları da beldenin güney batısındaki vadinin içindedir. Burada, üzerindeki yazıttan İ.S. III. yüzyılın ilk yarısında yaşamış bir karı- koca için yapıldığı anlaşılan bir mezar 1981 de Ahlatbayırı Mevkii'nde saptanmıştır (Asgari 1982).

Gerek nekrapollerde gerekse antik ocak atıkları içinde karşılaşılan lahit teknelerinin çoğunluğu dikdörtgen, birkaç tanesinin de dışı dikdörtgen içi antropoit biçimindedir. 1991 de bulunan hem içi hemde dışı oval iki yarı işli lahit ise oval teknelerin Roma İmparatorluk döneminde batı atölyelerinde yaygınlığına rağmen bu iki teknenin boyuna göre yüksekliklerinin çok fazla oluşu nedeniyle geç Antikçağ'da doğuda kullanılan bazı örneklerle özdeşleştirilmiştir (Asgari 1992). Lahitlerle ilgili bir

başka husus antik dünyanın çeşitli yörelerindeki nekropollerde bol miktarda karşılaşılan Prokonnesos mermerinden lahitlerin, adanın ocak atölyelerinde yarı işli bir duruma kadar biçimlendirildikleri ve bu durumda sevk edildikleri bilinmekle birlikte, bu yoğun faaliyetin belgelerine ocaklarda az rastlanmış olmasıdır. Bunun sebebi de defolu lahitlerin ocak işçilerine çok cüzi bir ücret karşılığında ya da ücretsiz tahsis edilmesi olmalıdır. Nitekim nekropolde karşılaşılan lahitlerin durumu da bunu desteklemektedir. İhracat faaliyetinin kapsamını ise ancak çok sayıda ele geçen semerdan biçimli lahit kapaklarının buluntu sayısı yansıtmaktadır.

Nekropol kazısı buluntuları birbirini tekrar etmeye başlayınca 1978 de kazı çalışmaları bırakılarak, tekrar sistemli yüzey araştırmaları ile antik mermer işçiliğini belgeleyen yeni ocak mallarının Açık Hava Müzesi'nde¹²² toplanması, adanın Antikçağ mermer ticaretinde oynadığı rolün ortaya çıkarılması, nekropol kalıntılarının, Açık Hava Müzesi'nin korunması ve tanıtılması amaçlarına yoğunlaşmıştır. Bu amaçla 1979 da başlanılan yüzey araştırmaları 1982- 1985 arasında kesintiye uğrasa da 1986 da tekrar başlar (Asgari 1987).

Yaklaşık 40 km.² lik bir alana yayılan mermer ocaklarında yapılan yüzey araştırmalarından elde edilen buluntular, Prokonnesos atölyelerinin ihraç ettiği mallar arasında sütun kaidesi, gövdesi ve başlığının önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Bu üç unsur kendi içinde incelendiğinde ise sütun başlıkları gövde ve kaidelerine göre çok daha fazla sayıdadır. Ocaklarda bulunan antik malzeme arasında en önemli grubu oluşturan Korinth¹²³ başlık örnekleri Roma imparatorluk ve erken Bizans dönemleri mimarisinde moda haline gelen bu düzenin imalata yansımalarıdır. Ele geçen buluntulardan başlıkların Prokonnesos atölyelerinde tamamlanabilmesine rağmen Roma İmparatorluk döneminde genellikle yarı işli olarak, geç Antikçağ'da ise tamamlanarak ihraç edildikleri anlaşılmaktadır (Asgari 1988)¹²⁴. Fakat Saraylar'da geç Antikçağ'a ait bol miktarda yarı işli örneğe karşılık birkaç tam işli örneğe rastlanmış olması, geç

¹²² Saraylar Açık Hava Müzesi Roma, geç Antikçağ, erken Bizans dönemlerindeki mermer işçiliği tekniklerini belgeleyen yarı işli eserlerden oluşan bir koleksiyon olarak dünyada tektir.

¹²³ Atölyelerde ele geçen diğer iki başlık çeşidi İon ve sepet türü başlıklardır. Kemer taşıyan sepet başlıklar özellikle Konstantinopolis atölyelerinde zengin bir şekilde bezenmesine karşılık, İstanbul'un erken Bizans dönemi sarnıçlarında satın alındıkları biçimde yani yarı işli kullanılmışlardır (Asgari 1993).

¹²⁴ Ocaklarda geç Antikçağ'da görülen tam işli prefabrikasyon üretimi Theodosius dönemindeki yoğun yapı programları için İstanbul'da çalışan mermer atölyelerinin bazı faaliyetlerini adaya kaydırarak özellikle başlıkların ocaklarda tamamlanmış olmasına bağlanmaktadır (Asgari 1993).

devirde tam işli başlık sevkıyatının yanında yarı işli sevkıyatında devam etmiş olma ihtimalini akla getirmektedir. Bu düşüncenin bir başka kanıtı, Çamlık Mevkiinde 1988 de alan temizlemesi sırasında saptanan dört adet başlıktır (Asgari 1989 s. 95). Aynı atığın içinde ve ocak tabanına yakın bir derinlikte bulunan bu başlıklar, tamamlanmamış olmasına rağmen birlikte buldukları bir lahit'e dayanarak İ.S. V-VI. yüzyıllara tarihlenmektedir. İşlemenin çeşitli aşamalarında yarım kalmış olan bu dört başlık aynı zamanda bu alanda yarı işli Korinth başlık yapan bir atölyenin bulunduğunu kanıtlar.

Ocaklarda bulunan altyapı öğeleri arasında başlıklardan sonra en büyük grubu sütun kaideleri oluşturur. İşlenişlerinin çeşitli safhalarını belgeleyen bu kaidelerin bir kısmı Doğu Çamlık mevkiindeki Aksoy ocaklarında bulunmuş olup burada geç Antikçağ'da sütun kaideleri hazırlayan bir ocak atölyesinin varlığına işaret etmektedir(Asgari 1994). Sütun¹²⁵, sütun başlığı, kaidesi ve eşik taşlarından oluşan alt yapı öğelerinden sonra en fazla karşılaşılan buluntular ise, yarı işli arşitrav, saçaklık, alınlık ve çatı kiremidi gibi üst yapı öğeleridir. 1991 de bulunan yarı işli akad kemeri, arşitrav, alınlık köşe ve alınlık mahya bloğu bunun örnekleridir (Asgari 1992). Roma imparatorluk döneminde arşitrav bloklarının adadan yarı işli sevk edilerek satın alındıkları merkezlerin atölyelerinde detaylarının işlendiği, Perge tiyatrosu sahne binası arşitrav frizlerine dayanarak söylenebilir (Asgari 1992).

Nuşin Asgari yönetimindeki yüzey araştırmaları, mermerin ana kayadan nasıl ve ne tür aletlerle kesildiği konusunda da bazı ipuçları vermektedir¹²⁶. Buna göre antik ocak yüzeyleri; ana kayanın düşey yüzü ve tepesinin açık olması zorunluluğu nedeniyle yamaçlara açılmıştır. Çukurtaş Mevkii'nde modern İlik ocak alanında 150 m. kotundan temiz mermer çıkarma çalışmaları Antikçağ'da bu derinliğe kadar inildiğini kanıtlamasının yanında ocak yüzeyindeki alet izleri kullanılan yöntem hakkında da bilgi vermektedir (Asgari 1991). İzlerden anlaşıldığına göre mermerin ana kayadan kesilmesinde külünk ve murç dönüşümlü olarak kullanılmıştır. Yüzdeki uzun yatay çizgiler külünk, birbirine paralel kısa diyagonal çizgiler ise murç darbelerini

¹²⁵ Tek parça mermerden kesilmiş monolit sütunlar genellikle orta ya da küçük boyutludur. Daha büyük çapta sütunlar ise yeterli uzunlukta mermer blok bulmanın ve sevkıyatının zorlukları nedeniyle iki ya da daha çok parçadan oluşturulmaktadır.

¹²⁶ Antikçağ'da mermerin ana kayadan alınmasında çatlatma ve kesme olmak üzere iki yöntem kullanılmıştır. Bunlardan çatlatma yönteminde; kayaya açılan deliklere yan yana yerleştirilen madeni kamalara balyoz ile vurularak ana kayanın çatlatıldığı bilinir. 1991 de bu bilgiyi doğrulayan demir bir kama bulunmuştur (Asgari 1992).

yansıtmaktadır. Diğer yandan Ortaokul lojmanı inşaatı sırasında karşılaşılan ocak yüzeyinden anlaşıldığı gibi her zaman bu iki yöntem birlikte kullanılmamıştır. Çünkü son değinilen ocakta paralel yatay çizgiler mermerin sadece külünkle kaynağından çıkarılabildiğini kanıtlamaktadır.

Antik ocaklarla ilgili en büyük sorun bugün de aynı alanların işletilmesi dolayısıyla antik ocakçılık tekniklerini yansıtan izlerin silinmesidir¹²⁷. Gerçi ocaklarda uygulanan yöntemler ve aletlerde XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar fazla bir değişiklik yoktur. Bu nedenle tarihleme az sayıda da olsa ocaklar ya da ocak malları üzerindeki yazıtlar çok önemlidir. Prokonnesos ocaklarında özellikle Roma İmparatorluk dönemine ait olanlarda yazıtlara çok ender rastlanmakla birlikte bazı ocak cephelerine kazınmış haçlar ve Grekçe harfler bu ocakları geç Antikçağ'a tarihler¹²⁸. Ocak malları üzerinde kontrol işareti barındıran az sayıda ki örneklerden kazıma işaretli tek harf ya da harfler dizisinden oluşan Latince kısaltmalar Roma İmparatorluk dönemine; kırmızı boya ile yapılmış işaretler ise silinmiş oldukları için çoğu okunamamakla birlikte aralarında bazı harflerin Yunan alfabesine özgü oldukları düşünülerek geç Antikçağ'a tarihlenmişlerdir.

Yalancı Palatya Mevkii'ndeki Altıntaş Ocakları'nda 1992 de bulunan ve "D(ominus) N(oster) B(rachium) TERT..." olarak okunan Latince yazıt, Prokonnesos'ta Roma İmparatorluk dönemine ait ilk ocak yazıtıdır(Asgari 1993 s. 488). Yalancı Palatya'da büyük bir sütun kaidesi üzerinde ise dört harf (INPA) ve ters bir gammadan oluşan işaret vardır. Ahlatbayırı atölyesinde bulunan bir başlığın alt kenarında da aynı harflerin monogram haline gelmiş bir birleşimi yer alır. Başlık tamamlandığında bu harflerin bulunduğu alana başlığın akantus yapraklı alt sırasının işlenecek olması işaretin geçici bir süre için yapıldığını düşündürür. Bu durum aynı zamanda başlığın detay işçiliğinin ocakta tamamlanmayacağını kanıtlar (Asgari 1987).

Prokonnesos ocak atölyelerinde hazırlanan yarı ya da tam işli yapı elemanlarını ihraç eden ana limanlardan biri bugünkü Saraylar Koyu'nun içinde, bir diğeri ise beldenin doğusundaki Mermercik Koyu'nun ucundadır (Asgari 1988 s. 236). Ayrıca

¹²⁷ Sürdürülen eğitim faaliyetleri ile ocak yüzeylerindeki antik malzemelerinin ocakları işletenlerce şantiyelerine yakın alanlarda toplatılması sağlanmıştır. Böylece yukarıda değinilen Açık Hava Müzesi dışında her bir modern ocak alanında koleksiyonlar oluşmuştur.

¹²⁸ Yazı içeren ocak malları için bkz. Asgari 1994, s. 107- 108;dp. 23, 25, 26.

kıyıya doğru meyilli bir rampa halinde tıraş edilmiş yükleme yolu ve bu yol üzerindeki direk yuvaları ile bazı denizci işaretlerinden Mermercik Koyu'nun orta kesiminde Zeytin Burnu mevkiine yakın bir yerden de gemilere yükleme yapıldığı anlaşılmaktadır. Silinte Ovası'ndan Memercik koyunun güneydoğu ucuna inen ocak yolu üzerindeki derin tekerlek ya da kızak izleri de malzemenin limanlara indirilmesi için açılan ocak yolları ve kullanılışı hakkında önemli bilgiler vermektedir (Asgari 1981b).

İhracatın boyutları konusunda, bazı batık¹²⁹ buluntularıyla Antikçağ'ın değişik kentlerinde karşılaşılan Prokonnesos mermerinden eserler bir fikir edinilmesini sağlasa da renkli mermerlerin birçoğu gözle ayırt edilebilmesine rağmen beyaz mermerler için bu söz konusu değildir. Prokonnesos'taki ticari faaliyetin kapsamını daha iyi anlamamızı sağlayacak değişik beyaz mermer cinslerinin kaynaklarının saptanması ise ancak çeşitli laboratuvar yöntemleri ile mümkündür. Bu yöntemde her beyaz mermer cinsi için sağlıklı veri tabanının oluşturulması gerekmektedir. Bu nedenle Prokonnesos mermerleri için sağlıklı bir veri tabanı oluşturmak amacıyla 1991 de Saraylar'da 4 km. lik bir alanda çekiçle ana kayadan parça koparma ve matkapla mermer tozu sağlama yöntemleriyle örnekler alınmıştır (Asgari 1992). Bu örnekler iki farklı yöntemle incelendikten sonra sonuçları karşılaştırılacaktır¹³⁰.

Prokonnesos'ta yerleşimin nerede olduğu sorusuyla ilgili olarak da; genel kanı "Prokonnesos'un Roma ve Bizans çağları yerleşmesine ait belgelerin bugünkü Saraylar Beldesi'nin altında kaldığı" yönündedir. 1981 yılına kadar yapılan araştırmalarda beldenin dışındaki nekropol alanları ve antik ocaklar üzerine yoğunlaştığından bu yönde fazla bir veriye ulaşılmamıştır. Aslında yerleşimin en önemli kanıtı¹³¹ nekropoldür. Fakat nekropolün taş ocağı işçileri için olabileceği düşünüldüğünde liman ve taş ocağını işleten yöneticilerin oturdukları sivil, resmi ve dini yapıların yeri bilinmemektedir.

¹²⁹ Örneğin Sicilya açıklarında Prokonnesos'tan olasılıkla kuzey Afrika'ya tam işli yapı öğeleri taşıyan bir geç Antikçağ batığı sualtı arkeolojik araştırmaları ile ortaya çıkarılmıştır (Asgari 1992). Güney Marmara'daki adaları kapsayan ilk ciddi sualtı araştırması ise "Sualtı Arkeoloji Enstitüsü'nün (INA) geleneksel araştırmalarının 1984 sezonundaki ikinci ayağında gerçekleşir (Pulak 1985). Bu yöndeki ikinci ve daha uzun süreli çalışmalar Nergis Günsenin başkanlığında yapılmış, ancak araştırmacının ana amacı Ortaçağ şarap ihracıyla ilgili olarak Ganos amphoralarının izini sürmek olduğundan Antikçağ batıklarından ziyade Ortaçağ batıklarına yoğunlaşmıştır. Ayrıntılı olarak bkz. Günsenin 1994; 1995; 1998; 1999.

¹³⁰ Britisch Museum laboratuvarında yapılan izotopik analiz sonuçları için bkz. Asgari 1993 dp. 16- 17, Şek. 7.

¹³¹ Yerleşimle ilgili bulgulardan biri de Saraylar limanının kuzeyinde saptanan fırın kalıntılarıdır. Nergis Günsenin tarafından yapılan değerlendirmede bunlardan birinin Ganos tipi amphoraları taklit eden bir üretim yeri olduğu, diğerinin ise çatı kiremidi ürettiği saptanmıştır (Günsenin 1995).

Diğer taraftan 1981 yılında ilk defa sivil mimari ile ilgili bir bulguya rastlanmıştır. Bu bulgu beldenin güneyinde Ahlatbayırı mevkiine yakın bir alanda bulunan mermer su oluklarıdır (Asgari 1982). Derinleştirilen araştırmalar geç Antikçağ'da ve Bizans döneminde suyun beldenin güneyindeki Sivri Tepe ve Kavaklı Tepe arasında kalan alandaki ana su kaynağından birbirine geçirilmiş mermer oluklarla Prokonnesos limanına kadar getirildiğini göstermektedir. Saraylar'ın hemen üst kesimine kadar gelen bu su yolu kalıntıları, Antikçağ'da Saraylar mevkiinde bir yerleşme yeri olduğunu kanıtlayan belge olarak değerlendirilebilir. Antik yerleşimle ilgili üçüncü belgede limanın güneyindeki yamaçta erken Bizans dönemine (VI. yy.) ait bir kilisenin varlığını gösteren bazı mimari parçalardır (Asgari 1987).

II. 2. 6. Hadrianaoutherai

Hadiranoutherai genellikle modern Balıkesir ile aynı alana oturtulmakla birlikte Mysia coğrafyasındaki konumu tartışmalı antik kentlerden biridir. Kentle ilgili birçok modern araştırmacının verdiği, “Roma imparatoru Hadrianus (İ.S. 117–138) tarafından Küçük Asia gezisi sırasında bölgede yaptığı başarılı bir ayı avı anısına kurulduğu” şeklindeki bilgi de ne yazık ki antik kaynaklara dayanmaz. Ancak İmparator'un gezisi ile ilgili bilgiler göz önüne alındığında olayın doğru olma ihtimali vardır. İktidarda kaldığı 21 yılın en azından on iki yılını eyaletlerde geçiren Hadrianus, saltanatı sırasında ilki İ.S. 121–125, ikincisi İ.S. 128–133 yıllarını kapsayan iki büyük geziye çıkmıştır (Akşit 1985). Hadrianaoutherai'ı ilk gezisi sırasında İ.S. 124 yılında kurmuş olmalıdır. İkinci gezisinin 131–132 yıllarını da Mysia'da özellikle birçok mülk edindiği ve kendisi için bir saray¹³² yaptırdığı bu kentte geçirdiği düşünülebilir. Hatta sikke tiplerinin¹³³ bazısı üzerinde görülen ayı başının burada yaptığı avın anısını yansıttığını düşünenler vardır. Kuruluş mitosu kentin ismine yansımış, yeni kent eski Yunanca “Hadrianus'un av yeri halkının kenti”, “Hadrianus'un korunaklı kenti” ve daha doğru olarak “Hadrianus'un av yerleri” gibi anlamlara gelen Hadrianaoutherai adını almıştır. İsmi sonundaki “therai” Reinach'ın görüşünü aktaran Ramsay'a göre köy anlamına gelen teira'dan kaynaklanır (Ramsay 1960). Bu konuda diğer iki görüşten biri kelimenin

¹³² Balıkesir'in adının kökeni, sonraları Yunanca “Paleo Castro” olarak anılan bu yapıya bağlanmaktadır.

¹³³ İmparator'un herhangi bir bölgeye gelişini gösteren sikkelerin önyüzlerinde büstü ve HADRIANVS AVG COS III PP. yazısı, arka yüzlerinde ise gezdiği her ülke örtülü ve uzanmış bir kadın şeklinde tasvir edilerek o ülkenin adı, karakterize eden hayvan ve eşyalar yer almaktadır (Artuk 1949).

Lydia ve Phrygia dillerinde “hisar” diğeri de “yüce kam” anlamını karşıladığı şekliindedir (Umar 2006). Son teoriyi ileri süren Umar’a göre belki de Adrateira yani “tanrı adra’nın yüce kamı” (yerleşmesi) Hadrianus döneminde geliştirilip Hadrianaoutherai yapılmıştır.

Kentin konumu ile ilgili önerilerden ilki W. Ramsay’ın 1890 da yayımladığı “*The Historical Geography of Asia Minor*”¹³⁴ da yer almaktadır. Bölge ile ilgili ilk modern çalışma sayılabilecek eserinde Ramsay, antik kaynaklar, sikkeler, İ.S. 530’larda yazılmış Hierokles listeleri ve kilise kayıtları yardımıyla eski kalıntıları çağdaş coğrafyaya oturtmaya çalışmaktadır¹³⁵. Ona göre kentin yerinin Smith’in sözlüğünde Argesteria (Balya) ile Miletopolis (Melde Bayırı) arasındaki yol üzerinde gösterilmesi hatalıdır. Bu yanlışın sebebi Peutinger¹³⁶ tablosundaki Pergamon – Hadrianaoutherai – Miletopolis yolu için verilen yanlış mesafelerdir. Yazarın mevki hakkında en güvenilir bilgilerin yer aldığını bildirdiği Bizans vesikalarına göre kent, Pergamon’dan Miletopolis’e giden yol üzerinde bulunmaktadır. Antikçağ’da batı Anadolu’da kuzey-güney doğrultulu dört farklı güzergâhtan üçünün bugünkü Balıkesir’den geçmesi Hadrianaoutherai’nın Balıkesir civarında aramasını zorunlu kılar. Nitekim Ramsay, bugün de büyük ölçüde kullanılan yol ağı üzerine, antik kaynaklarda verilen bilgileri tetkik ederek, ayrıca Anadolu coğrafyasında yaptığı gezilerin sonucu edindiği bilgi birikimini kullanarak bu kanıya varmış, hatta kentin yerini bizimde katıldığımız bugünkü stadyumun bulunduğu alan olarak göstermiştir (Ramsay 1960).

Hadrianaoutherai’nın şimdiki stadyumun bulunduğu alanda olduğunu kabul eden diğer araştırmacı Anadolu epigrafisinin önde gelen isimlerinden Fransız bilim adamı Louis Robert’tir (Villes d’ Asia Mineure, s. 389). Bir diğer epigraf Elmar Schwertheim (1987) ise kenti Kyzikos’tan Pergamon’a giden yol üzerine ve bugünkü Kepsut

¹³⁴ 1962’de hiç değiştirilmeden yeniden yayınlanan eser, “*Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*” (1960) adıyla Mihri Pektaş tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

¹³⁵ Kent ile ilgili kaynaklarımızdan biri de İ.S. II. yüzyılda yaşamış olan Hadrianaoutherai’lı sofist Aelius Aristides’tir. Gerçi bu bilgi Philostratus’la Suidas’ın verilerine uymaz. Her iki kaynağa göre de Aristides Hadrianoi’ludur. Ancak bu iki yazarın yanlışlıkla Hadrianaoutherai yerine Hadrianoi yazdıkları düşünülebilir. Nitekim Ramsay “akşama doğru Pergamon’a gitmek için evinden çıktığı vakit Hadrianaoutherai’a aynı gece varıp varamayacağından emin değildi” şeklindeki bilgiyi kullanarak sofistin evinin Hadrianaoutherai’nın birkaç mil kuzeyinde olduğunu belirtmektedir. Yine aynı yazara göre Aristides’in Hadrianoi’dan bahsederken ki kullandığı ifade tarzında oturduğu yerden bahsederken ki samimiyetin bulunmaması onun Hadrianaoutherai’lı olduğunu kanıtlar (Ramsay 1960).

¹³⁶ Yazar, batı Anadolu için daha güvenilir saysa da Peutinger tablosu ve Ptolemaios’un verilerinin ancak diğer kaynakları doğrulamak için kullanılabileceği görüşünü savunur. Bu kaynakların Strabon ve Bizans listeleriyle çelişen verileri kesinlikle dikkate alınmamalıdır (Ramsay 1960).

yakınlarına yerleştirir. Araştırmacıyı bu kaniya götüren Balıkesir merkezi yakınlarında Hadrianaoutherai'ı anımsatacak eserlerin bulunmamış ve antik kaynaklarda ya da şimdiye kadarki araştırmalarda av mitosunu¹³⁷ doğrulayacak yeterli bulgulara ulaşılammış olmasıdır. Ancak yazar coğrafyayı bu günkü koşullarda değerlendirmekte, günümüzden 1900 yıl öncesinin bitki örtüsünün farklı olabileceğini dikkate almamaktadır. Apias Pedion'u çevreleyen tepeler ormanlarla kaplı olduğu düşünüldüğünde pekâlâ av için uygundur.

Söz konusu kente değinen son araştırmalardan biri Prof. Dr. Zeynep Mercangöz'ün bölgenin Ortaçağ tarihini ele alan makalesidir (Mercangöz 2003). Mercangöz, yıllardır Balıkesir Kuvay-ı Milliye Müzesi müdürlüğünü yapan ve bölgeyi iyi tanıyan Neriman Özaydın'ın verdiği bilgiler doğrultusunda üç yeni öneri getirmektedir. Bunlardan biri bazı sütun parçaları ve Bizans seramiği görülen çimento fabrikası yanındaki Akçaköy, diğeri bazı evlerin bahçesinde bloklar bulunan Üçpınar köyü, sonuncusu da Bahçelievler semtinde yeni yapılmış siteler arasındaki Karatepe'dir. Bu sonuncu alandan da bir Bizans sikkesi ile seramik parçaları gelmiştir. Ancak söz konusu alanlarda yeterli arkeolojik araştırma yapılmamış ve tatminkâr buluntuların ele geçmemiş olması nedeniyle bu öneriler taraftar bulamamış görünmektedir. Zira uzmanlarca genellikle geç Roma ve erken Bizans¹³⁸ yerleşmesi olarak Hadrianaoutherai'da anıtsal mimari kalıntılar beklenmektedir.

Bugüne kadar yapılan arkeolojik, epigrafik araştırmalar ve özellikle birçok farklı bilim adamı tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmaları¹³⁹, konum tartışmalarını bitirecek nitelikte olmamakla birlikte Balıkesir Belediyesi'nce Atatürk Parkı'nda yapılan çevre düzenlemeleri esnasında görülen bazı antik duvar kalıntıları ümit vericidir. Fakat burada Balıkesir Kuvay-ı Milliye Müzesi'nce yapılan kurtarma kazıları antik kalıntılar vermesine rağmen, daha önceki çevre düzenlemeleri nedeniyle buluntuların insitu konumlarında ele geçmediği görülmüştür. Buna rağmen ele geçen materyal değerlendirildiğinde burada mutlaka bir yerleşim olduğunu anlaşılmaktadır. Diğer bir yeni bulgu stadyum yapılırken bulunan ve şimdiye kadar Balıkesir Belediyesi

¹³⁷ Pek fazla araştırma yapıldığı söylenemez. Schwertheim, Hadrianus'un yaşam öyküsünde geçen avı için Balıkesir civarında avı olmadığını düşünüyor (Schwertheim 1987).

¹³⁸ Kent Bizans belgelerinde Kyzikos'a bağlı bir piskoposluk olarak anılır. Fakat daha sonraları yerini Akhyraous'a bırakmıştır (Ramsay 1960).

¹³⁹ Hadrianaoutherai'nin konumunu belirlemek için yapılan özel bir yüzey araştırmasından bahsetmek güçtür. Sadece bu yöndeki bilimsel gezilerden bahsedilebilir.

deposunda tutulan iki devasa sütundur. Ayrıca topografya da yerleşim için çok müsaittir. Öyle ki Atatürk Parkı ve stadyumun bulunduğu yerleri kapsayan alan İskender'in ardılları zamanında kurulan kentlerin konumuna uymaktadır. Diadochların tesis ettikleri şehirler açık ovalara yakın noktalarda hatta bazen ovanın tam ortasında alçak tepelerde kurulmuşlardır. Bu nedenle alanın küçük boyutluda olsa belki kökeni Demir Devri öncesine giden bir geçmişe sahip yerleşimi barındırdığı ve Hadrianaoutherai'in bu kentin üzerine kurulduğu düşünülebilir¹⁴⁰. Bizim görüşümüz belirsizliğin ancak arkeolojik çalışmalarla ortadan kaldırılabilceği yönünde olmakla birlikte stadyumun o günkü siyasi çıkarlarla bu alana yapılmış olması ve yanındaki Atatürk Parkı'nın daha önce bilinçsizce düzenlenmesi şimdilik kentin gerçek yerinin aydınlatılmasını engellemiş bulunmaktadır. Bu çevrede kent dokusunun elverdiği ölçülerde kapsamlı kazı çalışması başlatılmasının, konum tartışmasını sona erdirmesinin yanında kentin tarihçesi ve yapılarıyla ilgili yeni bulgular sağlaması beklenebilir.

Nitekim kentin tarihçesi ve yapıları konusunda da antik kaynaklara dayanmayan bir kale söylentisi dışında hiçbir bilgimiz yoktur. Kent hakkında tek bildiğimiz topografyanın katmış olduğu önemlidir. Kent, gerek Makestos (Susurluk Çayı) ve kollarıyla sulanan Mysia'nın en önemli ovası Apias Pedion'a hâkimiyeti gerekse Roma döneminde kuzey- güney ve doğu- batı doğrultulu yollar üzerinde yer alması nedeniyle, Hadrianus tarafından kent statüsü kazandırıldığı dönemden itibaren hızla gelişir. Bunu bastığı sikkelerden de anlamak mümkündür. Kent ilk sikkelerini bastığı kurucu imparator olarak bilinen Hadrianus döneminden I. Philippus'a kadar bu faaliyetini sürdürür. Bu sikkelerinin üzerinde kentin ΑΔΡΙΑΝΟΘΗΡΑΙΩΝ olarak yazılmış adı ve genellikle Zeus, Asklepios, Telesphoros, ve boğa başı betimleri görülür(Okçu Tarihsiz).

Elmar Schwertheim (1987) Mysia'daki araştırmalarını yayınladığı bir makalesinde Kepsut yakınlarına yerleştirdiği kentin Kyzikene ve Pergamene arasında bir çeşit gümrük görevi gördüğünden bahsetmektedir. Benzer bir görev Balıkesir'de konumlanan Hadrianaoutherai içinde söz konusu olabilir. Schwertheim'in bahsettiği anlamda gümrük merkezi olmasa bile her iki bölge arasında bir konaklama merkezi olduğu kesindir. Yukarıda değinildiği gibi bugün sahip olmasa da bölge Antikçağ'da çok çeşitli yaban hayvanları barındıran ormanlarıyla ünlüdür ve bu durum her dönemde

¹⁴⁰ Önceleri köy niteliği taşıyan Hadrianaoutherai'in Roma imparatoru Hadrianus'un kentlileştirme politikası kapsamında kent statüsüne kavuşturulduğu neredeyse kesin gibidir.

sakinlerine ve imparatorlara avlanma imkânı sağlamıştır. Hatta yerli halkın bir kısmının yaban hayvanlarını evcilleştirerek geçimlerini sağladığı yönünde düşünceler vardır (Schwertheim 1987). Bir diğer özellik kentin termal kaynaklara yakınlığıdır. Gerek bölge halkı gerekse çeşitli kentlerden gelen misafirler tarafından ziyaret edilen başta Pamukçu olmak üzere Gönen ve Bigadiç civarındaki birçok termal kaynak, yol üzerinde yer alan Hadrianoutherai'in ekonomisinin gelişmesinde etkili olmuştur.

II. 2. 7. Akhyaous ve Balıkesir Adının Kökeni

Bugünkü Balıkesir civarında konumlanan diğer kent Akhyaous¹⁴¹, Ramsay'a göre Hadrianaoutherai'in Bizans dönemindeki adı ya da ona komşu bir şehirdir. Çünkü Hermos ve Kaikos vadilerinden Miletopolis ve Konstantinopolis'e giden yol üzerinde konumlanan kent, pikoposluk listelerinde Hadrianaoutherai'in yerine yazılmıştır (Ramsay 1960). Bigadiç yakınındaki bir kale, görkemliliği ve geçmişte kuzeyden gelip Kaikos vadisine giden yollardan birinin buradan geçmiş olması nedeniyle Munro'nun hem Hadrianoutherai hemde Akhyaous'u bu ilçe yakınlarında aramasını haklı çıkaracak niteliktedir. Ancak Bizans sanatı üzerine araştırmaları ile tanınan Mercangöz, buranın Akhyaous değil Bizans döneminde etkili başka bir kale olduğunu aktarmaktadır (Mercangöz 2003).

Diğer yandan bazı yayınlarda da Kepsut'ta gösterilen kenti Hasluck, Balıkesir'in 13 km. güneyinde yer alan Pamukçu kasabası yakınlarındaki "Hoca Kalesi"ne yerleştirerek Akhyaous'un konum tartışmaları sona erdirmiştir (Hasluck 1910). Bu öneri L. Robert vb. pek çok araştırmacı tarafından da kabul edilmektedir. Ramsay da her ne kadar kenti Hadrianaoutherai'in ardılı olarak görse de özellikle G. Hepscheld'in komşu bir istihkâm olabileceği yönündeki düşüncesini de aktarır (Ramsay 1960). Eskiden adı Eftele Köyü olan Pamukçu Beldesi'nin yaklaşık 5 km. güney doğusunda İkizce Tepeler olarak bilinen bir tepenin üzerinde yer alan kale aynı zamanda Makestos'un kolu olan Koca Dere (Kille çayı) nin kıyısındadır. Koca dere önceleri tepenin etrafını dolanarak akmakta iken 1980'lerde kalenin eteğine konumlanan baraj

¹⁴¹ Bilge Umar'a göre sözcük, eski Yunanca "saman" anlamına gelen "akhyron" u çağrışırsa da Luvi dilinde akha=su, ura=büyük öğelerinden akh(a)ura= "koca su" adının Hellen yazımına uydurulmuş şeklidir. Umar, Bizans kaynaklarında ilk kez 812 yılında Studios'lu Theodoros tarafından bir köy olarak anılan kentin Susurluk Irmağı'nı oluşturan kaynak sularının birleştiği noktada yer almasını da buna dayanak gösterir (Umar 2006).

inşaatı nedeniyle, artık kalenin önündeki Ortaçağ yolunu izler. Kalenin varlığı, batı kaynaklarında XIX. yüzyıldan beri bilinmesine rağmen, baraj çalışmalarının başlamasından sonra anlaşılması ise ilginçtir (Mercangöz 2003). Bildiğimiz kadarıyla yabancıların bilimsel amaçlı gezileri dışında şimdiye kadar kapsamlı bir yüzey araştırması ya da kazı yapılmamış olan kalenin bu günkü durumuyla ilgili de çevrede bilimsel bir gezi yapmış olan Mercangöz, bazı kısımlarda iç ve dış kabuklarının soyularak iç dolgunun doğanın tahribine terk edildiğini haber vermektedir (Mercangöz 2003).

Anadolu'nun Türkleşmesi öncesinde Bizans'ın kurmaya çalıştığı savunma ağını anlatan makalesinde C. Foss, kaynaklara dayanarak Akhyaous Kalesi'nin¹⁴² Lopadion(Ulubat) Kalesi'yle birlikte XII. yüzyılın ilk yarısında II. Ioannes Komnenos (1118- 1143) zamanında inşa edildiğini belirtir (Mercangöz 2003). Aynı araştırmacıya göre kalenin Makestos nehriyle Propontis'ten Mysia ovasını geçerek Lydia ve İonia'ya ulaşan yol güzergâhına hâkimiyeti onu oldukça önemli ve stratejik konuma yerleştirmiştir. Roma imparatorluğunun son kilise örgütü listelerinden öğrendiğimize göre de kent, Bizans döneminde metropolislik merkezi olarak önem kazanmıştır. Eğer vasali değilse yakındaki Hadrianaoutherai bu dönemde sönükleşmiş ya da terkedilmiş olmalıdır. Ramsay, bu durumu XI. Liste ile Paris'teki Bibliotheque Nationale'deki manuskripler arasında iki listenin aktardığını bildirmektedir (Ramsay1960). Ancak her üç belgede de en son yazılmış olması kentin bu mertebeye (metropolislik) XII. veya XIII. yüzyılda yükseldiğini gösterir. Zaten IX. yüzyılda bir köy olarak anılan kent, 1139 da II. İonnes Komnenos tarafından bölgenin ve yolların güvenliğini sağlamak üzere tahkim edilince gelişir¹⁴³. Bu nedenle olsa gerek önceleri Kyzikos başpiskoposluğuna bağlı bir piskoposluk iken daha sonra başpiskoposluğa yükseltilmiştir.

Araştırmacılarca en çok yanıtı aranan konu, bugünkü Balıkesir'in Akhyaous ve Hadrianaoutherai ile ilişkisidir. Bilim adamları, Türkçede balı-kesir(çok) öğelerinden türemiş görünen bugünkü Balıkesir adının, kentte var olan eski bir kaleden (Paleo Castro¹⁴⁴) kaynaklandığı konusunda hemfikir olsa da farklı öneriler de vardır.

¹⁴² Mimari özellikleri için ayrıntılı bilgi için bkz. Mercangöz 2003, s. 37- 38.

¹⁴³ 1199 tarihli Bizans belgelerinde geçen "Provincia Acherau" dan da anlaşılacağı gibi bulunduğu eyalete adını verecek kadar gelişmiştir (Mercangöz 2003).

¹⁴⁴ Erken tarihli bazı haritalarda görülen "Poli Castro" yazılışı yanlışlık ya da kopya hatası olarak değerlendirilmektedir.

Yukarıdaki görüşe katılanlardan biri Hasluck'dur. Yazar, 1545 tarihli Gastaldi'nin haritasını kanıt göstererek erken haritalarda Balıkesir'in "Paleo Castro" olarak gösterilmesine karşılık zamanla Baluk Hisar şeklinde değiştiğinden bahseder (Hasluck 1910). Uzunçarşılı ise Türkçeye Abdulmecid Mutaf tarafından çevrilen *Karesi Vilayeti Tarihçesi* adlı eserinde¹⁴⁵ Türkçede "balık" kelimesinin anlamından (şehir) hareketle kentin adının "hisar şehri" anlamına geldiğini ve her ne kadar artık bu yönde bir kalıntı olmasa da Hisariçi Mahallesi'ndeki kalıntılardan adını aldığını yazmaktadır¹⁴⁶ (Uzunçarşılı 2000). Aynı yazarın değindiği öneriler arasında Farslı bir devlet adamının isminden dolayı "balı kısra"dan veya "poli kaiseros" tan kaynaklanmış olabileceği düşünceleri de yer almaktadır. Ramsay da doğrusu Balık Hisar (hisar şehri) olan kelimenin $\pi\alpha\lambda\lambda\alpha\iota\ \iota\sigma\iota\alpha\kappa\alpha\iota\sigma\alpha\rho\epsilon\iota\alpha$ 'ya benzetmek için değiştirildiğini bildirmektedir. Bir diğer görüş, Şehabettin Umari veya Ömeri Mesabik-ül Ebsar'ında geçen "Karesioğlu Demirhan'ın ili Mali Kısra"nın Balıkesir'e dönüşmüş olabileceği yönündedir (Mercangöz 2003). Karesi beyliği başkentinin Araplarca Akira diye anılması Ortaçağ'da Balıkesir'in yerinde duran kentin Akhyaous ismine mirasçı olduğunu gösterir. Bilge Umar da Akhyaous'un 1200'lü yıllarda hala bu ad altında varlığını sürdürdüğüne dair Georgios Akropolites'in yapıtından iki bölüm aktarmaktadır (Umar 2006). Diğer yandan 1697 tarihli Allard ve 1698 tarihli Giocomo'nun haritalarında Balıkesir'in bulunduğu yerde Palaiopolis görülmesine karşılık 1774 tarihli Giovanni Antonio'nun haritasında Balık-esri yer alır (Mercangöz 2003). İbn Battuta da XIV. yüzyılda burasını son değinilen şekilde anar (Mercangöz 2003).

Bugün Balıkesir'de Türkler öncesi dönemden günümüze bilgi verecek bir belge kalmadığı gibi Karesi Bey'in eline geçmesi ve daha sonraki Ortaçağ tarihi konusunda da yeterli bilgiye sahip değiliz. Bu durum köken tartışmalarında kesin bir şey söylemeyi güçleştirmektedir. Ancak "her yeni merkez bir eski şehrin halefidir ya da hemen her eski şehrin yeni bir halefi vardır" şeklindeki tanımlama bu üç kent için çok uygundur. Her üç kent aynı yerde konumlanmasalar da bir birlerinin devamı sayılabilir. İ.S. II.

¹⁴⁵ Eser geç dönemler için verimli olsa da Mysia coğrafyası ve bölgedeki antik kentler ile ilgili verdiği bilgiler Texier gibi bazı yazarların tekrarıdır. Ayrıca eski Yunanca ve Latince kelimelerin Türkçe'ye çevirisinde bazen anlaşılacak derecede değişiklik görülür. Fakat yinede gezdiği bazı harabelerle ilgili verdiği bilgiler değerlendirilebilir.

¹⁴⁶ Yeşilli Camii'nin diğer adı Hisariçi Camii son tarihsel hisarın burada olduğunu düşündürür (Umar 2006).

yüzyılda geliştirildiği dönemden itibaren XII. yüzyıla kadar bölgenin en önemli kenti Hadrianaoutherai'dır. Bu tarihten sonra bugünkü Pamukçu yakınlarındaki Akhyaous ön plana çıkmıştır. Bugün ise topografik konumunun olanaklarını yeterli kullanamamakla birlikte Balıkesir bölgenin en önemli kentidir. Bu son yerleşmenin, adını ister Hadrianus'un kalesinden ister Ortaçağ şehri Akhyaous'tan isterse de Türk unsurlarına ait bir kavramdan alsın, Antikçağ kökenine sahip olduğu yadsınamaz.

Diğer bir değinilmesi gereken husus, Balıkesir ve ilçelerinde her yıl birçok bilimsel kazı yapılmasına rağmen bu merkezlerden gelen eserleri sergileyecek bir Arkeoloji Müzesi'nin yokluğudur. Gerçi 20. yüzyıl başında yapılan ve 1946–1988 yılları arasında belediye hizmet binası olarak kullanılmış bir yapı 1996 yılında "Kuva-yi Milliye Müzesi" adıyla kurtuluş savaşı anıları yaşatmak gayesiyle hizmete açılmıştır. Ancak kurtuluş savaşı sırasında Kuva-yi Milliye Heyeti'nin toplantılarına da tanıklık eden bina, ahşap mimarisi nedeniyle sık sık süresi bir kaç yılı bulan restorasyon gerektirmektedir. Bu tezin hazırlandığı yıllarda müze aynı nedenden kapalıdır. Ayrıca ikinci katında Altınoluk'taki Antandros antik kenti buluntularının sergilenmesi için düzenlenen bir oda, bu yöndeki ihtiyacı karşılayabilecek düzeyde değildir. Bu konuda en yakın zamanda kentin, çağdaş müzecilik anlayışı ve mimarisine sahip, içerisinde etnografik, antropolojik, eskiçağ tarihi ve arkeolojik geçmişini yansıtacak buluntuların ayrı ayrı bölümlerde sergilendiği, müzenin saklama ve koruma ödevlerinin yanında öğretici kimliğini de ön plana çıkaracak imkânlarla sahip bir müze binasına kavuşmasını umuyoruz.

III. BÖLÜM

İVRİNDİ ÇEVRESİNDEKİ ANTİK YERLEŞİM İZLERİ VE TARİHSEL MİRASIN YOKOLUŞU

III. 1. İVRİNDİ ÇEVRESİNDEKİ ANTİK YERLEŞİM İZLERİ

Mysialılar Anadolu'ya geçtikten sonra göçebe yaşam biçimlerini Romalıların İ.S. II. yüzyıldaki kapsamlı kentlileştirme politikasına kadar korumuşlardır. Onların boylar halinde hayvancılığa elverişli yaylalarda yaşamaları şimdiye kadar Mysia coğrafyasında yapılan kazılarda söz konusu halka ilişkin ciddi verilere ulaşılamamasını açıklamakta; kalıntılarını Pergamon, Daskyleion, Kyzikos gibi merkezi yerleşmelerden ziyade küçük boyutlu iskânlarda aranmasını zorunlu kılmaktadır. Yaşadıkları bölgeye kendi adlarını verecek kadar etki etmiş bir halkın hiçbir kalıntı bırakmamış olduğu düşünülemez. En azından mezarları, yaşam biçimlerine uygun eşyaları hala toprak altındadır. Dinsel inançları için gerekli basit yapılı sunakları da yine yaşadıkları yerlere yakın alanlarda olmalıdır. Hatta ayrıntılı incelendiğinde Mysialıların yaşam biçimlerini bugün devam ettiren küçük köylerin varlığı da saptanabilecektir.

Kısaca değinilen bu sebepler kırsal kesimdeki küçük boyutlu antik yerleşimlerin Mysia arkeolojisi açısından önemini ortaya koymaktadır. Fakat bu önemine rağmen şimdiye kadar araştırmacılar Mysia halkı ile ilgili verilere ulaşma amacını ya gütmemiş ya da araştırmalarında yöntem hatası yapmışlardır. Son yıllarda Orta Asya Türkleri ile ilgili, yaşam biçimleri dikkate alınarak yapılan araştırmaların bulunan kurgan türü mezarların sayısını arttırdığı göz önüne alındığında kırsal kesimdeki küçük boyutlu antik yerleşimlerde yapılacak kazıların bu yönde önemli bulgular sağlaması beklenebilir. Ayrıca Mysia coğrafyasındaki Thrak kavimlerinden Phryglere ait verilere ulaşılan Daskyleion'la, antik kaynaklardan Mysialılar tarafından ele geçirildiğini

öğrendiğimiz Adramytteion'daki tabakalaşmanın iyi tetkik edilmesi onların bu kentlerle ilişkisini ve maddi kültür kalıntlarına ait bazı izleri ortaya çıkaracaktır.

Aslında tezin kapsamını aşağıda değinilecek arkeolojik tahribatların boyutu nedeniyle sadece Mysialılara ait izleri barındırabilecek küçük boyutlu antik yerleşimlerle sınırlandırmayı düşünmüştük. Fakat böyle bir çalışmanın yoğun yüzey araştırması gerektirmesi ve finansman sorunu, bunlar sağlansa bile yüzeyde çok fazla buluntuyla karşılaşamayacak olması, buralardan çıkarılarak müze depolarına ya da koleksiyonlara ulaşan buluntuların da buluntu yerlerinin sağlıklı olarak kaydedilmemiş olması gibi nedenler böyle bir çalışmayı güçleştirmektedir. Kaldı ki müze depolarındaki eserlerin incelenbilmesi zorlu ve uzun bir prosedür gerektirmektedir. Yine de en azından konuya dikkat çekmek amacıyla İvrindi ilçesi çevresinde yapılan kısa süreli bilimsel gezilerin sonuçlarını burada değerlendirmeye çalışacağız. Aşağıda değineceğimiz antik yerleşim izlerinin Mysialılara ait olduğunu iddia edemeyiz. Ancak Mysialılara ait verilere ulaşılmak istenirse bu tip alanlara yönelmesi gerektiği unutulmamalıdır.

Değineceğimiz yerleşimlerden ilki İvrindi ilçesinin Aşağı Kaleoba ve Yukarı Kaleoba köyleri arasında, Yukarı Kaleoba'ya giden yolun hemen batısındadır (Ek 5 a). Yerleşimin konumlandığı alan çevreye hâkim bir düzlük olmasının yanında kökeni Antikçağ'a dayanabilecek eski bir yol¹⁴⁷ güzergâhında olması nedeniyle stratejik öneme sahiptir. Yerleşim alanı olarak düşündüğümüz arazi üzerinde bol miktarda seramik parçası vardır. Seramikler arasında; taban tuğlası, çatı kiremidi parçaları, genellikle kaba hamurlu olmakla birlikte ince hamurlu ve üzeri astarlı ya da çizgi ve çentik bezemeli kap parçaları ile siyah firnisli kandil parçaları gözümüze çarpan örneklerdir. Ayrıca az miktarda işlenmiş mimari eleman görülmektedir. Yöre sakinlerinden bu alandan işlenmiş taşların sökülerek götürüldüğünü öğrenmiş olmamız mimari kalıntıya rastlanmamasını açıklamaktadır.

Alanın kuzeydoğusunda yükselen ve modern yol ile kesilmiş bir yükselti üzerinde görülen az miktarda seramik parçası, burasını yerleşimin erken dönemlerdeki yeri olarak düşünmemizi sağlamaktadır. Bu durumda kökeni Arkaik ve Klasik çağlara dayanan fakat Hellenistik ve Roma dönemlerinde de yerleşilmiş antik kentlerde

¹⁴⁷ Karayolu öncesi yerel halkı İvrindi'ye ulaştıran yaya yolu, Antikçağ'da İvrindi civarındaki yerleşimlerin Karaseis (Savaştepe) ve Germe (Soma) ile aralarındaki bağlantıyı sağlamış olmalıdır.

(Pergamon, Antandros vb.) karşılaşılan benzeri bir oluşumu burada da görüyoruz. Zira erken dönemlerde (Arkaik, Klasik) kolay savunulması için surla çevrili bir tepe üzerindeki yerleşimler Hellenistik dönemle birlikte hem su kaynaklarına daha yakın olma hemde siyasal anlamda sağlanan huzura bağlı olarak tepenin eteğindeki düzlüğe taşınmışlardır. Bizim örneğimizde sur kalıntıları olmamakla birlikte bu durum gerek yukarı kentin daha Antikçağ'da önemi yitirmesiyle yeni yapılarda taşlarının kullanılması gerekse sonraki dönemlerdeki yağmalara bağlanabilir. Her iki alanda yapılan tarıma bağlı olarak arazi temizleme çalışmaları da aşağı kentin yanında yukarı kentin olası kalıntılarını tehdit eden en önemli unsurdur. Kepçelerin de kullanıldığı temizlik çalışmaları ile tarım arazisindeki taşların kaldırılması zaten toprak derinliği az olan alanda Antikçağ'a ait izleri yok etmektedir. Yine her iki yerleşim alanında yapılan bu tür çalışmalar toprak altındaki temeller açısından ciddi tehdittir. Yapılara ait işlenmiş taşların fark edilmeleri arazi sahiplerince toplanmalarına neden olacaktır. Sit alanı olmadığından koruma önlemlerinin az olması da kaçakçıların işini kolaylaştırmaktadır. Hatta yine yöre sakinlerinden detektörlerle taranarak sikke arandığı bilgisini öğrenmiş bulunmaktayız.

Yerleşimi önemli kılan diğer bir unsur hemen batısındaki büyük bir ana kayadaki yazıttır (Ek 5 b). Kayanın yaklaşık 2.20- 2.10 m. genişliğindeki güneye doğru hafif eğimli üstüyle, doğu tarafında eski Yunanca yazıt yer almaktadır. Ayrıca kuzeybatı köşede çok belirsiz olmakla birlikte bir iki satır daha fark edilmektedir. Toprak seviyesinden yaklaşık 50 cm. yükseklikten başlayıp, toprak altına doğru devam eden doğu taraftaki on dört satır yazının baş tarafları toprak altında olukları, bazılarının sonları da sığ oyulmuş olmaları ve yoğun yosun nedeniyle belirsizdir (Ek 6 a). Aynı şekilde kayanın üstündeki bazı satırların sonları eğim nedeniyle toprakla dolmuş olan kayanın batı ucuna doğru devam etmektedir¹⁴⁸. Güneye hafif eğimli olan kayanın üstü iki çatlakla üç, yazı içermeyen kuzey yüzü de yukarıdan aşağıya bir çatlakla iki parçaya ayrılmıştır. Kayanın yapısından kaynaklanan bu çatlaklar, doğa koşullarının tetiklemesiyle her geçen gün derinleşmektedir. Ayrıca üstünde sonradan yapılmış olduğu anlaşılan 3 cm.'e varan keski delikleri de vardır. Çeşitli yerlerinde bu tip deliklere rastlanması bunların kayayı parçalamak için yapıldıklarını düşündürmektedir.

¹⁴⁸ Doğu yüzünde 14, üzerinde 12 olmak üzere toplam 26 satır içerdiği saptanan oldukça uzun yazıt, decret (yasa) olma ihtimalini düşündürmektedir.

Çatlakların su almaması için konunun uzmanı tarafından uygun bir şekilde kapatılmaları yanında kuzey yüzde yapılacak bir istinad duvarı, hem eğimli arazi nedeniyle kayanın yuvarlanmasını önleyecek hemde bu yüzdeki parçalanmayı yavaşlatacaktır (Ek 6 b). Bu konuda ikinci önerimiz kayanın etrafında küçük çaplı bir kazı yapılarak, yazıtın tamamının bilimsel yöntemlerle kopyasının alınmasıdır.

Yazıtın içeriği ile ilgili olarak, kaya yüzeyinin düzeltilmeden yazılmış olması önemsiz bir yazıt olduğunu düşündürse de yakınındaki yerleşimle ilgili ipuçlarını barındırma ihtimali önemini arttırmaktadır. Gerek içerik gerekse yazı karakteri yerleşimi tarihlemeye yardımcı olacaktır. Bu ihtimal başlangıçta bizi heyecanlandırmış ancak yazıtın çözülebilmesi için öncelikle toprak altındaki kısımlarının açığa çıkarılması gerekmiştir. Bu yöndeki çabalarımızda yetkili kurumlarının duyarsız davranışları ile karşılaşmamız, heyecanımızın paylaşılmadığını göstermektedir. Yazıtının görünür kısımları ile ilgili olarak da, bazı harflerin çok belirsiz olması, yazıt çözümünün iyi derecede eski Yunanca bilgisi gerektirmesi böyle bir çalışmayı tek başımıza yürütmemizi imkânsız kılmaktadır. Bu nedenle yüzeydeki seramik parçaları dışında hemen hiçbir bilgimizin olmadığı yerleşimle ilgili önemli bilgilere ulaşılabilecek olması nedeniyle bizi heyecanlandıran bu çalışma şimdilik tamamlanamamıştır. Okuyabildiğimiz “tanrı” (ΘΕΟΝ)¹⁴⁹, “içki-içecek” (ΠΙΟΤΗΝ)¹⁵⁰ ve “Menon” (ΜΕΝΟΝ)¹⁵¹ kelimeleri ise içeriği yansıtacak ölçüde değildir. Fakat saptanan 26 satırın gösterdiği gibi oldukça uzun bir yazı olması yasa olma ihtimalini düşündürmektedir. Ancak kesin bilgi yazıtın tamamının çözümlenmesiyle elde edilebilecektir. Yinede Menon ismi bizim için bir ipucu olabilir. Surla çevrili yukarı kentten düz alana inilmesi geleneğinin Hellenistik döneme ait olması, yüzeyde görülen bazı seramiklerin Hellenistik özellik göstermesi ve son olarak Menon adının İskender’in arkadaşlarından birine ait olması bizim örneğimiz aynı kişi olmasa da yerleşimi Hellenistik döneme tarihlememizi sağlayan dayanaklarımızı oluşturmaktadır.

Değineceğimiz ikinci yerleşim geçen yıl yapılan kaçak kazıyla¹⁵² yerel basına yansıyan Ayaklı köyü yakınındaki Asartepe’dir (Ek 7). Yerleşim, Kocaçay’ın

¹⁴⁹ ο θεος, ου: tanrı (Sinanoğlu 1953 s 113).

¹⁵⁰ το ποτον; içki, içecek.

¹⁵¹ Büyük İskender’in bir arkadaşının adı da Menon’dur (Bosworth 2005 s. 86).

¹⁵² Kolluk kuvvetlerinin yakalayabildiği kişiler bütüne oranla çok azdır.

kaynaklarından Madra çayının batısındaki dağın çaya bakan doğu yüzündeki hafif bir yükselti üzerinde yer almaktadır. Batı tarafının dağla kapalı, doğu tarafının ise erişilmeyecek nitelikte olması buranın savunma özellikleridir. Yani yerleşim batısında kuzey-güney doğrultulu dağa paralel bir yol hariç her yönden kapalıdır. Girişi de batıda dağ ile arasındaki bağlantıdan sağlanmış olmalıdır. Girişin olduğu yerden başlamak üzere tepe üzerindeki düzlükte pişmiş toprak lahit, devasa boyutta kap ve çatı kiremidi parçaları görülmekle birlikte doğanın ve insanların yaptığı tahribat nedeniyle bütün hakkında bilgi vermekten uzaktırlar. Düzgün işlenmiş taş blokları da yer yer göze çarpmaktadır. Kalıntıların korunmamasında en büyük etken bunların üzerini örterek koruyacak toprak dolgunun olmayışıdır. Belirgin mimari olmayışı da yapı taşlarının sökülerek götürülmüş olmasına, belki de alana giderken dağ yolunun başında bulunan köy mezarlığının avlusunda kullanılmasına bağlanabilir. Mezarlık avlusundaki bazı taşların durumları bu savımızı güçlendirmektedir.

Seramik parçaları dışında diğer arkeolojik unsur, tepenin Madra çayına bakan tarafındaki içi sıvalı sarnıçtır (Ek 7 b). Sarnıcın harç ile sıvalı olması eğer daha sonraki bir restoreyi işaret etmiyorsa yerleşimimizi Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihler. Nitekim bu düşünce yerleşimin batısında dağın eteklerinde yer alan mezarlarca desteklenmektedir (Ek 8 a). Bu mezarlar ana kayalara düzgün şekilde oyularak açılmışlardır. Görülen bütün mezarlar kapaksız olmasına rağmen bazılarında kapak yerleri olması, bunların düz kapaklara sahip olduklarını ancak düz ve işlenmiş oldukları için başka yapılarda kullanılmak üzere götürüldüklerini düşündürmektedir. Mezarların bazı alanlarda yoğunlaşmaları ana kaya yoğunluğuna bağlanabilir. Fakat dağın biraz yukarısındaki bir alandaki yoğunluk dikkat çekici boyuttadır. Bugün haznelerin içi toprak dolu olduğundan bunların daha önce açılıp açılmadığı belli değildir. Dolayısıyla mezarlardan ele geçen bir buluntuyla karşılaşmadığımız için de tarihlemek oldukça zordur. Ancak Allianoî kenti yakınında Ahmet Yaraş'ın bilimsel başkanlığındaki araştırmalarda saptanan benzer özellikteki mezarlar tarihlemeye yardımcı olmaktadır (Yaraş 2001). Örneklerimizden ilki Paşa Ilıcası'nın 4 km. güney batısında Maymun Sekizi Tepesi olarak tanımlanan alanda yer almaktadır. Buradaki mezarların bir kısmı taşlarla çevrilmesine rağmen büyük çoğunluğu ana kayaya oyulmuştur. Aynı bölgede yer alan ikinci örnek Paşa Ilıcası'nın güneyinde halk arasında Koca Koru Tepe olarak adlandırılan mevkide 1999 yılında tespit edilmiştir. Bu nekropoldeki mezarlarda ana

kayaya oyulmuş, sadece çocuk mezarları çevreden toplanan taşlarla cesedin etrafı örülerek ya da kayadaki bir çıkıntının etrafı çevrilerek oluşturulmuştur (Yaraş 2001)¹⁵³. Bazı mezarların üzerlerinin plaka taşları ile kapalı olması da yukarıda değindiğimiz düşüncemizi desteklemektedir. Ahmet Yaraş'ın buluntulara dayanarak Maymun Sekizi ve Koca Kuru tepelerindeki nekropollerini İ.Ö. II- İ.S. I. yüzyıllar arasına tarihlemesi bizim, benzeri özelliklere sahip Asartepe mezarlarını da aynı döneme tarihlememizi sağlamaktadır. Bu durumda yerleşim için de bir tarihleyici kriter elde etmiş olmaktadır. Ayrıca aşağıda değinilecek Yağlılar köyü ve Okçular köyü arasındaki alanda aynı özellikte mezarların yer alması bölgede sözü edilen yüzyıllarda benzer bir mezar kültürüne işaret eder. Asartepe Nekropolü'nde dikkat çeken bir başka husus dağın yamacından aşağıya doğru küçük taşların toplanmasıyla oluşturulan settir. Bu taş öbeğinin bugün çam ormanları ile kaplı alanda tarım yapılmak için toplandığı akla gelse de sel sularının yerleşim ve nekropolü etkilememesi için kontrol altına alınması önlemi daha mantıklıdır.

Diğerlerinden hem yapılışı hemde konum açısından farklı bir mezar, Asartepe'nin girişinde yer almaktadır (Ek 8 b). Ana kaya yüzeyine oyulmuş olan mezarın girişi düzgün işlenmiş ancak içi oldukça özensizdir. Kapı menteşe delikleri, taştan ya da ahşaptan kapısının olduğunu gösterir. Diğer mezarlardan ayrı olarak yerleşimin girişine yapılmış olması ve stil olarak diğerlerinin ana kayalara sandık şeklinde oyulmasına karşılık bu örneğin en belirgin örneklerini Lykia'dan tanıdığımız kayanın cephesi oyularak oluşturulması kentin en önemli kişisine, kralına ait olduğunun işaretleridir. Diğer taraftaki mezarlarla karşı karşıya olması bu dünyadaki gibi kralın öbür dünyada da tebaasını gözetim altında tutacağı düşüncesini yansıtabilir. Mezarın üstünde sağ tarafta yer alan ana kayanın düzeltilmesi de mezar kültürüyle bağlantılı bir sunak özelliği göstermekte ve sakinlerin ritüelleri konusunda bilgi vermektedir. Bizim, gün geçtikçe bilgi edinilebilecek verilerin azalması nedeniyle, bir an önce bilimsel kazı çalışması yapılması yönündeki önerimizi desteklercesine hem mezarların bulunduğu dağın zirvesinden yerleşimin bulunduğu alana kadar ki sahada hemde Asartepe üzerinde onlarca kaçak kazı çukurlarına rastlamak mümkündür.

¹⁵³ Her iki alanda kremasyon ve inhumasyon yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Fakat Asartepe'de bugüne kadar bilimsel bir kazı yapılmadığı için ölü gömme adetleri konusunda Asartepe'yi her iki örnekle karşılaştırmak mümkün değildir.

Son değineceğimiz veriler İvrindi ilçesi Yağlılar ve Okçular köyleri çevresindeki Eskiçağ'a ait kalıntılardır. Bunlardan ilki hemen Okçular Köyü yakınında Çavlı tepesi üzerindeki, kuzey güney doğrultulu yollardan Pergamon'a ulaşan ara bağlantının kontrolünü sağladığı anlaşılan kale kalıntısıdır (Ek 9). Bugün tepeyi çevreleyen sur yıkılmıştır ve taşları yığıntı halinde durmaktadır. Harç izine rastlanılmayan surun yıkılmasında yapım tekniği ve malzemesi önemli rol oynamış olmalıdır. Çünkü bazıları küçük çekiç darbeleri ile düzeltilmiş olsa da genellikle sur duvarını oluşturan taşlar işlenmemiştir. Yıkımdan ve daha sonra doğal nedenlerden dolayı taşlar adeta bir moloz yığını haline dönüşmüştür. Girişinin güney batıdan olduğu yığıntılara bakılarak söylenebilir. Kalenin içinde yine işlenmemiş taşlardan yapılmış, işlevleri anlaşılamayan yapı temelleri ve bir sarnıçtan başka kalıntı yoktur (Ek 10 a). Rüzgâr erozyonu tepenin üzerindeki toprağın aşınmasına ve bazı alanlarda yürümeyi güçleştirecek boyutta olan taşların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Ek 10 b). Yüzeyde seramik parçasına rastlanmaması da kalıntıları koruyacak toprağın yokluğuna en önemlisi de kalenin askeri nitelikli olmasına bağlıdır. Asıl bilgi verecek buluntular tepenin eteklerinde olmalıdır. Kale ilk başta işlenmemiş taşları ile çok özensiz görülmesine rağmen sarnıcın genişliği, içindeki yapı kalıntılarının sayısı ve kuzey taraftan alabildiğimiz ölçüye göre 2. 10 m. civarında olan sur duvarının kalınlığı buradaki istihkâmın önemini göstermektedir. Tarihlenmesiyle ilgili olarak da bizim görüşümüz Demir devri özelliklerini yansıttığı yönündedir. Sarnıç ve sur duvarlarının harçsız olması bu düşüncemizin dayanaklarıdır. Ayrıca yöre halkından bazı kişilerden öğrendiğimiz kadarıyla çevrede demir cüruf parçaları ve ok uçları bulunması da demir devrine işaret etmektedir. Fakat stratejik önemi nedeniyle daha sonraki dönemlerde de askeri nitelikleri ile kullanıldığı düşünülebilir.

Kaleden bakıldığında Okçular Köyü çevresinde görülen daha küçük tepelerden biri yine yöre sakinlerinin ele geçen seramiklerle ilgili verdiği bilgiler dikkate alındığında höyük özelliği göstermektedir. Kaleden görülen bir diğer veri kalenin kuzeybatısındaki taş ocağıdır. Fakat Antikçağ'dan XIX. yüzyıl sonlarına kadar ocakçılık tekniğindeki yöntemlerin benzer özellikler göstermesi nedeniyle ocağın ne zaman işletildiği saptamak güçtür. Ancak konunun uzmanlarının yapacağı araştırmalarla ipuçları elde edilebilecektir. Sözüünü ettiğimiz ocak modern taş ocaklarının yarattığı tahribattan şimdiye kadar kendini koruduğu için şanslı sayılır. Nitekim kalenin

kuzeyindeki bir başka tepenin etekleri kaleyi gezdiğimiz dönemde mermer çıkarmak için işletilme aşmasındadır. Bu alanda Eskiçağ'a ait kalıntı varsa tahrip edilmesi kaçınılmazdır. Diğer yandan bu taş ocaklarının bir kısmının bölgede hazine olduğu iddiasına kanan maceraperest kişilerce açıldığı unutulmamalıdır. Bu yüzden müze yetkililerince hem taş ocağı izni verilmeden önce hemde izin verildikten sonra çalışmalar sırasında denetlenmesi gerekir.

Okçular Köyüne girmeden önce yol kenarındaki küçük Tümülüs yakın çevredeki benzer örneklerle birlikte farklı bir ölü gömme geleneğini yansıtmaktadır (Ek 11). Fakat ne yazık ki mezarların hepsi kaçakçılar tarafından soyulmuştur. Köyün girişindeki örnekte olduğu gibi 1- 1,5 m. yüksekliğe sahip tümülüslerde mezar odaları genellikle işlenmemiş fakat düzgün taşlardan oluşturulmuştur. Definecilerin boşuna açtıkları çukurlardan anlaşıldığı gibi bazılarında ceset, soyguncuları yanıltmak için tam merkeze değil biraz kenarına konulmuştur. Yine bazı örneklerde birkaç ceset olması bunların aile mezarlığı olduğunu göstermektedir. Değindiğimiz mezarların gösterişsiz durumuna karşılık yakındaki bir tepe üzerinde olasılıkla bunlarla çağdaş görkemli bir Tümülüs daha vardır (Ek 12 a). Düzgün işlenmiş devasa boyuttaki taşlardan yapılmış mezar odasının görkemi, bir kral ya da yöneticiye ait olduğunun işaretleridir. Üzerindeki toprağın kısmen erozyonla taşınmasıyla mezar odasının tavanı ortaya çıkmıştır. Ancak asıl tahribat kaçakçılar tarafından yapılmıştır. Mezarda kaçak kazı sonrası Bursa Müzesi yetkililerinin yaptığı kurtarma kazısı dışında bir araştırma yapılmadığı da anlaşılmaktadır. Bu Tümülüsün güneyindeki bir düzlükte yer alan yukarıda değinilen örneklerden biraz daha yüksek Tümülüsler, diğerleri ile birlikte değerlendirildiğinde bir sınıf ayrımına işaret etmektedir. İlk örneklerimiz çok küçük ve işlenmemiş taşlardan mezar odaları ile fakir halka aittir. Görkemli tümülüsün güneyinde krallarının mezarını görebilen örneklerde onlardan daha üst sınıfa ait olmalıdır.

Tümülüslerin tarihlendirilmesi konusuna da kısaca değinecek olursak; Phrygler'deki ahşap mimariye karşılık taş mimarili Tümülüs, Lydia geleneğini yansıtır. Lydialıların Gyges döneminden itibaren kuzey batı Anadolu'yu hâkimiyetleri altına aldıkları dikkate alınarak, mezarlar Lydialılar dönemine tarihlenebilir. Ancak bu geleneğin daha sonraki kuşaklarca sürdürüldüğü de bilinmektedir. Örneğin Pers hâkimiyeti döneminde batı Anadolu'da bu tür mezarlara rastlanır. Kesin bilgiler ancak buralarda kazı yapılması sonucu eğer kaçakçılardan geriye kaldıysa tarih verebilecek

buluntuların elde edilmesine bağlıdır. Görkemli tümülüsten kurtarma kazısıyla çıkarılan eserlere ulaşmak da kısmen konuyu aydınlatılabilir.

Çevredeki farklı tipte bir mezar çeşidi Asartepe’de karşılaştığımız ve aynı döneme tarihlenebilecek toprak yüzeyindeki ana kayalara oyulan sandık tipi mezarlardır (Ek 12 b; Ek 13 a). Tıpkı Asartepe’deki gibi bazılarında kapak oturma yerleri olmasına rağmen bugün görülebilenlerin hiçbirinde kapak yoktur. Eğer daha Antikçağ’da kapakları alınmadıysa bizim görüşümüz kapaklı olanların kapaklarının işlenmiş oldukları için yeni yapılarda kullanılmak üzere götürülmüş olduklarıdır. Tabî ki bu oturma yerlerinin, ikinci bir mezar açmak için yapılan yarım kalmış düzleştirme çalışması gibi farklı bir durumu yansıtmaması da söz konusu olabilir. Bu konuda kesin bir şey söylemek ancak açılmamış kapaklı bir mezarın bulunmasıyla mümkün olacaktır. Zira hemen bütün mezarlar kazılmış olduğu gibi kayaların içine hazine saklanmış olduğu düşüncesiyle aynı çevrede ana kaya üzerindeki bir örnekte (Ek 13 b) olduğu gibi bazı kayaların parçalandığı da görülmektedir. Kültler ile ilgili önemli bir örnek olan bu mezar yanında ana kayanın düzeltilmesi ile oluşturulan sunaklarında aynı nedenle parçalanmıştır (Ek 14 a). Parçalandıkları için bunların mahiyetlerini anlamak çok zordur. Yağlılar köyünün güneyinde Bergama yolunun kenarındaki bir alanda toplanan mezarlar ise bazıları işlenmiş bazıları işlenmemiş taşlardan örülerek yapılmıştır (Ek 14 b). Stil değişikliğinden bunların biraz daha geç Roma- Bizans ya da diğerlerine oranla taşçı ustasına verecek kadar parası olmayan fakir kişilere ait oldukları düşünülebilir.

III. 2. TARİHSEL MİRASIN YOKOLUŞU

Bugün Antikçağ Mysia’sını kapsayan Marmara ve Ege bölgeleri ülkemizin ekonomik anlamda en hızlı gelişen coğrafyalarıdır. Gelişmenin doğal sonucu olarak kentlerden köylere kadar yerleşim yerleri, sanayi ve turistik tesislerin daha geniş alanlara yayılması; bunların gerektirdiği yeni yolların ve alt yapı çalışmalarının denetimsiz bir şekilde yapılması arkeolojik alanlar için en büyük tehlikeyi oluşturmaktadır. Ayrıca sulu tarıma geçme çabaları ve akarsularımızdan daha iyi faydalanma amacıyla yapılan barajlar son yıllarda iki örneğini kamuoyunun da çok yakından tanıdığı gibi devlet kurumları eliyle yapılan arkeolojik tahribatın tanıklarındır.

Ne yazık ki örneklerden biri Mysia coğrafyasındaki Allianoidur¹⁵⁴. İ.S. II. yüzyıl yazarı P. Aelius Aristides'in *Hieroi Logoi* (Kutsal Sözler) adlı eserinden tanıdığımız kent uzun yıllar araştırmacıların gözünden kaçmış, tesadüf eseri Yortan Barajı altında kalacak alanda Bergama Müzesi tarafından yapılan kurtarma kazıları sayesinde keşfedilmiştir. Ancak DSİ.'nin barajı Bakırçay Havzası'nın geleceği açısından çok önemli görmesi ve henüz kurtarma kazıları tamamlanmadan mali bakımdan büyük yatırımlar yapılmış olması nedeniyle Ahmet Yavaş başkanlığındaki kazı ekibinin ısrarlı tutumlarına rağmen projeden vazgeçilmemesi antik kentin baraj suları altında kalmasına neden olacaktır. Hazırlanan koruma önerilerinin pahalı oldukları gerekçesiyle reddedilmesi de tahribatı arttıracaktır.

Mysia coğrafyasında Allianoi benzeri tahribatın yaşandığı diğer merkez Havran İnönü mağaralarıdır. İ. Kökten Kılıç'ın kısa süreli kazılarından Paleolitik çağa kadar giden verileri barındırdığı anlaşılan mağaralardan en önemlisi hemen önünde inşa edilen baraj sularının tehdidi altındadır. Diğer üç mağaranın da nemden etkilenmesi söz konusudur. Alanın çok kısa süreli ve günümüz arkeoloji yöntemlerinden yoksun yapılan bir kazı dışında ciddi araştırılmamış olması üzüntümüzü daha da arttırmaktadır. Kaldı ki Paleolitik, Kalkolitik dönem merkezleri insanlık tarihi açısından çok önemlidir ve Antikçağ kentleri gibi ülkemiz yüzlercesine sahip değildir. Hemen yanındaki tepe üzerinde yer alan antik yerleşim, diğer üç mağara ve bir kabartma, alanın kültürel sürekliliğini göstermektedir. Bizim beklentimiz tabii ki mağaraların su altında kalmaması, alanın turizme kazandırılarak Havran ilçesi için de tehlikeli olan baraj projesinden vazgeçilmesi yönündedir. Bu gerçekleşmediği takdirde ise en azından baraj projesi öncesi yeni bir bilimsel kazı ile daha sağlıklı bilgilerin edinilmesi gerekir. Fakat 2008 yılında 3 milyon 300 bin YTL'lik ödenek ayrılan barajın su tutması planlanmaktadır. Diğer taraftan Allianoi ve İnönü Mağaraları varlıklarından haberdar olduğumuz için kısmen de olsa şanslı sayılır. Bölgede son yıllarda yapılan onlarca baraj bugün su tutmaktadır. Bunların gölet alanlarında hiçbir araştırma yapılmadığı için su kaynakları kenarında kurulmuş Antikçağ'ın küçük boyutlu birçok yerleşimi sular altına

¹⁵⁴ Diğer örnek Gaziantep'te Fırat Nehri kıyısında kurulmuş Zeugma/Belkıs antik kentidir. Konumunun askeri ve ticari önemi nedeniyle çok uzun bir süre iskân edilmiş kent, bugün büyük oranda Bilecik barajı suları altında kalmış durumdadır.

gömülmüştür. Barajlar işlevlerini yitirdiklerinde artık metrelerce alüvyon dolgu altında kalacakları için gelecek kuşaklarca fark edilmeleri de imkânsızdır.

Tahribatın nedenlerinden ikincisi mekanize tarım ve arazi ıslahı çalışmalarıdır. Traktörün tarımda kullanılmasıyla daha önce sabanın 10 cm.lik bir toprağı karıştırmasına karşılık artık her yıl 30- 40 cm. lik toprak karışmaktadır. Bu seviyelerden çıkan taşlar temizlenerek yeni yapılarda kullanılmakta ya da atılmaktadır. Höyük ve tümülüslerin çoğunluğunun yüksekliklerinin 10- 15 m. oldukları düşünülürken bunların her yıl 40 cm. lik bir hızla yok olmaları 20 yıl sonraki tablonun vahimliğini ortaya koymaktadır. Nitekim bölgede David French'in 1968 yıllarına ait verdiği höyük yükseklikleri ile bugünkü durum karşılaştırıldığında tepelerin yarı yarıya azaldığı, üst tabakalarının tümüyle yok olduğu anlaşılmaktadır (Özdoğan 1988). Höyük ve Tümülüsler ile tepelerde yer alan antik yerleşimlerin yine tarım arazisini erozyona karşı korumak amacıyla teraslanmaları tahribatın bir başka boyutudur. Teraslama için düzleme çalışmaları ve taş ihtiyacının kalıntı alanından sağlanması kültür tabakalarının karışmasına ve toprak altındaki tarih eserlerinin zarar görmesine neden olmaktadır. Örneğin Havran İnönü mağaraları kenarındaki tepede yer alan yerleşim alanı zeytin üretimi için teraslanmıştır. Prehistorik yerleşmeler açısından en belirgin örnekler arasında ise Mehmet Özdoğan'ın yüzey araştırmalarında saptadığı Balıkesir Köşeler-Üyücek, Gönen Tütüncü Yolu Tepesi, Manyas Tepe Tarla höyüğü sayılabilir (Özdoğan 1988). Daha çok ürün elde etme gayesiyle tarım alanlarının tümüyle temizlenmesi tarih öncesi ve tarihi dönemlere ait veriler açısından son derece olumsuz bir durumdur. Son yıllarda bu temizleme faaliyetlerinde küçük boyutlu kepçelerin kullanılması kültür katmanlarının en alt seviyesine kadar ulaşılmasını sağlamaktadır. Artan baraj ve gölet sayısına bağlı olarak bazen DSİ.'nin yaptığı kanalet çalışmalarında da karşılaşılan sulu tarımdan faydalanabilmek için tarım arazilerinin belli bir eğimde tümü ile tesviye edilmesi ise olayı daha da vahimleştirmektedir.

Tahribata sebep olan nedenler arasında kum, çakıl ve taş ocakları da önemli bir yer tutmaktadır. Hızlı kentleşmenin gerektirdiği yapı malzemesi ve çok fazla dolgu gerektiren yol, baraj gibi büyük tesislerin hızla artması kum, çakıl ve taş ocaklarının da artmasına neden olmaktadır. Büyük işletmelerin kısmen denetlenebilmesine rağmen, kırsal kesimdeki küçük işletmeler denetimden uzaktır. Hatta traktörlere takılabilen kepçelerle dere kenarlarından kum alınması, buralardaki yerleşimleri tehdit etmektedir.

Bugün Gönen Taşlıbayır, Manyas Tepecik Çiftlik'te bu çeşit tahribatla hemen hemen tümü ile yok edilmiş iki merkezin son kalıntıları saptanabilmektedir (Özdoğan 1988). Güney Marmara kıyılarında karşılaştığımız gibi denizlerimizdeki batıklarda inşaat sektörünün kum gereksinimi nedeniyle kum teknelerinin tehdidi altındadır¹⁵⁵. En belirgin örneği Prokonnesos'ta olan antik taş ocaklarının artan talebe bağlı olarak yeniden işletilmeleri de, buralarda ki yarı işli Antikçağ eserlerinin temizlenmesi ve antik ocakçılık tekniği hakkında bilgi verebilecek izlerin silinmesine neden olmaktadır.

Bir diğer tahribat sebebi kaçak kazılardır. Türkiye'deki bütün arkeolojik alanlarda olduğu Mysia'daki tarihöncesi ve Antikçağ yerleşmelerinde de kaçak kazı çukurlarına rastlanmaktadır. Denetim eksikliğinden kaynaklanan bu tür faaliyetler hem kültür varlıklarının yasa dışı bir şekilde toprak altından çıkarılarak koleksiyonlara hatta yurt dışına taşınmasına neden olmakta hemde kültür katmanlarına zarar verildiği için daha sonra yapılacak arkeolojik çalışmalarda sağlıklı bilgi edinilmesini engellemektedir. Yasa dışı yollarla koleksiyonlara ulaşan buluntuların çoğu zaman yerleri kesin saptanamadığı için eserlerin hangi kültüre ait olduğunu saptamak güçleşmekte, bu durumda eserin bilimsel değeri kaybolmaktadır. Oysa arkeologlar için sadece ticari meta haline gelmiş müze vitrinlerindeki eserler bile çevresiyle ilgili bilgi veren küçük bir buluntudan daha değerlidir. Kaçakçılığı teşvik eden en önemli unsur tabii ki taleptir. Örneğin Yortan mezarlığının keşfinin hemen ardından Avrupa müze ve koleksiyonlarının bu tip eserlere olan talebi Babaköy ve Ovaköy mezarlarının keşfini sağlamakla beraber Yortan kültürüne ait eserlerin pek çoğunun yurt dışına çıkmasına neden olmuştur. Bugün Balıkesir ovasında bu kültüre ait izler hemen hemen silinmiştir. Her tür metale duyarlı dedektörlerin satışa çıkarılması ve bu işi bir hobi gibi yansıtan reklâmlar sayesinde yüz binlerce satılması, zararsız ve oyalayıcı olarak gösterilmeye çalışılan tarihi eser kaçakçılığını teşvik eden diğer unsurdur. Bu aletler, kısa yoldan zengin olma hayalindeki yüz binlerce kişinin elinde birer silaha dönüşerek geçmişle bağlarımızı teker teker yok etmektedir. Kaçakçılık faaliyetlerinin önüne geçilebilmesi için kolluk kuvvetlerinin bu yöndeki önlemleri yanında dedektörlerin yasaklanması, en

¹⁵⁵ Özellikle sığ yerlerdeki batıkları tehdit eden diğer bir unsur amatör ya da profesyonel dalgıçlarca malzemelerin çalınmasıdır. Son yıllarda Amphoraların bahçe süsü olarak kullanılma modasına bağlı olarak artan talepte bu tür kaçakçılığı teşvik etmektedir.

azından reklâm ve kullanma kılavuzlarında cezalarla ilgili uyarıcı bilgi yer alması zorunluluğu getirilmesi gerekmektedir.

Üstelik tahribat yalnızca tarihöncesi ve Antikçağ kalıntılarını değil Osmanlı ya da daha yakın dönemlere kadar bölgenin tüm geçmişini etkilemektedir. Bu tür tahribatın boyutları bir tezin kapsamını oluşturacak nitelikte olduğundan biz sadece burada İvrindi ilçesi Gözlüçayır Köyü ve çevresindeki bazı örneklerle konuya dikkat çekmeye çalışacağız. Bölgede geç Osmanlı izleri tarım faaliyetleri ve buna bağlı arazi ıslahı çalışmaları nedeniyle, daha yakın geçmişimize ait Cumhuriyetin ilk yıllarına tanıklık etmiş cami, çeşme ve binalar da modernleşme uğruna yıkılarak yenilenmektedir. Örneklerden biri Gözlüçayır Köyü Camiidir (Ek 15 a). Yapı, son 50- 60 yılın ürünü olmasına rağmen taş mimarisiyle oldukça dikkat çekicidir. Çevredeki Küçük Fındık, Çukuroba ve Soğucak köylerinde de benzer özelliklere sahip camilerin yer alması bir birini tanıyan yerel ustalar tarafından ya da bir öncülün örnek alınmasıyla yapılmış olduklarını düşündürmektedir. Konu uzmanlık alanım dışında olduğundan burada mimari açıdan değerlendirmem güç olsa da bölgede yol ağı gelişmeden önce çevre köylerin şehirle bağlantılarını Soğucak köyündeki tiren istasyonu aracılığı ile sağlamaları, buradaki caminin örnek alınmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak ne yazık ki Gözlüçayır köyü cami tarihi eser olarak kayıtlı olmasına rağmen denetim eksikliğinden kaynaklanan sebeplerle yıkılarak yerine yenisi yapılmıştır. Müze yetkililerinin ancak yıkıldıktan sonra şikâyet üzerine yapıdan haberdar olmaları kurumun işleyiş yöntemini yansıtmaktadır. Yine çok büyük gereksinim duyulan Bandırma Arkeoloji Müzesi'nin 10 yılda bitirilmesine rağmen 70- 80 hanelik bir köyün belki iki müze büyüklüğündeki bir camiyi altı ayda tamamlaması, tarihi değerlerimize verilen önemin azlığı yanında kendisi çok basit konutlarda oturan Antikçağ insanının Parthenon gibi devasa tapınakları inşa etme düşüncesinin günümüze yansımaları oluşturmaktadır.

Aynı köy yakınındaki, halk arasında Taştan Tarla diye bilinen alan, yüzeydeki seramik parçalarından geç Bizans- Osmanlı dönemi izlerini barındırdığı anlaşılmaktadır. Ancak yapılan tarıma bağlı olarak yapı temelleri yıllardır söküldüğü için bugün az sayıda seramik parçası dışında fazla kalıntı yoktur. Yukarıda değindiğimiz gibi dedöktörlerin yaygınlaşması kırsal kesimde büyük şehirlerden gelen define avcıları ile bazı yerel halkın ortaklaşa çalışması sonucu bu tür yerler sikke ve metal buluntu

açısından da verimsizleştirilmiştir. Çevrede yaptığımız geziler sonucu Akbaba mevkiindeki Bizans dönemine ait manastır olabilecek alan da yoğun defineci tahribatına maruz kalmıştır (Ek 15 b). Benzeri özellikte son merkez Kocaalan denen yerdedir. Hemen dibindeki su kaynağı ile birlikte küçük bir alan da karşılaşılan yoğun seramik parçaları burasının da Bizans ya da Osmanlı dönemine ait bir yerleşim olduğunu göstermektedir. Halk arasında yakın zamana kadar buradan eski tip tuğlaların çevre köylere getirilerek kullanıldığının anlatılması Bizans döneminde tuğla üreten bir atölyeye bağlı küçük bir yerleşim olduğunu düşündürür.

Bölgede yukarıda değinilen türde daha onlarca merkez vardır. Fakat seramik dışında çok fazla buluntunun olmayışı tarih konusunda kesin bir şey söylemeyi güçleştirmektedir. Seramiklerinde genellikle bezemesiz ve ancak uzmanlarınca tarihlendirilebilecek özellikler göstermesi bilgi eksikliğinin diğer bir nedenidir. Her geçen gün gerek doğal nedenler gerekse tarıma bağlı arazi ıslahı çalışmaları ve kaçak kazılar gibi insan eliyle yapılan tahribatlarla veriler daha da azalmaktadır. Büyük bir kazının bir günlük mali bütçesiyle yapılacak sondaj çalışmalarıyla mahiyetleri anlaşılabilir bu merkezlerin mutlaka kazılması gerekir. Ancak Ephesos, Sardeis, Pergamon vb. merkezi kentlerin kazılmasının ardından buralara yönelmesi halinde çok geç olabilir. Son yıllarda modernleşme ile birlikte kırsal kesime teknolojinin girmesi ve bilinçsizce kullanımı geleneklerin unutulmasına böylece maddi kültürle birlikte manevi kültüründe yok olmasına neden olmaktadır. Antikçağ geleneklerinin yansımalarının sezinlenebileceği köyler önlem alınmazsa çok yakında tıpkı kentler gibi her açıdan geçmişle bağlarını koparacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak; Mysialıların kökeni, Anadolu'ya ne zaman geçtikleri ve Mysia'nın coğrafi sınırları antik yazarlar ya da günümüz araştırmacıları tarafından kesin olarak belirlenebilmiş değildir. Bu belirsizlikte yukarıda değinilen sebepler içinde en önemlisi, Mysialıların göçebe yaşam biçimleri ve Anadolu'ya geçtikten sonra çeşitli devletlerin ordularında ücretli asker sıfatıyla görev yapmaları nedeniyle güçlerini yitirmelerinden kaynaklanan devletleşmemiş olmalarıdır. Ne yazık ki bilgi eksikliğini telafi edebilecek Arkeolojik ve Epigrafik araştırmalarda yeterli boyutta değildir. Örneğin Mysia coğrafyasında her yıl en az beş merkezde bilimsel kazı yapılmasına rağmen bu güne kadar söz konusu halka ilişkin önemli bir veriye ulaşılamamıştır. Elimizde Mysia dili konusunda tek bir belge bile olmaması da yetersiz Epigrafik araştırmalara bağlanabilir.

Çözüm yollarından biri antik kaynaklarda yer alan bilgilerin bütün olarak değerlendirilerek kazı ve yüzey araştırmalarının sonuçları ile karşılaştırılmasıdır. Ancak bölgedeki Arkeolojik araştırmalar Daskyleion, Kyzikos ve Pergamon kentlerinde yoğunlaşmıştır. Oysa Mysialıların göçebe yaşam biçimleri onların bu tür merkezi yerleşmelerden ziyade yüksek kesimlerdeki hayvancılığa elverişli yaylalarda aranmasını zorunlu kılmaktadır. İşte bu noktada bizim sorunun asıl çözüm kaynağı olarak gördüğümüz küçük boyutlu iskânların araştırılması önem kazanır. Fakat yüzeyde çok fazla buluntu barındırmadıkları için tespit edilmeleri zor olan bu tür yerleşmeler, sansasyonel buluntuların beklenmemesi nedeniyle de bugüne kadar araştırmacıların ilgisini çekmemiştir. Diğer yandan buraların kolluk kuvvetlerinin denetiminden uzak olması kolayca tahrip edilmelerine neden olmakta dolayısıyla da olası araştırmalarda elde edilecek bilgiler gün geçtikçe azalmaktadır. Üstelik bütün tarihi değerlerimizi tehdit eden bu tahribat sadece kaçakçılar tarafından değil, bazen tarım ve buna bağlı arazi ıslahı çalışmalarısıyla yöre halkı, bazen de bilinçsiz hazırlanan yol ve baraj projeleri ile bizzat devlet kurumları tarafından yapılmaktadır.

Tahribatın boyutu bizi kırsal kesimdeki küçük boyutlu yerleşmelerin saptanması amacına itmekle birlikte böyle bir çalışmanın yoğun yüzey araştırması gerektirmesi ve finansman sorunu; istediğimiz oranda amacımızı gerçekleştirmemizi engellemiştir. Ancak yinede en azından konuya dikkat çekmek için İvrindi çevresinde yaptığımız kısa

sürekli bilimsel gezilerin sonuçlarını değerlendirmeye çalıştık. Bu veriler arkeolojik tahribatın boyutunu yansıtmaması, daha önce uzmanların araştırmalarına konu olmaması ve en önemlisi de Mysialılara ait verileri barındırma ihtimali nedeniyle önem arz etmektedir. Değindiğimiz merkezlerden Okçular Köyü yakınındaki kalenin, Demir Devri özelliklerini yansıtmaması bu ihtimali arttırmaktadır. Yine Asartepe ve Kaleoba yerleşimlerinin de Mysialıları kontrol altına almak için gerçekleştirilen Hellenistik ve Roma dönemlerindeki kentleşme politikasını yansıtmaması olasıdır. Elbette bilimsel bir kazı yapılmadan değindiğimiz yerleşmelerin Mysialılara ilişkin verileri barındırdığını kesin olarak söyleyemeyiz. Ancak yaşam biçimleri onların bu tip iskânlarda aranmasını zorunlu kılmaktadır.

Diğer taraftan Mysialılara ait elimizde hiçbir verinin olmadığı da söylenemez. Yukarıda değindiğimiz gibi antik kaynaklar titizlikle incelenerek gerek kendi içinde gerekse arkeolojik kazıların sonuçları ile karşılaştırıldığında bazı bilgiler edinilebilmektedir. Buna göre; Mysialılar güneydoğu Avrupa'daki anayurtları Moesia'dan Troia Savaşı öncesi Propontis'in Thrakia kıyılarına geldiler. Savaş sonrası oluşan otorite boşluğundan yararlanarak Anadolu'ya geçen bu halk, önceleri Propontis kıyıları ve Olympos Dağı çevresine yerleşmişken, daha sonra Phrygler ve Bithynler gibi diğer Thrak kavimleri tarafından Kaikos vadisine kadar çekilmek zorunda bırakılmışlardır. Bu sırada Lydialılar ve Karlar ile münasebetleri, akraba olduklarını düşündürecek kadar yakın olmalıdır. Fakat bu dağılma onların tekrar bir araya gelip siyasal birlik oluşturmalarını da güçleştirmiştir. Soydaşları Phrygler ve Bithynler devlet kurmasına rağmen onların başaramamaları bugün Mysia coğrafyasının sınırlarının kesin olarak belirlenememesinin de başlıca nedenidir. Nitekim bölgenin sınırları kuzeydoğuda Olympos Dağı, doğuda Rhyndakos, kuzey batıda Aisepos çayları, güneyde ise Kaikos nehri şeklinde kabaca belirlenebilmektedir.

Bu sınırlar içindeki antik yerleşimlerin tamamının söz konusu halka ait olması da söz konusu değildir. Örneğin Kyzikos, Prokonnesos, Miletopolis(Melde Bayırı) gibi kentler Mysialıların Anadolu'ya geçmelerinden hemen sonra gerçekleşen Yunan kolonizasyonu çerçevesinde yeni baştan kurulmuş ya da geliştirilmişlerdir. Adramytteion ve Daskyleion'un kuruluşları da Lydia krallarına bağlıdır. İkincisinin daha sonra Pers satraplık merkezi olması Akhaemenid geleneğinde düzenlenmesine neden olmuştur. Fakat Yunanlılarca kurulmamış bu tür yerleşmelerde yaklaşık İ.Ö. 750

yılından itibaren Yunan kültürünün etkisine girmişlerdir. Buna karşılık bölgedeki Mysialıların, bir kısmı küçük boyutlu kentler kurmuş olsa da çoğunluğu hayvancılığa elverişli yaylalarda, anayurtlarındaki yaşam biçimlerini devam ettirmişlerdir. Bu yaşam biçimleri tam olarak hâkimiyet altına alınmalarını da önlemiş, bölge sırasıyla Phrygialılar, Lydialılar, Persler, Pergamon Krallığı ve Roma egemenliğine girmesine rağmen onlar Mithridates Savaşları'na kadar hiçbir zaman kontrol altına alınmamıştır. Anadolu'ya geçmelerinden itibaren Yunanlılar, Persler, Büyük İskender ve Hellenistik krallıkların ordularında ücretli asker olarak görev yapan bu gözü pek halk kentleşme olgusuyla ilk kez Diadochlar döneminde, generallerin çıkarları doğrultusunda kurdukları kentler sayesinde tanışır. Ancak bu yöndeki asıl faaliyet Roma İmparatorluk döneminde. Kentte yaşayan halkı kontrol altında tutmanın daha kolay olduğunu bilen Roma imparatorları öncülünün daha çok güney Mysia'da yoğunlaşmasının aksine, Mysia'yı da kapsayan Anadolu'nun tamamında yoğun kent kurma faaliyetine girişmişlerdir. Bölgede bu faaliyeti yansıtan yerleşmelerden biri Roma İmparatoru Hadrianus'un kent statüsüne kavuşturduğu Hadrianoutheraidır. Roma İmparatorları ayrıca bölgedeki kentlere maddi yardımda bulunarak bayındırlaştırılmalarını sağlamışlardır. Diğer yandan İ.S. II. yüzyılda doruk noktasına ulaşan kentlileştirme politikası Mysialıların Yunan ve Roma nüfusu içinde benliklerini kaybetmelerine de neden olmuştur. Bu dönemden itibaren kendi adlarını verecek kadar etki ettikleri Mysia coğrafyası da artık geçmişten gelen bir adlandırmadan başka fazla bir şey ifade etmemiş olsa gerektir.

KAYNAKÇA

- Akarca, Aşkıldil. (1998). *Yunan Arkeolojisinin Ana Çizgileri I Şehir ve Savunması*. Ankara: TTK.
- Akşar, Ahmet. (2008). *Eskiçağ Literatüründe Mysia: Coğrafya, Kentler ve Kültler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Akurgal, Ekrem. (1956). Kyzikos ve Ergili Araştırmaları- İon Yayılışının Tarihi Hakkında. *Anatolia I*, 43- 51.
- Akurgal, Ekrem. (1958). Yortankultur- Siedlung in Ovabayındır bei Balıkesir. *Anatolia III*. 156- 164.
- Akurgal, Ekrem. (1993). *Eski İzmir I Yerleşme Katları ve Athena Tapınağı*. Ankara: TTK.
- Akurgal, Ekrem. (1998). *Anadolu uygarlıkları*(6.baskı). İstanbul: Net Turistik Yayınlar A. Ş.
- Akşit, Oktay. (1985). *Roma İmparatorluk Tarihi (M.Ö. 27- M.S. 193)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Akyürek Şahin, Eda. (2004). Anadolu'da Hosios Kai Dikaios Kültü (Kutsal ve Adil Tanrı). *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*. Sayı:118, 1- 18.
- Alpagut, Berna. (1985a). Paşalar Köyü Araştırması, 1983. *II. Araştırma Sonuçları toplantısı*, 233- 244.
- Alpagut, Berna. (1985b). Paşalar Köyü Kazısı- 1984. *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1- 16.
- Alpagut, Berna. (1986). (Bursa)-Paşalar Köyü Kazısı- 1985. *VIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I.Cilt, 1- 19.
- Alpagut, Berna.(1987). Bursa - Paşalar Köyü Kazısı-1986. *IX. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 1- 14
- Alpagut, Berna. (1988). Bursa - Paşalar Köyü Kazısı-1987. *X. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 1- 13.
- Alpagut, Berna. (1989). Paşalar (Bursa) Kazısı-1988. *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 1- 7.
- Alpagut, Berna. (1990). Paşalar (Bursa) Kazısı-1989. *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 1- 15.

- Alpagut, Berna. (1991). Paşalar (Bursa) Kazısı–1990. *XIII. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 23- 32.
- Alpagut, Berna. (1992). Paşalar Kazısı(Bursa) –1991. *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 1- 9.
- Alpagut, Berna. (1993). Paşalar Kazısı (Bursa) –1992. *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 1- 22.
- Alpagut, Berna. (1994). Paşalar Kazısı (Bursa) /1993. *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı*. II. Cilt, 397- 409.
- Alpagut, Berna. (1998). 1996 Yılı Paşalar Kazısı. *XIX. Kazı Sonuçları Toplantısı*. I. Cilt, 1–15.
- Alpagut, Berna. (1999). Paşalar (Bursa) Kazısı–1998, *21.Kazı Sonuçları Toplantısı*. 1. Cilt, 1- 10.
- Alpagut, Berna& Demirel, Arzu. (2003). Paşalar Kazısı (Bursa) Arkeometrik Araştırmaları: Küçük Memeliler Tafonomisi. *19. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 107- 116.
- Arıcan, Engin (2004). *Mysia Panormos'tan Bandırmaya Tarih Tezleri*. Bandırma: İlkhaber Yayınları.
- Arrianos, Flavius. (2005). *İskender'in Seferi*(Aleksandrou Anabasis)(çev. Furkan Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arslan, Murat. (2000). *Antikçağ Anadolu'sunun Savaşçı Kavmi Galatlar*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Artuk, Cevriye. (1949). Roma İmparatoru Hadrianus'un Sikkeleri. *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi V*, 88- 95
- Asgari, Nuşin. (1980). Marmara Adası, Saraylar Köyü- 1979 Çalışmaları. *II. KST*. 161-162.
- Asgari, Nuşin. (1981a). Marmara adası saraylar köyü kazısı. *Arkeoloji ve Sanat*. Sayı: 11, 23–31
- Asgari, Nuşin. (1981b). Saraylar Köyü (Marmara Adası) 1980 Çalışması. *III. KST*. 117-118.
- Asgari, Nuşin. (1982) Prokonnesos (Saraylar Köyü) Araştırması, 1981. *IV. KST*. 333-336.
- Asgari, Nuşin (1987). Prokonnesos- 1986 Çalışmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*. Cilt, 147- 155.

- Asgari, Nuşin. (1988). Prokonnesos- 1987 Çalışmaları. *VI. AST*. 233- 245.
- Asgari, Nuşin. (1989). Prokonnesos- 1988 Çalışmaları. *VII. AST*. 93- 109.
- Asgari, Nuşin. (1991). Prokonnesos- 1990 Çalışmaları. *IX. AST*. 311- 332.
- Asgari, Nuşin. (1992). Prokonnesos- 1991 Çalışmaları. *X. AST*. 487- 509.
- Asgari, Nuşin. (1993). Prokonnesos- 1992 Çalışmaları. *XI. AST*. 483- 504.
- Asgari, Nuşin. (1994). Prokonnesos- 1993 Çalışmaları. *XII. AST*. 99- 121.
- Bakır, Tomris. (1988). Daskyleion, Ankara: Höyük I. 75- 84.
- Bakır, Tomris (1991). Daskyleion'da Frig Yazıtı Bulundu. *Müze- Museum*, Sayı: 4. 60- 61.
- Bakır-Akbaşıoğlu, Tomris & Polat, Gürcan. (1998). Daskyleion1997. *XX. KST. I. Cilt*, 577- 582.
- Bakır, Tomris& Gürtekin- Demir, R. Gül& Tanrıver, Cumhuri. (2002). Daskyleion 2001. *24. KST. I. Cilt*, 491- 499.
- Bakır, Tomris& Erdoğan, Aytekin& Bulut, Hülya& Yıldızhan, Handan. (2003). Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları. *25. KST. I.Cilt*, 311- 318.
- Bakır, Tomris (2003). Daskyleion (Ergili) Kazıları Işığında Anadolu Pers Dönemi ve Sanatı. *Toplumsal Tarih*. Sayı: 113, 90- 93.
- Başaran, Cevat. (1990). Topoğrafik çalışmalar. *XII. KST. II. Cilt*, 177- 180.
- Başaran, Cevat. (1993). Sondajlar. *XV. KST. I. Cilt*, 545- 547.
- Başaran, Cevat. (1994). Sondajlar. *XVI. KST. II. Cilt*, 114- 116.
- Başaran, Cevat. (1997). Kyzikos Korinth Başlıkları. *TAD*. Sayı: XXXI, 1- 37.
- Başgelen, Nezih (1987). *Homeros İlyada (Şehir İsimleri)*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Bean, E. George. (1997). *Eskiçağda Ege Bölgesi*(çev. İnci Delemen). İstanbul: Arion Yayınevi.
- Beksaç, Engin. (1988). Balıkesir İli Ayvalık ve Gömeç İlçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması 1997. *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı. II. Cilt*, 109- 115.
- Beksaç, Engin. (1999). 1998 yılı Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye ve Edremit İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzey Araştırması. *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı. 2. cilt*, 115- 126.

- Beksaç, Engin. (2000). Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzeysel Araştırması 1999. *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 2. Cilt, 113- 122.
- Beksaç, Engin. (2001). Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre- ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzeysel Araştırması 2000. *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 2. Cilt, 283- 288.
- Beksaç, Engin. (2002) Adramytteion/Ören 2001 Kazısı, *24. KST. I Cilt*, 85- 88.
- Beksaç, Engin. (2003a) Adramytteion/Ören 2002 Yılı Kazısı, *25. KST. II. Cilt*, 327- 330.
- Beksaç, Engin. (2003b). Balıkesir İli Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Prehistorik ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzeysel Araştırması 2002. *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı*. 1. Cilt, 193- 202.
- Bittel, Kurt. (1939). Ein Graber der Yortan- Kultur bei Babaköy. *Archiv für Orientforschung*. Sayı: 13, 1- 31
- Bittel, Kurt. (1953). Zur Lage von Daskyleion. *AA*. 1- 16.
- Bonnard, Andre (2004). *Antik Yunan Uygarlığı 3 Euripides'ten İskenderiye'ye* (çev. Kerem Kurtgözü). İstanbul: Evrensel Basım yayın.
- Bosch, M. E. (1942). *Helenizm Tarihinin Anahatları I Büyük İskender İmparatorluğu* (Çev. Afif Erzen). İstanbul: İÜ. EF. Yayınları, Rıza Koşkun Matbaası.
- Bosch, M. E. (1943). *Helenizm Tarihinin Anahatları II Roma İmparatorluğuna Katıldıkları Tarihe Kadar Hellenizm Devletleri* (Çev. Afif Erzen). İstanbul: İÜ. EF. Yayınları, Rıza Koşkun Matbaası.
- Bosworth, A. B. (2005). *Büyük İskender'in Yaşamı ve Fetihleri* (çev. Hamit Çalışkan). Ankara: Dost Kitabevi.
- Bulur, Enver& Özer, Ay Melek& Göksu, H. Yeter. (1991). Paşalar Kazı Yerinden Alınan Diş Minelerinde ESR Çalışmaları. *VII. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 55- 63.
- Corsten, Thomas. (1989). Daskyleion am Meer. *EA*. Heft: 12, 53- 77.
- Corsten, Thomas. (1990). Nachtrag zu "Daskyleion am Meer". *EA*. Heft: 15, 43- 48.
- Cremer, Marielouise (1991). *Hellenistisch- Römische Grabstelen im Nordwestlichen Kleinasien, I. Mysien*. Bonn : Asia Minor Studien, Band: 4.
- Çapar, Ömer. (1986). Homeros Destanlarında Anadolu Kavimleri. *IX. Türk Tarih Kongresi*, 333- 348.

- Çapar, Ömer. (1987). Phrygia ve Demir Devrinde Anadolu Kavimleri. *AÜ. DTCF. Dergisi*. Cilt: XXXI, sayı: 1- 2, 43- 73.
- Çoruhlu, Tülin. (2002). Pişmiş Toprak ve Keramik Buluntular, 24. *KST. I Cilt*, 88–90.
- Çoruhlu, Tülin. (2003). Adramytteion/Ören 2002 Yılı Kazısı Ortaçağ Keramik, Cam ve Metal Buluntuları. 25. *KST. II. Cilt*, 330–333.
- Çoruhlu, Tülin. (2005). 2004 Yılı Ören(Adramytteion Antik Kenti) Kazı Çalışmaları. 27. *KST. I.Cilt*, 229–240.
- Çoruhlu, Tülin. (2006). Ören(Adramytteion Antik Kenti) 2005 Yılı Kazı Çalışması. 28. *KST. I.Cilt*, 479–500.
- Duyuran, Rüstem. (1952). *Batı Anadolu Arkeoloji Haritası*. İzmir: Ege Turizm Cemiyeti Yayınları.
- Erdoğdu, Figen Furtuna. (2005). Adramytteion/Ören (Burhaniye) Antik Kenti Kazıları. *Balıkesir Sempozyumu 17- 20 Kasım 2005*, 231- 235.
- Erhat, Azra, (1997). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Freeman, Charles. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma, Antik Akdeniz Uygarlıkları*(çev. Suat Kemal Angı). Ankara: Dost Kitabevi.
- Günaltay, Şemseddin (1987). *Yakın Şark IV- I. Bölüm Perslerden Romalılara Kadar Selevkoslar, Nabatiler, Galatlar, Bitinya ve Bergama Krallıkları*. Ankara: TTK.
- Güney, Emrullah (1999). *Antik Çağ Türkiye Kentleri*. İstanbul: Bilgili Yayın& Yapım.
- Güney, Emrullah (2000). *Antik Çağ Türkiye Tarihi Coğrafya Bölgeleri*. İstanbul: Bilgili Yayın& Yapım.
- Günsenin, Nergis. (1994). 1993 Yılı Tekirdağ ve Balıkesir İlleri Hoşköy- Gaziköy Jeofizik(manyetik), Marmara Adaları Sualtı Araştırması. *X. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*. 201- 219.
- Günsenin, Nergis. (1995). 1994 yılı Marmara Adaları Sualtı Araştırması. *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, 357- 371.
- Günsenin, Nergis. (1996). 1995 Yılı Marmara Adaları Sualtı Araştırması. *XIV. Araştırma Sonuçları II. Cilt*, 97- 105.
- Günsenin, Nergis. (1998). 1996 yılı Marmara Adaları Yan Taramalı Sonar Araştırması Ekinlik Adası Mermer Batığı. *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı. I. Cilt*, 295- 305.
- Günsenin, Nergis& Özaydın, Neriman. (1999). Marmara Adası, Çamaltı Burnu I Batığı- 1998. *21. Kazı Sonuçları Toplantısı. 2.Cilt*, 341- 350.

- Hasluck, F.W. (1910). *Cyzicus*. Cambridge University Press.
- Herodotos (2004). *Herodot Tarihi* (çev. Müntekim Ökmen), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros (1998). *İlyada* (çev. Azra Erhat / A. Kadir), İstanbul: Can Yayınları.
- Hüryılmaz, Halime. (1997). İçbatı Anadolu Bölgesinde Bulunan “Yortan Mezarlık Kültürü”ne Ait Üç Kap. *Belleten* Cilt: LXI, Sayı: 232, 499- 513.
- Hüryılmaz, Halime. (2003). Antik Dönemde Balıkesir, *Bitek Kent: Balıkesir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 11- 27
- İplikçioğlu, Bülent. (1997). *Eskibati Tarihi I Giriş, Kaynaklar, Bibliyografya*. Ankara: TTK.
- Kabağaç, Sina & Alovera, Erdal, (1995). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Kaçar, Turhan. (2005). Yunan Dünyasında İkinci Sofistler Dönemi ve Mysialı Aelius Aristides. *Balıkesir Sempozyumu 17- 20 Kasım 2005*, 222- 226.
- Kaya, Elmas& Tan, Tülin. (2004). Kyzikos Antik Kenti Metroon Kurtarma Kazısı. *14. Müze Çalışmaları Ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 45- 54.
- Kaya, M. Ali. (2000). *Anadolu'daki Galatlar ve Galatya Tarihi*. E.Ü. E.F. Yayınları.
- Kaya, Mehmet Ali. (2005). Pergamon Kralı I. Attalos, Galatlar ve Kent Devletlerinin Özgürlüğü. *Balıkesir Sempozyumu 17- 20 Kasım 2005*, 215- 221.
- Koçhan, Nurettin. (1990). Hadrian Tapınağı Mimari Bezemeleri. *XII. KST. II. Cilt*, 176- 177.
- Koçhan, Nurettin. (1993). Yüzev Araştırmaları. *XV. KST. I. Cilt*, 543- 545.
- Koçhan, Nurettin. (1994). Yüzev Araştırmaları. *XVI. KST. II. Cilt*, 112- 114.
- Koçhan, Nurettin. (1995). Yüzev Araştırmaları. *XVII. KST. II. Cilt*, 315- 319.
- Koçhan, Nurettin. (1996). Yüzev Araştırmaları. *XVIII. KST. II. Cilt*, 415- 417.
- Koçhan, Nurettin. (1998). Yüzev Araştırmaları. *XIX. KST. II. Cilt*, 375- 377.
- Koçel Erdem, Zeynep. (1998). Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi Yapıları. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi. Sayı:83*, 2- 11.
- Kökten, İ. Kılıç. (1949). 1949 Yılı Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında Kısa Rapor. *Belleten. Cilt: XIII, Sayı: 52*, 811- 829.

- Köker, Hüseyin. (2004). Kapıdağ Yarımadasında Bir Antik Kent, Kyzikos ve Sikkeleri. *Toplumsal Tarih*. Sayı:131, 40- 43.
- Köker, Hüseyin. (2005). Anadolu'daki Roma Hakimiyetinin Sonu Mithridates Savaşları. *Toplumsal Tarih*. Sayı: 135, 62- 66.
- Ksenophon (1998). *Anabasis*(Türkçesi: Tanju Gökçöl). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Ksenophon (1999). *Yunan Tarihi*(□□□□□□□□)(çev. Prof. Dr. Suat Sinanoğlu). Ankara: TTK.
- Llyd, Seton (1998). *Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*(çev. Ender Varinlioğlu). Ankara: Tübitak.
- Magie, David. (2001). *Anadolu'da Romalılar I*(çev. Nezih Başgelen- Ömer Çapar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Magie, David. (2002). *Anadolu'da Romalılar 2, Batı Anadolu ve Zenginlikleri*(çev. Nezih Başgelen- Ömer Çapar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Magie, David. (2003). *Anadolu'da Romalılar 3, Batı Anadolu Kent Devletleri*(çev. Nezih Başgelen- Ömer Çapar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Malay, Hasan.(1983). Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu. *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II*, 50- 61.
- Malay, Hasan. (1986). Batı Anadolu'dan Yeni Yazıtlar. *IV. AST*. 133- 137.
- Malay, Hasan. (1987). Batı Anadolu'da Aritonikos Ayaklanması. *Tarih İncelemeleri Dergisi III*, 13- 47.
- Mansel, A.M. (1999). *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: TTK
- Memiş, Ekrem. (2005). M.Ö. 2. Binyıl Anadolu Tarihinde Mysia'lılar. *Balıkesir Sempozyumu 17- 20 Kasım 2005*, 191- 195.
- Mercangöz, Zeynep. (2003). Bizans Çağında Balıkesir, *Bitek Kent: Balıkesir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 31- 49
- Mitchell, Stephen. (2004). Hellenistik Dönemde Anadolu(çev. Turhan Kaçar). *Toplumsal Tarih*. Sayı:131, 36- 39.
- Nalbantoğlu, Ercan (1997). Bergama Müzesi 1996 Yortanlı Kurtarma Kazısı. *VIII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 13- 24.
- Okçu, Recep. (Tarihsiz). *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Bursa Arkeoloji Müzesi Sikke Teşhir Kataloğu*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay.

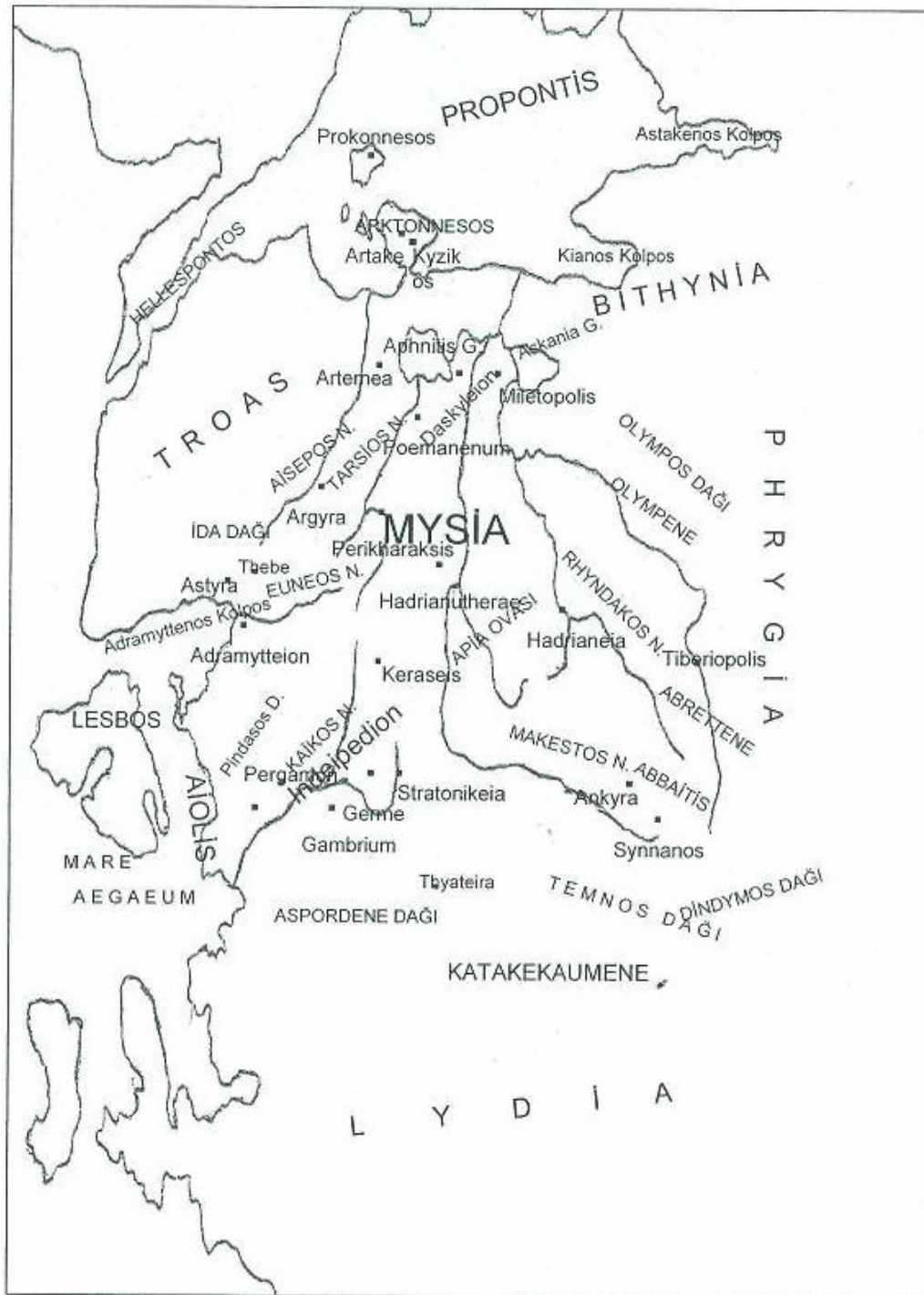
- Özdoğan, Mehmet. (1982). Doğu Marmara ve Trakya Araştırmaları. *Türk Arkeoloji Dergisi*. Sayı: XXVI- 1, 37- 49.
- Özdoğan, Mehmet. (1985a). Marmara Bölgesinde Kültür Tarihi İle İlgili Bazı Sorunlar ve Bunların Çözümüne Jeomorfoloji Araştırmalarının Katkısı. *I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 139- 155.
- Özdoğan, Mehmet. (1985b). 1984 yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları. *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 409- 416.
- Özdoğan, Mehmet. (1987). 1986 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*, 157- 163.
- Özdoğan, Mehmet. (1988). 1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması. *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 571- 579.
- Özdoğan, Mehmet. (1989). 1988 Yılı Trakya ve Marmara Bölgesi Araştırmaları. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 443- 452.
- Özdoğan, Mehmet. (1990). 1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı. *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I*, 345- 357.
- Özdoğan, Mehmet. (2000). Marmara Bölgesi Yüzey Araştırması. *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932- 1999)*, 308- 313.
- Özgüç, Tahsin. (1944). Yortan Mezarlık Kültürüne Ait Yeni Buluntular. *Belleten* Cilt: VIII, Sayı: 29, 53- 70.
- Öztürk, Nurettin. (1995). Metroon Çalışmaları. *XVII. KST. II. Cilt*, 319- 320.
- Öztürk, Nurettin. (1996). Metroon Çalışmaları. *XVIII. KST. II. Cilt*, 417- 418.
- Öztürk, Nurettin. (1998). Metroon Çalışmaları. *XIX. KST. II. Cilt*, 373- 375.
- Pekman, Adnan (1970). *Eskiçağda Bazı Anadolu Şehirlerinin Tanrı Ve Kahraman Ktistesleri*. İstanbul: İ.Ü. E.F. Yayınları.
- Petzl, Georg. (1992). Ein frühes Zeugnis für den Hosios-Dikaios-Kult. *E.A. Heft* : 20, 143- 147.
- Polat, Gürcan. (1995). Mysia'dan İki Yeni Stel. *Arkeoloji Dergisi III*, 111- 116.
- Pulak, Cemal. (1985). 1984 Marmara Sualtı Araştırmaları. *III. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 47- 62.
- Radt, Wolfgang. (2002). *Pergamon Bir Antik Kentin Tarihi ve Yapıları*(çev. Suzan Tammer). İstanbul: YKY.

- Ramsay, W. M. (1960). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*(çev. Mihri Pektaş). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Saltuk, Secda. (1997). *Arkeoloji Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- San, Oya. (2000). Bazı Bulgular Işığında Anadolu'da Kimmer ve İskit Varlığı Üzerine Gözlemler. *Bellekten*. Cilt: LXIV, Sayı:239, 1- 21.
- Schwertheim, Elmar. (1987). Forschungen in Mysien, V. *AST. I. Cilt*, 163–165
- Schwertheim, Elmar. (1988). Studien zur Historischen Geographie Mysiens. *EA*. 11, 65-78.
- Schwertheim, Elmar. (1990a). *Mysische Studien*. Bonn: Asia Minor Studien, Band 1.
- Schwertheim, Elmar. (1990b). Bericht über die 1989 in Mysien und der Troas durchgeführten Forschungen. *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 349- 354.
- Sevin, Veli. (1999). Demir Çağında Anadolu- Batı İlişkileri. *Zafer Taşlıkloğlu Armağanı, Anadolu ve Trakya Çalışmaları*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 113- 121.
- Sevin, Veli. (2001). *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*. Ankara: TTK.
- Shaw, Wendy M.K. (2004). *Osmanlı Müzeciliği, Müzeler Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*(çev. Esin Soğancılar). İstanbul: İletişim Yayınları
- Sinanoglu, Suat. (1953). *Yunanca- Türkçe Sözlük*. Ankara: TTK. Basımevi.
- Stauber, Josef (1996). Lokalisierung Homerischer Ortsnamen in der Bucht von Edremit mit neuer Lokalisierung von Thebe und Lyrnessos. *XIV. AST. I. Cilt*, 95-109.
- Stewig, Reinhard. (1968). *Batı Anadolu Bölgesinin Kültürel Gelişmesini Gösteren Kartografik Bilgiler*(çev. Ruhi Turfan). İstanbul: İstanbul Matbaa Sanat Enstitüsü.
- Stewig, Reinhard. (1970). *Batı Anadolu Bölgesinde Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*(çev. Ruhi Turfan- M. Şevki Yazman). İstanbul: İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi.
- Strabon (1993). *Antik Anadolu Coğrafyası* (Geographika: XII-XIII-XIV)(çev. Prof. Dr. Adnan Pekman) İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Şahin, Hasan. (2004). Erdek, Karşiyaka Beldesi Bizans Kilisesi Kurtarma Kazısı. *14. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 27- 43.
- Şahin, Sencer. (1986a). Phrygia Epiktetos. *IV. AST*, 265- 268.

- Şahin, Sencer. (1986b). Studien über der Historischen Geographie des Nordwestlichen Kleinasien I. *E.A.* 7, 125- 152.
- Tanrıver, Cumhuriyet. (1991). Mysia'dan Yeni Yazıtlar. *Arkeoloji Dergisi Özel Sayı I (Erol Atalay Memorial)*. 191- 195.
- Tanrıver, Cumhuriyet. (1995). Mysia'da Epigrafi Araştırmaları II. *Arkeoloji Dergisi III*. 105- 109, Lev. XI- XIII.
- Tanrıver, Cumhuriyet. (1999). Mysia'da Epigrafi Araştırmaları. *Anadolu ve Trakya Araştırmaları I, Zafer Taşlıkloğlu Armağanı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 155- 163.
- Tarhan, M. Taner. (1979). Eskiçağ'da "Kimmerler Problemi". *VIII. Türk Tarih Kurumu Kongresi I. Cilt*, 355- 369.
- Tarhan, M. Taner. (1983). Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler. *I. AST*. 109- 120.
- Tarhan, M. Taner (1995). *Tarih Yazımında Arkeolojinin Önemi*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Tekin, Oğuz. (1998). *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tekin, Oğuz (2007). *Eski Anadolu ve Trakya- Ege Göçlerinden Roma İmparatorluğunun İkiye Ayrılmasına Kadar (M.Ö. 12- M.S. 4 Yüzyıllara Arası)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Texier, Charles. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. I. Cilt(çev. Ali Suat). Ankara: Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- Umar, Bilge. (1993). *Türkiye'deki Tarihsel Adlar(2.Baskı)*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Umar, Bilge. (1999). *İlkçağda Türkiye Halkı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Umar, Bilge. (2006). *Mysia*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (2000). *Karesi Vilayeti Tarihçesi*(Yay. haz.: Abdülmecid Mutaf). Balıkesir: Zağnos Kül ve Eğ. Vakfı Yayınları.
- Ünal, Ahmet. (2002). *Hititler Devrinde Anadolu I*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Vergilius (1995). *Aeneas* (çev. İsmet Zeki Eyuboğlu). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Vitruvius (1998). *Mimarlık Üzerine On Kitap* (çev. Dr. Suna Güven). İstanbul: Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları.
- Yaraş, Ahmet (2000) 1998–1999 Bergama Yortanlı Barajı Kurtarma Kazısı. *11. Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 105- 117.

- Yaraş, Ahmet (2001a). Allianoi: Tanrıçanın Hüzünü. *Atlas*. Sayı: 97, 48- 66.
- Yaraş, Ahmet (2001b). 2000 Yılı Allianoi Kazısı. 23. *KST*. 1.Cilt, 463- 475.
- Yaraş, Ahmet (2002). 2001 Yılı Allianoi Kazısı. 24. *KST*. 2.Cilt, 373- 384.
- Yaraş, Ahmet (2003). 2002 Yılı Allianoi Kazısı. 25. *KST*. 2.Cilt, 217- 228.
- Yaraş, Ahmet& Baykan, Daniş. (2004) 2003 Yılı Allianoi Kazısı, 26. *KST*. 2.Cilt, 51- 62.
- Yaraş, Ahmet. (2005a). 2004 Yılı Allianoi Kazısı, 27. *KST*. 2.Cilt. 297- 310.
- Yaraş, Ahmet. (2005b). Allianoi. *TÜBA-AR*. Sayı: 8, 196- 199.
- Yaylalı, Abdullah. (1990). Kyzikos 1989 Yılı Çalışmaları. *XII. KST*. II. Cilt,171- 176.
- Yaylalı, Abdullah& Koçhan, Nurettin& Başaran, Cevat. (1991). Kyzikos 1990 Çalışmaları. *XIII. KST*. I. Cilt, 205- 223.
- Yaylalı, Abdullah& Özkaya, Vecihi. (1992). Kyzikos Arkeolojik Kazı Çalışmaları:1991. *XIV. KST*. II. Cilt, 223- 245.
- Yaylalı, Abdullah& Özkaya, Vecihi. (1993). Kyzikos 1992 Kazı Çalışmaları. *XV. KST*. I. Cilt, 539- 543.
- Yaylalı, Abdullah& Özkaya, Vecihi. (1994).1993 Kyzikos Kazısı Etkinlikleri. *XVI. KST*. II. Cilt, 107- 112.
- Yaylalı, Abdullah& Özkaya, Vecihi. (1995). 1994 Kyzikos Arkeolojik Kazısı. *XVII. KST*. II. Cilt, 311- 315.
- Yaylalı, Abdullah& Özkaya, Vecihi. (1996). Kyzikos 1995: Arkeolojik Kazı Etkinlikleri. *XVIII. KST*. II. Cilt, 409- 414.
- Yaylalı, Abdullah& Özkaya, Vecihi. (1998). Kyzikos 1996 Arkeolojik Kazıları. *XIX. KST*. II. Cilt, 367- 373.

Ek 1 Mysia haritasi

Ek 2 Havran İnönü mağaraları

a Genel görünüm

b Karanlık mağara

Ek 3 Adramytteion antik kenti

a Ören meydanında sergilenen eserler

b Ören Tepe, Adramytteion kalıntı alanı

Ek 4 Allianoi antik kenti

a Allianoi antik kenti kalıntıları

b Allianoi Nymphesi'nin buluntu yeri

Ek 5 Kaleoba Köyü yakınlarındaki kalıntı alanı

a Yukarı kentten aşağı kente bakış

b Aynı alandaki eski Yunanca yazıt

Ek 6 Ana kayadaki eski Yunanca yazıt

a Ana kayanın doğu yzündeki yazı

b Ana kayanın kuzey yzü

Ek 7 Asartepe

a Yerleşim alanı

b Sarnıç

Ek 8 Asartepe nekropolü

a Asartepe mezarlarından bir örnek

b Asartepe kral mezarı

Ek 9 Okçular Kalesi surları

a Kuzey surları

b Güney surları

Ek 10 Okçular kalesi sarnıç ve genel görünüm

a Kale içindeki sarnıç

b Kale içinden görünüm

Ek 11 Arkeolojik tahribat örnekleri

a Okçular Köyü yolu üzerindeki Tümülüs

b Tümülüs'ten ayrıntı

Ek 12 Yağlılar Köyü yakınındaki mezarlar

a Görkemli Tümülüs

b Sandık tipi mezarlar

Ek 13 Parçalanmış mezarlar

a Parçalanmış sandık tipi bir mezar

b Kaya üzerine oyulmuş bir mezar yada sunak

Ek 14 Parçalanmış sunak ve kazılmış mezarlar

a Parçalanmış sunak

b Geç Roma- Bizans nekropolü

Ek 15 Gözlüçayır Köyü'nde tahribat örnekleri

a Gözlüçayır Köyü eski camisi

b Akbaba mevki defineci tahribatı

ÖZGEÇMİŞ

1979 yılında Balıkesir'in İvrindi ilçesinde doğar. İlkokul'u ailesinin ikamet ettiği Gözlüçayır Köyü Yaylakıran Mahallesi İlkokulu'nda Ortaokul ve Liseyi Edremit'te okur. Lise yıllarında tarih derslerine olan ilgisi çok bilinçli olmasa da onu Arkeoloji eğitimine yönlendirir. 1997 yılında Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Arkeoloji Bölümü'nü kazanarak bir yıl isteğe bağlı Almanca hazırlık sınıfına devam eder. Lisans eğitimi boyunca edindiği teorik bilgileri, yazları katıldığı Prof. Dr. Serra Durugönül başkanlığındaki Nagidos kazılarında geliştirir. 2002 yılında da arkeoloji bölümünden mezun olur. Askerliğini tamamladıktan sonra akademik kariyerine devam etmek için Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans'a başlar. Doç Dr. Turhan Kaçar danışanlığında hazırlanan bu tezi, Mysia Arkeolojisi konusundaki bazı eksiklikleri ortaya koyma amacını gütmektedir.